

NÄKYMÄTÖN OBJEKTI VAI OSALLISTUVA SUBJEKTI -
lapsi lastensuojelun huoltosuunnitelmassa

TIKKALA EIJÄ
Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Sosiaalityön pro gradu-tutkielma
Huhtikuu 2008

Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

TIKKALA, EIJA: Näkymätön objekti vai osallistuva subjekti – lapsi lastensuojelun huoltosuunnitelmassa.

Pro Gradu-tutkielma 79 s.

Sosiaalityö

Huhtikuu 2008

Tarkastelen tutkimuksessani lastensuojelun asiakirjoja, huoltosuunnitelmia, ja lapsen näkymistä niissä. Aineistoni koostuu keskikokoisen eteläsuomalaisen kaupungin 17 huoltosuunnitelmasta vuosilta 1985, 1995 ja 2005. Olen työskennellyt pitkään sosiaalityöntekijänä kyseisessä kaupungissa ja laatinut itsekin huoltosuunnitelmia. Nämä huoltosuunnitelmat eivät kuulu tutkimusaineistooni. Huoltosuunnitelmien laatimisaikaan on ollut voimassa vuoden 1983 lastensuojelulaki ja sen säännökset.

Tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä on sosiaalinen konstruktionismi, jossa oleellinen tutkimusmetodologinen ratkaisu on sisällyttää tutkimusprosessin ja –tulosten yhteyteen reflektio tutkijoiden ja käytännön kesken. Sovellan tutkimuksessani Norman Fairclough`n (1997a, 1997b) kolmiportaista mallia. Fairclough`n mukaan kriittinen diskurssianalyysi tarkastelee erityisesti kielenkäytön eri ulottuvuuksien välisiä jännitteitä.

Tutkimukseni tehtävänä on tarkastella 1) Miten lapsi kirjoitetaan näkyväksi huoltosuunnitelmaan? Onko kirjaamistavoissa nähtävissä eroja eri vuosikymmeninä laadituissa suunnitelmissa? Ovatko lapsi ja hänen mielipiteensä löydettävissä huoltosuunnitelmasta? Kiinnostukseni kohde on myös se 2) Mitä sosiaalityöntekijä kirjoittaa lapsesta huoltosuunnitelmaan? Miten lapsen mielipide asiastaan näkyy dokumentissa vai onko lapsi kirjoitettu näkyviin työntekijän huomioiden kautta? Mikäli lapsen mielipide ei näy, mitä sen voidaan tulkita merkitsevän sosiaalityön kentässä? Onko tutkimuksesta löydettävissä toistuvia teemoja vai onko huoltosuunnitelman laatiminen persoonakohtainen, tilannesidonnainen sosiaalityöntekijän valinta? Onko eri vuosikymmenillä kirjatuihin suunnitelmiin nähtävissä eroja tavoissa, millä lasta kuvataan? Kiinnostuksen kohteeni on lapsi sosiaalityöntekijän tekemien retoristen valintojen kautta.

Kuvauksen tasolla vuoden 1985 huoltosuunnitelmissa nuorempien lasten mielipiteen kirjaus on nuukempaa kuin myöhemmin laadituissa suunnitelmissa. Vielä vuonna 2005 nuorten lasten osalta suunnitelmassa mainittiin vain lapsen ikä ja kehitystaso ilman erillistä luonnehdintaa lapsesta. Kodin lasta vaarantavia tekijöitä on kuvattu eniten uusimmissa dokumenteissa. Lapsen etua on perusteltu kaikissa huoltosuunnitelmissa. Lähes kaikkien suunnitelmien liitteenä oli erilaisia asiantuntijalausuntoja, erityisesti vanhempien huoltosuunnitelmien liitteenä. Pienten lasten osalta sosiaalityöntekijät eivät ole juurikaan käyttäneet havainnointia informaation keräystapana. Päähteiden käyttö sekä nuorten että vanhempien osalta on säilynyt vuodesta toiseen sijoitukseen johtavana syynä. Vuonna 2005 laadituissa suunnitelmissa on ensimmäisen kerran mainittu huumeet pääpäähteenä. Lapsen ja vanhempien yhteydenpitoon liittyviä sopimuksia ei juuri löytynyt vuoden 1985 suunnitelmista. Eniten yhteydenpidosta oli kirjattu vuoden 2005 suunnitelmiin.

Prosessin analyysissä lasten ja perheiden tilanteet näyttävät negatiivisessa valossa. Vahvuuksien ja voimavarojen kuvaukset puuttuvat lähes täysin. 2000-luvun suunnitelmissa on enemmän nuorten omaa puhetta. Vanhemmat lapset saavat äänensä nuorempia paremmin kuuluville. Pienten lasten mielipiteen selvittäminen on haaste sosiaalityöntekijöille. Vaikka lapsen kanssa on keskusteltu huostaanotosta ja sijoituksesta, eivät nuoretkaan ymmärrä niiden tarkoitusta. Tapa kirjoittaa lapsesta on säilynyt hyvin samanlaisten koko tutkimusjakson ajan.

Avainsanat: huoltosuunnitelma, lapsen osallisuus, lapsen etu, kodin olosuhteet

SUMMARY

The primary task of this study is to clarify the significance of documentation in child protection concerning how the child is focused in it. The research material consisted of information from a database of custody decisions and the plans made for children taken into custody. Documents relating to seventeen children of varying age living in Southern part of Finland in 1985, 1995 and 2005.

The theoretical method of the study is social constructionism. The method of the study is discourse analytical and is based on a three-dimensional model developed by Norman Fairclough (1997) in which discourse is defined as the interaction between texts, practices and social-cultural environment.

The aim of my study is to find information 1) How were the documents written? Are there any differences concerning the way documents are written during the years? Has the child been in focus of the document? My other interest was 2) the way social workers have written about children during the years. Was it possible to find the opinion of the child or was she described by social worker and her opinions? What does it mean if the opinion of the child is not possible to find in the document concerning her custody decision? The main interest of my study was to research the rhetoric choices social workers made to focus on children.

The documents showed that in texts written in 1985 the opinions of younger children have rarely been written into the documents. Twenty years later the only fact of the child was her age and standard of capability. Harming circumstances at home and problems concerning day-to-day control were mostly described in documents written recently. The benefit of the child was a fact documented in every plan for taking care. The research material reveals that social workers have not been able to collect information about young children by viewing them. The usage of intoxicants concerning both adults and children is the main reason for taken into custody. Until 2005 the main drug has been alcohol. Child protection law gives children right to contact their parents while living in foster care. In 1985 social workers did not document any information concerning meeting frequencies.

According to taking care plans situations of families and children reflect negatively. The latest texts reveal more information from children themselves. The older children have more capacity to get a voice of their own. Young children are a challenge to social workers. Even if children have received information about taken into custody and foster care, they do not understand the meaning of it. The way social workers have been written about children in their documents has not changed during the twenty years.

Key words: plan for taking care, participation of the child, benefit of the child, circumstances of home

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO.....	1
2 LAPSUUDEN HYVINVOINNIN MUUTOKSET SUOMALAISESSA YHTEISKUNNASSA	2
3 LASTENSUOJELUUN LIITTYVÄ AMMATILLINEN TYÖSKENTELY.....	4
3.1 KUNNALLINEN SOSIAALITYÖ	4
3.2 LASTENSUOJELUN TEHTÄVÄT	7
3.2.1 Avohuollon tukitoimet lastensuojelussa	8
3.2.2 Huostaanoton tunnusmerkkejä.....	9
3.2.3 Lastensuojelulain mukainen jälkihuolto.....	10
3.3 HUOSTAANOTTO OSANA LASTENSUOJELUA.....	10
3.3.1 Lainsäädäntö lapsen edun ajajana.....	11
3.3.2 Huostaanotto osana sosiaalityötä.....	12
3.3.3 Huostaanottoon liittyviä keskeisiä käsitteitä.....	13
3.4 LASTENSUOJELUN SOSIAALITYÖNTEKIJÄN ROOLIT	14
3.4.1 Sosiaalityöntekijä lapsen edun varmistajana	15
3.4.2 Sosiaalityöntekijä vanhempien tukijan roolissa.....	16
3.4.3 Sosiaalityöntekijä tiedon dokumentoijan roolissa.....	17
4 HUOLTOSUUNNITELMA SOSIAALITYÖN VÄLINEENÄ.....	18
4.1 HUOLTOSUUNNITELMA OSANA LASTENSUOJELUN SOSIAALITYÖTÄ	18
4.2 LAPSEN OSALLISUUS ITSEÄÄN KOSKEVISSA ASIOISSA	19
4.3 YHTEISTYÖ VANHEMPIEN JA MUIDEN LÄHEISTEN KANSSA.....	21
5 TUTKIMUSONGELMAT JA TUTKIMUSMENETELMÄ	22
5.1 TUTKIMUSONGELMAT.....	22
5.2 AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA	22
5.3 TUTKIMUSAINEISTO JA SEN KERUU	24
6 TEOREETTIS-METODOLOGINEN LÄHESTYMISTAPA	27
6.1 KIELEN KÄYTÖN LUONTEESTA	27
6.2 SOSIAALINEN KONSTRUKTIONISMI.....	28
6.3 SOSIAALISTEN ONGELMIEN MUODOSTUMINEN	29
6.4 DISKURSSIANALYYTTINEN LÄHESTYMISTAPA	30
6.5 FAIRCLOUGH´N DISKURSSIANALYYTTINEN MALLI	30
7 LAPSI LASTENSUOJELUN HUOLTOSUUNNITELMASSA	33
7.1 KUVAAMINEN ELI TEKSTINANALYYSI	33

7.1.1 Puutteet lapsen huolenpidossa ja muut kodin olosuhteet	33
7.1.2 Lapsen mielipiteen selvittäminen	35
7.1.3 Lapsen käyttäytymisen kuvaileminen	38
7.1.4 Lapsen etu	40
7.2 TULKINTA ELI PROSESSIN ANALYYSI	42
7.2.1 Huoltosuunnitelma-aineiston sisällölliset teemat	43
7.2.2 Huoltosuunnitelma-aineiston kokemukselliset teemat	53
7.3 SELITTÄMINEN ELI YHTEISKUNNALLINEN ANALYYSI	61
7.3.1 Tekstien kontekstuaaliset ulottuvuudet	61
7.3.2 Tekstien intertekstuaaliset ulottuvuudet	64
8 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	67
LÄHTEET	71

1 JOHDANTO

Olen työskennellyt yhdennettyä sosiaalityötä tekevänä sosiaalityöntekijänä lähes 20 vuotta. Toimenkuvaani on olennaisena osana kuulunut myös lastensuojelu ja siihen liittyvät toimenpiteet. Ammatti-identiteetiksi olen kokenut nimenomaan lastensuojelun sosiaalityöntekijän identiteetin. Marraskuussa 2006 työpaikallani siirryttiin eriytettyyn sosiaalityöhön, jolloin luonnollisesti valitsin työsarakseni lastensuojelun sosiaalityön. Koko työhistoriani ajan on ollut voimassa 5.8.1983 säädetty Lastensuojelulaki ja sen säännökset, joihin myös tutkielmani perustuu. Vuosien varrella työtovereiden kanssa käydyissä keskusteluissa on usein noussut keskiöön lasten osallisuus itseään koskevissa asioissa. Vaikka lapsi on asianosainen vanhempiensa tapaan, ei häntä oteta aikuisen veroisena osapuolena mukaan asioiden valmisteluun. Sosiaalityössä työskentely on pitkään tapahtunut vanhempien kanssa työskentelyn kautta, mikä on tullut esiin useissa tutkimuksissa. (esim. Forsberg 1998, Heino 1997; Mäenpää & Törrönen 1998.) Aulikki Kananoja ja Merja-Maaria Turunen (1996, 77) toteavat lastensuojeluun liittyen, että käytännön päätöksentekoprosessi saa usein vanhempien oikeuksiin painottuvan luonteen, koska aikuisilla on paremmat mahdollisuudet tuoda esiin omia perustelujaan päätöksentekokielimille, joko itse tai asianajajien välityksellä. Lastensuojelussa ei kuitenkaan ole kyse vanhempien oikeuksien turvaamisesta, vaan lapsen kasvun ja kehityksen edistämisestä. Lastensuojelu on hyvin ongelmallista ja eettisesti haastavaa, kun aikuisilla on hyvien pyrkimysten varjolla mahdollisuus leimata, supistaa oikeuksia ja kontrolloida lapsia. Lasten kuuleminen vaatii sosiaalityöntekijältä erilaisia taitoja kuin aikuisten mielipiteen selvittäminen. Koska sosiaalityöntekijä on työssään sitoutunut sekä lapsen edun esittämiseen että vanhempien tukemiseen, voi tästä aiheutua rooliristiriitoja.

Omalla kohdallani lapsen näkymättömyys lastensuojelun asiakirjoissa ja lapsen kuulemiseen liittyvät ongelmat ajankohtaistuivat osallistuessani Helsingin yliopiston tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenian kaksivuotiseen lastensuojelun täydennyskoulutukseen vuosituhaten vaihteessa. Lapsen kohtaamiseen ja kuulemiseen liittyvät asiat nousivat erityisiksi kysymyksiksi. Lapsen mielipiteen selvittämiseen ei ole annettu valmiuksia sosiaalityöntekijöiden koulutuksessa, vaan valmiudet riippuvat työntekijän henkilökohtaisista ominaisuuksista ja hänen työskentelyotteestaan. Samanaikaisesti lapsen aseman korostumisen kanssa lisääntyivät suulliset kuulemiset sekä lasten huostaanottoasioissa että huolto- ja tapaamisriidoissa samoin kuin vanhempien asianajajien käyttö asiamiehinään lapsiaan koskevissa asioissa. Kaikki nämä seikat ovat vaikuttaneet lapsen ja sosiaalityöntekijän välisiin työskentelytapoihin. Jäinkin jo tuolloin pohtimaan sitä, onko lapsen mielipiteen selvittämistavassa ollut eroja eri vuosikymmenien aikana, sekä toisaalta sitä, miten sosiaalityöntekijä kirjaa lapsen mielipiteitä asiakasdokumenteissa. Nykyinen lainsäädäntö kuten Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS) painottaa vanhempien lisääntyviä juridisia oikeuksia (ks. Pellonpää 1996). Tästä syystä näenkin, että sosiaalityöntekijän rooli lapsen edun asiamiehenä on korostunut entistä enemmän. Vuoden 2008 alusta voimaan tullut uusi Lastensuojelulaki asettaa uusia haasteita lapsen mielipiteen selvittämiseksi ja tietojen keräämiselle.

2 LAPSUUDEN HYVINVOINNIN MUUTOKSET SUOMALAISESSA YHTEISKUNNASSA

Suomalaiset ovat tottuneet viimeisten viiden vuosikymmenen ajan siihen, että seuraavalla sukupolvella ovat asiat ja elämisen mahdollisuudet paremmat kuin edellisellä sukupolvella. Tällainen kehitys on luonut optimismia siihen, että jokaisen kannattaa suunnitella tulevaisuutta ja tavoitella unelmiaan. Hyvinvointivaltio on saanut monilta osin katkaistua huono-osaisuuden periytymisen. Taloudellinen lama ja uudenlainen poliittinen ajattelu ovat tuoneet 1990-luvulla muutoksia tähän pitkään jatkuneeseen perinteeseen. Käännös on tapahtunut suuntaan, jossa hyvinvointivaltio ei kykene entiseen tapaan takaamaan sosiaalista turvallisuutta kaikille kansalaisille ja kaikkien kotien lapsille. Hannele Sauli ja Sakari Kainulainen (2001, 52- 57) ovat tarkastelleet huono-osaisuutta ja sen kasautumista viiden osatekijän osalta vuosina 1970-1995 : työttömyytenä, pienituloisuutena, toimeentulotuen saantina, alhaisena asumistasona ja työkyvyttömyyseläkkeen tai vastaavan saantina. Huono-osaisuuden kumuloituminen on ollut tarkastelujaksolla voimakkainta 1970-luvulla ja laskenut siitä lähtien vuoteen 1990 asti. Vuosien 1990 ja 1995 välillä huono-osaisuus on kasvanut. Muutos johtuu lähinnä siitä, että huono-osaisuuden luonne on muuttunut: kun aiemmin huono-osaisuus merkitsi heikon asumistason, huonon terveyden ja erityisesti taloudellisen niukkuuden muodostamaa kokonaisuutta, niin vuonna 1995 se merkitsi pitkittyneen työttömyyden ja toimeentulotulotuen saannin sekä jossakin määrin työkyvyttömyyden samanaikaista esiintymistä. Laman seurauksena materiaallinen huono-osaisuus muuttui toiminnalliseksi huono-osaisuudeksi, syrjäytymiseksi. Tämän päivän huono-osaiset ovat entistä useammin työelämästä pudonneita ja sosiaaliturvan varassa eläviä. Tutkimuksen keskeinen löydös on, että lapsiperheiden syrjäytymisriskit näyttävät lähteneen uuteen kasvuun, erityisesti 1990-luvulla ja sen loppupuolella. Vuosituhannen vaihteessa ovat yleiseen keskusteluun toistuvasti nousseet lasten mielenterveysongelmat ja raa'at, väkivaltaiset teot. Vaikka niiden yleistymisestä ei ole tilastollista näyttöä, media on tuonut nuo ilmiöt yhä tuntuvammiksi ja kysymyksiä herättäväksi osaksi kaikkien ihmisten elämää.

Maritta Törrösen (2001, 58-59) määrittelyn mukaan hyvinvointi voidaan ymmärtää yhteiskunnalliseksi osallisuudeksi, jolla avataan ihmisille mahdollisuuksia tyydyttää fyysiset, henkiset ja sosiaaliset tarpeensa. Pahoinvointi puolestaan viittaa niihin tekijöihin, jotka estävät osallisuutta tai työntävät pois osallisuudesta. Tätä näkökulmien vaihtoehtoisuutta kuvaavat käsitteet syrjäytyminen eli eksklusio ja osallisuus eli inkluusio. Hyvinvoinnilla tavoitellaan kehitystä parempaan, kurjuutta helpottavaan ja yhteistä hyvää etsivään ja tulevaisuuden visioita rakentavaan suuntaan. Taloudellisen kasvun lähdettyä vauhtiin 1990-luvun puolivälissä lapset on otettu osaksi yhteiskuntapolitiikkaa: on alettu puhua lapsipolitiikasta.

Leena Kartovaara ja Hannele Sauli (2000, 48-51, 165-167) ovat tutkineet lapsiperheiden taloudellisen aseman muutoksia suomalaisessa yhteiskunnassa. Lapsiperheet ovat olleet pitkään vankasti keskituloisia, joskin 1990-luvulla tässäkin suhteessa olosuhteet ovat muuttuneet huonompaan suuntaan. Lapsiperheet ovat menettäneet asemiaan suhteellisessa tulonjaossa siten, että aikaisemmin vallinnut perheiden keskituloisuus on vähentynyt ja pienituloisuus lisääntynyt. Vaikka 1990-luvun lopulla työllisyys on koko ajan parantunut ja talo-

us noussut, pienituloisten ja köyhyysrajan alapuolelle jäävien lapsiperheiden osuus on jatkuvasti kasvanut.

Suomalaisessa lastensuojelututkimuksessa (Forssen 1993; Kivinen 1994; Mäenpää & Törrönen 1996) on viitteitä siitä, että usein lasten huostaanottojen taustalla on vanhempien pitkäaikaisia ja kasautuneita vaikeuksia, joista näkyvimmin tulevat esiin päihteiden väärinkäyttö ja mielenterveydelliset ongelmat yhdistettynä lapsen hoidon laiminlyöntiin. Useiden huostaan otettujen lasten vanhempien elämää rasittavat myös sosiaaliset ja taloudelliset vaikeudet. Tarja Kivisen (1994) mukaan huono-osaisuuden kuvaukset kertovat karua kieltään siitä, että lastensuojelu kohdistuu pääasiassa edelleen yhteiskunnallisesti heikoimmassa asemassa oleviin ihmisiin. Huono-osaisuutta kuvaavat mittarit kuten vuokra-asuminen tai työväestöön kuuluminen, auttavat paikantamaan ongelmia, mutta ne voivat samalla toimia leimoina tai ennusteina ihmisten tulevaisuudesta, ja samalla ne kuljettavat mukanaan modernin maailman käsityksiä menneisyyden määräävästä voimasta.

Lapsuuden hyvinvointivaltiollisiin instituutioihin, lasten palveluihin ja kouluihin, perhepoliittisiin etuisuuksiin ja perhekustannusten tasaukseen, on Suomessa investoitu paljon resursseja, joiden tarkoituksena on ollut lieventää sosiaalisia eroja. Hyvinvointivaltion laajenemisvaiheessa lapsuudesta pyrittiin tekemään instituutioiden suojaama elämänvaihe. Viime vuosina yhteiskunnallisessa ajattelussa on kuitenkin tapahtunut suuria muutoksia. Raija Julkusen (2001) mukaan muutokset ovat johtaneet siihen, että lapsille suunnattujen palvelujen resursseja on vähennetty ja perheille suunnattua tulojen uudelleen jakoa muutettu. Näiden muutosten vaikutusta lasten elämään ei tarkoin tunneta.

Hyvinvointipolitiikassa joudutaan jatkossa tasapainottelemaan toisaalta inhimillisen ja sosiaalisen pääoman uusintamisen ja toisaalta esimerkiksi vanhuspolitiikan asettamien vaatimusten välillä. Vaikka ikäryhmien vastakkainasettelua yleensä kavahdetaankin yhteiskunnallisessa keskustelussa, sukupolvien välinen tulonjakso voi nousta ongelmaksi. 1990-luvulla suomalaisten sosiaaliturvaa leikattiin, kenties suhteellisesti eniten niiltä, jotka jo silloin ja ovat edelleen sosiaalitoimen asiakkaita. Asiakkaiden heikkenevä sosiaaliturva, huonevat ja kallistuvat sosiaalipalvelut terveydenhuollossa, kotipalveluissa, lasten päivähoitossa ja kouluissa tuntuvat heikossa asemassa olevien ihmisten elämässä enemmän kuin hyvinvoivien. (Eräsaari 2000, 141.)

3 LASTENSUOJELUUN LIITTYVÄ AMMATILLINEN TYÖSKENTELY

Tässä luvussa esitän, mitä lastensuojelun ammatillisella työskentelyllä tarkoitetaan työtapanä sekä niitä rajoja, joissa työskentely tapahtuu. Esittely perustuu vuoden 1983 Lastensuojelulain säännöksiin, joka on ollut voimassa vuoden 2007 loppuun saakka. Aloitan tarkasteluni kunnallisen sosiaalityön ja sitä kautta myös lastensuojelutyön määrittelyllä, jonka jälkeen siirryn erittelemään lastensuojelun työmuotoja. Luettelo ei ole tyhjentävä, koska lastensuojelun työkenttä on moninainen ja avohuollon tukitoimien sisältö vaihtelee kunnakohtaisesti. Esittelen luvussa myös lastensuojelun viimesijaista työmuotoa, huostaanottoa, johon liittyvät asiakirjat eli huoltosuunnitelmat vuosilta 1985, 1995 ja 2005 ovat olleet aineistoni. Käsitteenä huostaanotto on monille epäselvä ja vaikeasti ymmärrettävä, vaikka asiana lapsen huostaanotto ja sijoittaminen herättävät tunteita myös niissä henkilöissä, jotka eivät ole olleet missään tekemisissä asian kanssa. Luvun lopussa kuvaan sosiaalityöntekijän eri rooleja lastensuojelun kentässä.

3.1 Kunnallinen sosiaalityö

Sosiaalipalvelujen organisointi Suomessa on ollut kuntien tehtävä, joilla ainakin periaatteessa on ollut merkittävää itsenäistä päätösvaltaa. Myöskään äskettäin voimaan tullut uusi Lastensuojelulaki on ole muuttanut tilannetta tämän osalta. Lastensuojelun tavoitteen asettelua ja tuloksellisuutta tulee Katja Forssenin (1993, 100) mukaan arvioida suhteessa lastensuojelun asemaan. Lastensuojelutyö on tehtävä, jonka tarkoitusta, tavoitteita ja sisältöä on kuvattu lainsäädännössä (ennen kaikkea lastensuojelulaissa ja -asetuksessa sekä muussa lapsilainsäädännössä). Lastensuojelutyö on kunnallista, sosiaalitoimistoissa tehtävää sosiaalityötä, jolle ei ole vaihtoehtoisia organisaatiota tai työntekijöitä. Työnä lastensuojelu ei ole tarkoin määriteltyä. Suomalaiselle lastensuojelulle on ominaista ammatillisen toiminnan itsenäisyys ja laajuus. Selkeärajaisuus tai hallinnollinen ja työn käytännöllinen yksiselitteisyys eivät ole lastensuojelun ominaispiirteitä, tosin selkeitä eivät ole lastensuojelun ongelmatkaan. Tämä käy ilmi myös Matti Kaivosojan (1996) tutkimuksesta, jossa hän vertaili tahdonvastaisten toimenpiteiden kohteena olleita nuoria mielenterveyslain tai rikoslain ja lastensuojelulain perusteella. Lastensuojelulain perusteella toimenpiteiden kohteeksi johtuneet nuoret tiesivät heikoimmin oikeudellisen asemansa kuin muut nuoret.

Lastensuojelulain (5.8.1983/683) 4§ velvoittaa kunnan järjestämään palveluja avohuoltona kunnassa ilmenevää tarvetta vastaavalla tavalla. Lastensuojelun keskeisenä perusteena on lapsen edun huomioon ottaminen ja tarvittaessa sen turvaaminen. Lastensuojeluviranomaisille on laissa annettu velvollisuus tehdä lapsen edun mukainen ratkaisu. Lastensuojelu tulee mukaan yleensä silloin, kun muut palvelut eivät ole kyenneet havaitsemaan tai vastaamaan asiakkaan ongelmaan. Lastensuojelutyö on viranomaistyötä, jonka kehykset määräytyvät lainsäädännössä. Lastensuojelun perusidea on lain tasolla kiteytetty lastensuojelulain (LSL 683/83) kahteen ensimmäiseen pykälään. Lain ensimmäisen pykälän mukaan lapsella on oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön sekä etusija erityiseen suojeluun. Lastensuojelu määritellään lain (1983)

toisessa pykälässä toiminnaksi, jolla turvataan lapsen ensimmäisessä pykälässä todetut oikeudet vaikuttamalla yleisiin kasvuoloihin, tukemalla huoltajia lasten kasvatuksessa sekä toteuttamalla perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua. Lastensuojelulaki rakentuu ns. lievimmän tehokkaan puuttumisen periaatteelle, jolloin avohuolto on ollut periaatteessa ensisijaista. Avohuoltoa on korostettu, samoin sitä, että lastensuojelun ongelmia tulee lähestyä muusta kuin yksittäisen lapsen ongelmien tunnistamisen ja käsittelyn näkökulmasta. Tämä on Tarja Pösön (1993; 1997) mukaan edesauttanut perhekeskeisen työorientaation asettumista lastensuojeluun. Perhekeskeisyyden toteuttamispaikaksi on ymmärretty ensisijaisesti koti ja sen vuoksi lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle on pitkään pidetty lastensuojelullisena viimeisenä keinona. Jos lapsi kuitenkin joudutaan sijoittamaan kotinsa ja perheen ulkopuolelle, on korostettu perhesuhteiden ylläpidon tärkeyttä ja sijaishuollon perheenomaisuutta niin perhe- kuin laitoshoidossa. (Pösö 1997, 147.) Lastensuojelulaista lähtevä sosiaalityön pyrkimys lapsikeskeiseen lastensuojeluun on toisaalta ristiriidassa perhekeskeisen työotteen kanssa, mutta toisaalta lasta ei voida tarkastella ilman perhettä.

1980-luvulla uusi lastensuojelulaki yhdessä muun lapsilain säädännön kanssa ankkuroi uudenlaisen ymmärryksen lastensuojelun yhteiskunnallisesta tehtävästä ja sen käytössä olevista keinoista, velvollisuuksista ja sitoumuksista. Kun 1980-luvulla ohjattiin myös kunnallista päätösvaltaa lastensuojeluasioissa merkittävästi sosiaalilautakunnilta viranhaltijoille, sosiaalityöntekijöille, vahvistui sosiaalityön ammatillinen rooli lastensuojelussa huomattavasti. (Mt., 146.) Lastensuojelulliset ongelmat liittyvät aina lapsen hyvinvoinnin vaaran- tumiseen. Lastensuojelussa työskennellään useimmiten vaikeista psykososiaalisista ongelmista kärsivien perheiden kanssa, joille lastensuojelu on eri auttamistahoista muodostuneen ketjun viimeisenä (Forssen 1993; Arnkil & Eriksson 1996). Katja Forssen (1993, 12 ja 24) korostaa, että se miten lastensuojelulliset ongelmat määrittyvät, on kiinni myös ajankohdasta, kulttuurista ja yhteiskunnan kehitystasesta sekä yhteiskunnan kulloisenkin ongelmien laadusta ja määrästä. Hän toteaa tutkimuksessaan, että virallisen lastensuojelun voidaan katsoa sisältävän ne pyrkimykset ja toimenpiteet, joiden tarkoituksena on turvata lapselle mahdollisimman suotuisat kasvun ja kehityksen olosuhteet. Käytännössä lastensuojelun sosiaalityöntekijä on siten sosiaalihuollollinen viimesijainen turvaverkko.

Jorma Sipilä (1989, 63-64) on jäsentänyt sosiaalityön erilaisia työmuotoja sen avulla, kenen ja millaisten asioiden kanssa sosiaalityöntekijä toimii. Hän erottelee työmuodoista kontrollin, tuen, sosialisoinnin, suojelun ja terapian. Sipilä erottelee sosiaalityön eri osa-alueita seuraavasti:

1. asiakas pyritään palauttamaan/ohjaamaan yhteiskunnan normatiiviseen yhteyteen (kontrolli/sosialisointi)
2. asiakkaan käyttöön luovutetaan lisäresursseja tai annetaan hänelle ohjausta ja neuvontaa (tuki)
3. asiakasta tuetaan kontrolloimalla kolmatta osapuolta (suojaus)
4. pyritään rakentamaan sisäistä toimintarationaliteettia (terapia).

Kolme ensimmäistä työmuotoa sisältyvät kiistatta lastensuojelun sosiaalityöhön. Terapian paikka ei ole näin selvä sosiaalihuollon perustasolla, vaan se liittyy pääasiassa erityistason tehtäväkenttään. Käytännön sosiaalityössä on usein vaikea erottaa eri toimintamuotoja toisistaan. 1980-luvun puolivälistä lähtien keskustelu sosiaalityön jäsentymisestä on ollut melko vilkasta. Lähinnä tällöin on ollut kysymys yhdenntetyn ja eriytetyn sosiaalityön paremmuudesta. Erityisesti taloudellinen avustaminen on ollut hankala kysymys eriytetyn ja yhdenntetyn sosiaalityön vertailussa. Keskustelu yhdenntetystä ja eriytetystä työstä on kytkeytynyt keskusteluun sosiaalityön professionaalisuudesta.

1990-luvulle ajoittuivat hyvinvointivaltion murros ja sosiaali- ja terveystalouden uudelleen järjestäminen samoin kuin uusien innovaatioiden ja yhteistyömuotojen kehittäminen. Suuri vastuu tästä muutostyöstä on ollut koulutetuilla sosiaalityöntekijöillä. Kunnat ja muu julkinen palvelu ovat supistaneet menojaan 1990-luvulta lähtien. Sosiaalitoimistot eivät esimerkiksi ole saaneet uusia työntekijöitä. Eräsaaren (2000, 141) mukaan asiakkaat joutuvat jonottamaan ja odottamaan aivan toisessa määrin kuin hänen tehdessään tutkimustaan. Lisäksi esimerkiksi huumeongelmat ovat laajentuneet Suomessa. Muun muassa nämä syyt ovat olleet ruuhkauttamassa sosiaalitoimistoja, jotka ovat nykyisin paljon levottomampia paikkoja kuin edellisen vuosikymmenen alussa. Tilannetta on yritetty ratkoa lisäämällä kontrollia sosiaalivirastoissa.

Siirryttäessä 2000-luvulle sosiaalityössä ei ole päästy edellisen vuosikymmenen ahdingosta. Kunnissa on pula pätevistä sosiaalityöntekijöistä ja työntekijöiden vaihtuvuus heikentää asiakkaiden saaman palvelun laatua sekä saatavuutta. Syytä työntekijäpulaan ovat mm. heikko palkkaus, työn raskaus, liialliset asiakasmäärät sekä puutteet täydennyskoulutuksessa. Sosiaalipalvelujärjestelmä edustaa Maritta Törrösen (2000, 147) mukaan yhteiskunnallisesti jaettua vastuuta ja poliittista päätöksentekoa. Sosiaalityöntekijät tekevät tämän järjestelmän asiakkaina olevia lapsia koskevia päätöksiä. Hänen mukaansa lapsen arjen tutkiminen valaisee lapsen elämänpiiriä toisin kuin keskittyminen lapsen asiakkuuteen. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät eivät voi säädellä asiakkaidensa määrää tai laatua, vaan heidän on kannettava vastuu kaikista, myös yhteistyöhaluttomista lastensuojelun tarpeessa olevista asiakkaista. Samalla kun lasten ja perheiden palvelujen asiakasmäärät kasvavat, näyttää myös sosiaalityön ammatillinen henkilöstövaje kasvavan. Huoli siitä, että sosiaalitoimen vähävähäisimmät asiakasryhmät jäävät vaille tarpeenmukaisia palveluja, ellei päteviä sosiaalityöntekijöitä saada palkatuksi, on aiheellinen. Sosiaalityöntekijän ristiriitaisesta roolista kertoo myös se, että julkisuuden keskusteluissa on ruodittu ankarasti lastensuojelun sosiaalityötä.

Sosiaalityön juridisoituminen voidaan paikantaa 1990-luvun loppupuolelle. (Pösö 1997; Sinko 2001; Sinko 2004) Päivi Sinko (2001, 132; 2004, 57) näkee uudenlaisen juridisoitumisen lastensuojelussa tarkoittavan sitä laaja-alaista prosessia, jossa juridiikka alkaa ottaa uudella tavalla valtaa sosiaalityön sisällä, alkaa määrittää sosiaalityön prosesseja, työssä käytettävää kieltä ja asiantuntijuutta. (ks. myös Mutka 1998.) Kyse on hänen mukaansa pitkälle siitä kuka saa määrittää oikean tavan tehdä sosiaalityötä tai lastensuojelutyötä, kuka määrittää diskurssit ja päätöksenteon kriteerit. Tarja Pösön (1997, 156) mukaan 1990-luvulla lisäänty-

vät pyrkimykset ohjata osaa sosiaalityötä byrokraattisesti, jolloin huostaanottojen valmisteluun, dokumentointiin ja argumentointiin haluttiin uudenlaista täsmällisyyttä ja tahdonvastaiset huostaanotot haluttiin siirtää sosiaalityöltä oikeuslaitokselle. Juridisoitumisen on nähty tarjoavan pätevämpiä osajia tai pätevämpiä ratkaisijoita sosiaalisiin kysymyksiin nimenomaan sosiaalityön ulkopuolelta (Arnkil & Eriksson 1996; Parton, Thorpe & Wattam 1997; Mutka 1998). Stakesin Huostaanotto-projekti vuosituhaten vaihteessa teki myös osaltaan lastensuojelun sosiaalityön ja juridiikan suhdetta uudella tavalla näkyväksi. Vaikka julkinen keskustelu sosiaalityön juridisoitumisesta on vaimennut, käydään keskustelua ruohonjuuritasolla aina silloin kun sosiaalityöntekijät valmistautuvat vastentahtoiseen huostaanottoon tai selvittelevät hankalia huolto- ja tapaamisriitoja.

3.2 Lastensuojelun tehtävät

Lastensuojelu on aina ollut tiukasti sidottu säädöksiin, jotka antavat sille viitekehyksen sekä rajaavat ja määrittelevät toimintaa. Tilastojen mukaan lastensuojelun asiakkaiden määrä on jatkuvassa kasvussa. Tämä koskee sekä avohuollon tukitoimiasiakkuuksia että huostaanottojen ja sijoitusten määrää. Lapsella tarkoitetaan lastensuojelulain (3§) mukaan henkilöä, joka ei ole täyttänyt 18 vuotta. Nuorella tarkoitetaan henkilöä, joka ei ole täyttänyt 21 vuotta. Avohuollon piirissä olevia lapsia ja nuoria oli vuonna 1995 30686. Vuoteen 2005 mennessä luku on lähes kaksinkertaistunut määrän ollessa 59101. Vastaavat luvut huostaan otettujen osalta olivat vertailuvuosina 6478 ja 9162. Myös tahdonvastaisten huostaanottojen määrä on kasvanut kyseisenä aikana 960 lapsesta ja nuoresta 1781 huostaan otettuun vuonna 2005. Sijoitettujen 0-17-vuotiaiden prosenttiosuus ikäluokasta on kasvanut prosenttiosuudessa 0,8 %:sta 1,1 %:iin viimeisen kymmenen vuoden aikana. (Stakes Tilastotiedote 14/2006.)

Aulikki Kananoja ja Merja-Maaria Turunen (1996, 77) ovat esittäneet yhtenä suomalaisen lastensuojelun strategisen kehittämisen painopistealueena nykyistä selvemmän lapsen lähtökohdista lähtevän toiminnan ja työskentelyn vahvistamisen lapsen kanssa. Hannele Forsberg (1998, 49) on osoittanut lapsen aseman korostamisen – tarvittaessa jopa perhettään, ennen muuta vanhempiaan vastaan – olevan lastensuojelupolitiikan keskeinen intressi. Jens Qvortrup (1994, 333) määrittelee lastensuojelun aikuisten intressien suojeluna, joka antaa vallan kontrolloida lapsia. Tämä muistuttaa siitä vastuusta, joka aikuisilla on, kun he päättävät lasten oikeuksista ja suojelusta.

Organisaatioilla on aina David Silvermanin (1998, 35 ja 47) mukaan omat viralliset ja epäviralliset sääntönsä liittyen tavoitteisiin, tehtävämäärytyksiin ja toimintatapoihin, joista muodostuu tietynlainen ylärakenne. Ihmisen toiminta organisaatiossa ei kuitenkaan ole sääntöjen hallitsemää. Sääntöjen avulla ja samalla niitä luodessaan ihmiset pikemminkin suunnistavat erilaisissa tilanteissa. Säännöt ovat toiminaan välineitä ja ihmiset käyttävät niitä, eivät yksinomaan seuraa niitä.

3.2.1 Avohuollon tukitoimet lastensuojelussa

Avohuollon tukitoimet ovat osa ennalta ehkäisevää lastensuojelua. Lastensuojelulain (1983) 6 pykälän 1 momentti asettaa sosiaalilautakunnalle velvoitteen seurata ja kehittää lasten ja nuorten kasvuoloja sekä velvoitteen puuttua havaitsemiinsa epäkohtiin. Säännöksen 2 momentissa sosiaalilautakunnalle on asetettu erityinen velvoite välittää tietoa ja antaa asiantuntija-apua muille viranomaisille samoin kuin kunnan asukkaille ja kunnassa toimiville yhteisöille. Lastensuojelulain 7 pykälä edellyttää, että lastensuojelun ongelmat pyritään havaitsemaan ja mahdollisimman pitkälle myös korjaamaan yleisten palvelujen piirissä eli neuvoloiden, päivähoidon ja koulun toimesta. Kunnan tulee ylläpitää lastensuojelun valmiuttaan laatimalla lastensuojelun yleiset perusteet ja ohjeet sekä pitämällä ne ajan tasalla sopivin välein tapahtuvien tarkastuksien (Mikkola & Helminen 1994, 105.)

Lastensuojelulain (683/83) 4 pykälän 2 momentin mukaan ohjeista tulee käydä ilmi, miten kunnassa:

1. kehitetään lasten ja nuorten kasvuoloja sekä tuetaan kasvatusta,
2. järjestetään perhe- ja yksilökohtainen lastensuojelu, kuten avohuollon tukitoimet, perhehoito, laitoshoido sekä jälkihuolto,
3. järjestetään lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa (361/83) sosiaalilautakunnalle säädetyt tehtävät ottaen huomioon, mitä niistä on lisäksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa asetuksessa (848/83) säädetty, sekä
4. järjestää lastensuojelulain 44 pykälän 1 momentissa tarkoitettua kokeilu- ja kehittämistoimintaa. (LSA 1 §)

Perhe- ja yksilökohtaisena lastensuojeluna tarjottavia sosiaalipalveluja ja muita varsinaisia avohuollon tukitoimia ovat:

- taloudellinen tuki lastensuojelun tarpeisiin
- tukihenkilö- ja tukiperhetoiminta
- erityisjärjestelyt koulunkäynnin tukemisessa
- erityisjärjestelyt asunnon hankinnassa
- erityisjärjestelyt työhön sijoittumisessa
- harrastus- ja muu vapaa-ajan toiminnan tukeminen
- loma- ja virkistystoiminta
- perhehoidon ja laitoshuollon antaminen avohuollon tukitoimena.

3.2.2 Huostaanoton tunnusmerkkejä

Yhteiskunnan toimesta tapahtuva huostaanotto on voimakas interventio perheyhteisöön. Huostaanotto koetaan usein raskaaksi ja viimesijaiseksi lastensuojelun toimeksi. Huostaanotto edellyttää aina viranomaisen päätöstä. Lastensuojelulaki (1983) 9 § 2 mom korostaa: ”Kun sijaishuolto on tarpeen ja se on lapsen edun mukainen, se on järjestettävä viivytyksettä...”. Huostaanottopäätöksen tärkein oikeusvaikutus on siinä, että päätöksen jälkeen vanhempien sijasta kunnan sosiaalilautakunta päättää lapsen asuinpaikasta. Huostaanoton oikeusvaikutukset ovat luonteeltaan joko lasta ja perhettä tukevia (positiivisia) tai lapsen tai vanhempien oikeuksia rajoittavia (negatiivisia).

Huostaanoton edellytykset on ilmaistu Lastensuojelulain 16 pykälässä. Huostaanottoon *voidaan ryhtyä* vain, jos kaikki kolme edellytystä täyttyvät yhtä aikaa. Toisaalta säännös on kirjoitettu niin, että ehtojen täytyessä on aina *myös ryhdyttävä* lapsen huostaanottoon:

”Sosiaalilautakunnan on otettava lapsi huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä taikka jos lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään, jos 4 luvussa tarkoitetut toimet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi, ja jos sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista.” (LSL 16§)

Matti Mikkola & Jarkko Helminen (1994, 154-157) korostavat sitä, että tosiasioiden selvittäminen ja tosiasia-aineiston keruu lapsen elämää vaarantavista seikoista vie usein aikansa eikä huostaanottoimeen tule ryhtyä epävarman tosiasia-aineiston pohjalta. Toisaalta on tilanteita, joissa vakavaa vaaraa tai sen uhkaa joudutaan arvioimaan eriasteisten todennäköisyyksien pohjalta. Vaikeita tilanteita ovat lapseen kohdistuvat pahoinpitelyn tai seksuaalisen hyväksikäytön epäilyt. Heidän mukaansa huostaanottopäätöstä perusteltaessa on tärkeää, että negatiivisen tunnusmerkin olemassaolo kirjataan päätökseen riittävän konkreettisesti. Jos lapsen suojelun tarve voidaan saavuttaa avohuollon tukitoimin, ei huostaanottoon tule ryhtyä. Huostaanoton edellytykset ovat voimassa vain, kun nämä tukitoimet eivät ole tarkoituksenmukaisia, mahdollisia tai jo tehdyt tukitoimet ovat osoittautuneet riittämättömiksi. On myös huomioitava se, että kaikissa toimissa olisi aina valittava aikaan sopiva ja pitkällä tähtäyksellä parhaan tuloksen tuottava vaihtoehto. Lapsen etu arvioitaessa on paljolti kysymys siitä, mikä on parasta tässä ja nyt pitäen kuitenkin silmällä lapsen tulevaisuutta pitkällä tähtäimellä. Huostaanoton tarkoituksena voi olla aiemmin puuttuneen kasvualustan rakentaminen lapselle tai lapsen kohdistuvan negatiivisen käyttäytymisen eliminointi. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklassa korostetaan lapsen edun tärkeyttä kaikissa lainsäädäntötoimissa. Lapsen etua ei tule tunnusmerkkinä ymmärtää vain negatiivisen tunnusmerkin peilikuvaksi. Lapsen etua arvioitaessa tulee kaiken käytettävissä olevan tiedon ja kokemuksen avulla hahmottaa lapsen mahdollista ja todennäköistä tulevaisuutta. Asiassa viranhaltija voi tarpeen mukaan nojautua myös muiden asiantuntijoiden tietoon ja osaamiseen.

3.2.3 Lastensuojelulain mukainen jälkihuolto

Lastensuojelulaki (1983/683) huomioi jo selkeästi jälkihuollon merkityksen:

” Sijaishuollon päättymisen jälkeen sosiaalilautakunnan on tuettava sijaishuollossa ollutta lasta tai nuorta sekä hänen vanhempiaan tai muita lasta hoitavia henkilöitä siten kuin 3 ja 4 luvussa ja 24 §:ssä on säädetty” (34§)

Jälkihuoltovelvollisuus päättyy nuoren täyttäessä 21 vuotta. Vuonna 1990 tehdyllä lainmuutoksella jälkihuolto säädettiin pakolliseksi. Lainmuutoksessa sana ”tuettava” korvattiin ilmaisulla ”aina järjestettävä... tuemalla”. Entisestään vahvaa velvoitetta haluttiin näin vielä vahventaa. Jälkihuoltovelvoite liittyy aina huostassa pidon lopettamiseen ja sijaishuollon päättymiseen. Jos lapsi on sijoitettu lastensuojelulain 14 §:n nojalla avohuollon tukitoimena, ei jälkihuoltovelvollisuutta lain 34 §:n tarkoittamalla tavalla ole. On tärkeää todeta, ettei jälkihuoltovelvollisuuden syntyminen ja toteuttaminen edellytä sitä, että huostassa pidon päättymisen jälkeen on edelleen olemassa tuen tarve.

Lastensuojelulain (1983) 34§:n mukaan jälkihuoltoon kuuluu lapsen/nuoren tukeminen mm. lastensuojelulain 3 luvussa mainittujen periaatteiden ja menettelytapojen mukaisesti. Näin ollen myös jälkihuollossa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu ja että lapsen vanhempien ja muiden lasta hoitavien henkilöiden kasvatumahdollisuuksia on tuettava. Muita jälkihuollossa huomioitavia periaatteita ovat muun muassa velvollisuus lapsen kuulemiseen ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvollisuus valvoa lapsen edun toteutumista. Lastensuojelulain 13§:n merkitys asunnon järjestämisessä ja asunto-olojen parantamisessa on erityisen tärkeä juuri jälkihuollossa. Jälkihuoltoon liittyvänä velvoitteena kunnan on myös vastattava lapsen tai nuoren taloudellisesta selviytymisestä. Taloudellisen avun on oltava riittävää eikä se ole sidottu toimeentulotuen normeihin. Lastensuojelulain 13§:n 2 momentti, johon jälkihuoltoa säätelevä pykälä 34 viittaa, sisältää luettelon erilaisista tukitoimista kuten tukihenkilön tai -perheen järjestämisestä. Erilaiset terapiapalvelut ja harrastusten järjestäminen jälkihuoltona ovat erityisen merkittäviä samoin kuin tuki lapsen tai nuoren kykyjen ja halujen mukaisen koulutuksen mahdollistaminen 21 ikävuoteen saakka. Lastensuojelulain 14§:n mukaista laitoshoidoa tai perhehoitoa voidaan jatkaa huostassa pidon päättymisen jälkeen nuoren suostumuksella.

3.3 Huostaanotto osana lastensuojelua

Huostaanotto on viimesijainen lastensuojelun keino, joka ainakin julkisessa keskustelussa nostetaan esille lastensuojelun sosiaalityöstä puhuttaessa. Lastensuojelulaki ja -asetus määrittelevät tiukasti ne kriteerit, joilla huostaanotto voidaan toimeenpanna. Käsite *lapsen etu* liittyy oleellisesti sosiaalityöntekijöiden valmistelemaan huostaanottoon.

3.3.1 Lainsäädäntö lapsen edun ajajana

Lapsen oikeuksien sopimus tuli kansainvälisesti voimaan syyskuussa 1990. Suomi ratifioi yleissopimuksen kesäkuussa 1991 ilman varaumia, ja se saatettiin Suomessa valtionsisäisesti voimaan asetuksella elokuussa 1991. Lapsen oikeuksien yleissopimuksen tärkein teema on lapsen ihmisarvo, joka perusarvona yhdistää jokaista yleissopimuksessa mainittua periaatetta ja lapsen oikeutta. (Nieminen 2000, 36). Lapsen oikeuksien yleissopimuksen (LOS) pääperiaatteita ovat 1) syrjinnän kieltö (artikla 2), 2) lapsen etu (artikla 3), 3) lapsen oikeus elämään, henkiin jäämiseen ja kehitykseen (artikla 6) ja 4) lapsen oikeus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon sekä lapsen näkemysten huomioon ottaminen (artikla 12). Yleissopimus korostaa lapsen edun merkitystä kaikessa lapsia koskevassa päätöksenteossa ja viranomaistoiminnassa kaikilla hallinnon eri tasoilla. Lapsen etu tulee huomioida sekä yksittäistä lasta koskevassa päätöksenteossa ja toimenpiteissä että koko lapsiväestöä koskevassa valtakunnallisessa päätöksenteossa. Yleissopimuksen tavoitteet tiivistetään käytännössä usein kolmen kohdan periaatenipuksi siten, että yleissopimuksen katsotaan erityisesti turvaavan:

1. lapsen oikeuden saada osuus yhteiskunnan voimavaroista (provision)
2. lapsen oikeuden erityiseen suojeluun (protection)
3. lapsen oikeuden osallistumiseen (participation)

Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 19 artikla velvoittaa sopimusvaltion turvaamaan lapsen oikeuden erityiseen suojeluun kaikenlaiselta väkivallalta, hyväksikäytöltä, laiminlyönneiltä tai muulta huonolta kohtelulta. Lapsen oikeus valtion antamaan erityiseen suojeluun koskee Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 20 artiklan nojalla erityisesti tilanteita, joissa lapsen omat vanhemmat, joilla on ensisijainen vastuu lapsesta, eivät kykene turvaamaan lapsen hyvinvointia ja turvallisuutta. Suomessa Lapsen oikeuksien (LOS) sopimuksen sisältö ja periaatteet on huomioitu lainsäädännön tasolla hyvin. Muun muassa 1. päivänä maaliskuuta 2000 voimaan tulleeseen Suomen perustuslakiin (11.6.1999/731) sisältyy lapsen oikeuksia koskevia säännöksiä. (Araneva 2001, 101-105.) Suomeen on perustettu vuonna 2005 myös valtiollinen lapsivaltuutetun virka lapsipolitiikan koordinoinnin parantamiseksi ja lapsen oikeuksien turvaamiseksi.

Suomen lapsilainsäädäntöä on uudistettu kattavasti 1980-luvun alkupuolella. Lastensuojelulain kokonaisuudistus tuli voimaan 1984. Hallituksen esityksessä lastensuojelulaiksi (13/1983) todettiin lapsen olevan itsenäinen oikeuksiensa subjekti ja lapsen edun olevan lastensuojelun johtava periaate. Uudistuksen yhteydessä lastensuojelulakiin kirjattiin lapsen oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä etusija erityiseen suojeluun (vrt. Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 6 ja 19 artiklat). Lastensuojelulakia valmisteltaessa ajatuksena oli, että lasta avustaisivat puhevallan käytössä hänen vanhempansa tai hänen muut huoltajansa, joilla on samalla rinnakkainen puhevalta asiassa. Vanhempien ja muiden huoltajien mahdollisuutta avustaa lasta rajoittaa lastensuojeluasioissa kuitenkin usein vanhemman ja lapsen välillä vallitseva ilmeinen eturistiriita. Tämä etujen ristiriita vaikutti siihen, että vuoden

1990 uudistuksen yhteydessä lastensuojelulain 10 pykälään lisättiin 3 momentti, jonka mukaan lapsen edun toteutumisen valvominen lastensuojeluasiassa kuuluu lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Asiaan vastuussa olevan sosiaalityöntekijän asema lapsen edun valvojana ja lapsen avustajana ei ole ongelmaton silloin, kun näkemys ero vallitsee sosiaalityöntekijän ja lapsen vanhemman tai muun huoltajan välillä.

3.3.2 Huostaanotto osana sosiaalityötä

Huostaanotto on lastensuojelulain suojakeinoista ehdottomasti syvälleikävin. Tällöin oikeus määrätä lasta koskevista keskeisistä kysymyksistä siirtyy huoltajilta sosiaalilautakunnalle. Huostaanottoon voidaan lain mukaan ryhtyä vain silloin, kun sen edellytykset täyttyvät. Sosiaaliviranomaisilla on velvollisuus ottaa lapsi huostaan ja järjestää sijaishuolto vain siinä tapauksessa, että seuraavat kolme ehtoa täyttyvät yhtäaikaaisesti. 1) puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet vakavasti vaarantavat lapsen tai nuoren terveyttä tai jos lapsi tai nuori itse vaarantaa sitä käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikoksen 2) avohuollon tukitoimet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia tai jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi ja 3) jos sijaishuolto on lapsen edun mukaista (LSL 16; Taskinen 1999, 19). Koska Lastensuojelulaki (1983) painottaa avohuollon tukitoimien ensisijaisuutta, ovat huostaanoton kriteerit LSL:n 16§:ssä määritelty tarkkaan.

Alistushuostaanotto tulee kysymykseen, kun 12 vuotta täyttänyt lapsi tai lapsen huoltaja vastustaa huostaanottoa tai jos asianosaista ei ole voitu kuulla huostaanottoa tai siihen liittyvää sijaishuoltoon sijoittamista koskevassa asiassa. Päätös on tällöin alistettava 30 päivän kuluessa lääninoikeuden vahvistettavaksi (LSL 17§ 2 mom.). Kun asianomainen vastustaa lapsen huostaanottoa, kysymyksessä on *tahdonvastainen* huostaanotto. *Kiireellinen huostaanotto* merkitsee välittömässä vaarassa tai muutoin kiireellisen huostaanoton ja sijaishuollon tarpeessa olevan lapsen ottamista huostaan ilman, että päätöstä alistetaan lääninoikeuden vahvistettavaksi (LSL 18§). Kiireellinen huostaanotto lakkaa kuitenkin 14 päivässä, ellei sitä oteta varsinaisena huostaanottoasiana (LSL 16§) käsiteltäväksi. Käsitely saa kestää enimmillään 30 päivää, muussa tapauksessa huostaanotto raukeaa. Erittäin painavista syistä määräaikaa voidaan jatkaa enintään 30 päivää.

Huostaanottopäätös koskee aina yksilöllisesti tiettyä lasta eikä esimerkiksi sisarusten osalta voida tehdä yhteistä päätöstä. Päätöksen perustelun vaatimus perustuu hallintomenettelylakiin (HallMenL 598/1982) ja päätökset sekä valitusosoitukset luovutetaan aina asiakkaalle. Päätökset on tehtävä sosiaali- ja terveysministeriön vahvistamaa kaavaa käyttäen. Huostaanottopäätöksestä tulee ilmetä seuraavat seikat: 1) lapsen ja perheen tausta olennaisilta osin sekä huostaanottoon johtaneet tapahtumat aikajärjestyksessä, 2) Mihin lainkohtaan huostaanotto perustuu ja 3) mitkä ovat päätöksen perustelut. Päätöstekstissä esitettyjen lasta ja perhettä koskevien väittämien tulee perustua havaintoihin, ja ne tulee kuvata selväsanaisesti, lapsen ja vanhempien käyttäytymistä kuvaten. (Taskinen 1999, 28.) Lapsen etua huostaanottotilanteissa arvioidaan menneisyyden ja nykyisyyden perusteella, mutta tulevaisuuteen suunnaten sosiaalityöntekijän on tehtävä päätös lapsen etua

toteuttavasta työskentelystrategiasta. Päätöksen tulee olla yhtäaikaaisesti lapsen etua toteuttava ja vähiten vahingoittava. (Heino 1997, 379; Kananoja & Turunen 1996, 76-77; Mahkonen 2003, 19-25.) Kuten Aino Kääriäinen (2003, 71) toteaa lastensuojelun sosiaalityöntekijä mieltää dokumentoinnin yhä useammin näytön keräämiseksi tai näytön kirjaamiseksi mahdollisia myöhempiä juridisia prosesseja varten. Lastensuojelussa todellisten olosuhteiden tavoittaminen on oleellinen osa työprosessia ja pohjana työsuunnittelulle ja päätöksenteolle. Ulla Mutka (1998, 103) korostaa, että lastensuojelutarpeen tarkka kirjallinen dokumentointi ja lastensuojelutarpeen näytön osoittaminen on muuttumassa sosiaalityöntekijän työprosessissa yhtä keskeisemmäksi kysymykseksi.

1990-luvun puolivälistä on esitetty, että kaikki tahdonvastaiset huostaanotot ja huostaanottojen lakkauttamiset ratkaistaisiin lääninoikeudessa eikä niitä vain alistettaisi sen tarkasteluun. Sosiaalityöntekijän tehtäväksi tulisi tällöin esittää lääninoikeudelle huostaanotto- ja siihen liittyvä sijaishuoltoesitys ja päätöksen tekisi lääninoikeus. Samalla oikeuskäsittely esitetään muutettavaksi muun muassa siten, että päätöksiä ei tehdä hallinnollisten papereiden pohjalta, vaan suullinen käsittely olisi pääsääntö tahdonvastaisissa huostaanotoissa. Suullisen käsittelyn etuna nähdään asiakkaan aseman parantuminen. Hän olisi vuorovaikutuksellisen osapuoli, joka voisi välittömästi esittää oman mielipiteensä ja näkemyksensä. (Lapsioikeudellista... 1995, 39.)

Lapsilainsäädännössä on huomioitu edellä mainittuja esityksiä siten, että huostaanottoasioiden käsittely tulee siirtymään entistä enemmän suullisiin käsittelyihin. Uusi lastensuojelulaki tulee siirtämään vastentahtoisten huostaanottopäätösten vahvistamisen pois luottamushenkilöistä kootuilta sosiaalilautakunnilta hallinto-oikeuksille.

3.3.3 Huostaanottoon liittyviä keskeisiä käsitteitä

Kodin olosuhteet

Lastensuojelulain (1983) 16§ viittaa kodin olosuhteisiin velvoittaessaan sosiaalilautakunnan puuttumaan perheen tilanteeseen mikäli *puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet* vaarantavat lapsen terveyttä tai kehitystä. Lastensuojelulaki määrittelee huostaanoton ja sijoituksen keskeiseksi perustaksi *lapsen huollon tarpeen*. Suomalaisessa lastensuojelututkimuksissa on viitteitä siitä, että usein lasten huostaanottojen taustalla on vanhempien pitkäaikaisia ja kasautuneita vaikeuksia, joista näkyvimmin tulevat esiin päihteiden väärinkäyttö ja mielenterveydelliset vaikeudet yhdistettynä lasten hoidon laiminlyöntiin. Useiden huostaan otettujen lasten vanhempien elämää rasittavat myös sosiaaliset ja taloudelliset vaikeudet. Vaikka sosiaalityöntekijät tietävät paljon asiakkaidensa menneisyydestä ja nykyisyydestä, ei kotiolosta tehtyjä havaintoja kirjata asiakirjoihin. Päivi Kähkönen (1994, 43-49) havaitsi tämän tutkiessaan huostaan otettujen lasten asiakirjoja. Asiakirjojen antama kuva perheestä oli ongelmakeskeinen ja perusilmeeltään negatiivinen. Vanhempien lähimenneisyyttä ei kuvattu, mutta vanhempien kykyä selviytyä lasten kanssa ennakoitiin helposti juuri

menneiden tapahtumien perusteella. Sosiaalitoimistojen lastensuojelun kiinnostus vanhemmuuteen on Hannele Forsbergin (1998, 194) mukaan olemassa olevan vanhemmuuden valvontaa ja arviointia. Työntekijän ja asiakkaan väliseen lastensuojelukeskusteluun liittyvät aina kunnolliseen vanhemmuuteen liittyvät moraaliset koodit.

Lapsen huollon tarve ja riittävä vanhemmuus

Lapsen huollon tarve ja riittävä vanhemmuus ovat käsitteitä, jotka liittyvät erityisesti pienten lasten huostaanotto- ja sijoitustilanteisiin. Riittävä vanhemmuus on käsitteenä vaikeasti määriteltävä enkä ole löytänyt siihen tarkkaa määritystä. Yleensä sosiaalityöntekijät arvioivatkin vanhemmuutta niistä kriteereistä, joita on helppo havainnoida, esimerkiksi vanhempien kykyä turvata lapsen perustarpeet kuten ravinto ja turvallisuus. Anna Kulmala ja Anni Vanhala (2004, 114) ovat marginaaleja jäsentäessään havainneet, että vanhemmuuden säröillä äidit ja isät puolusteleivat vanhemmuuttaan. He vertailevat itseään kulttuurisesti hyväksyttävänä pidettyyn vanhemmuuteen, poimivat siitä itseään tukevia elementtejä ja osoittavat sen puutteet. Näin he pyrkivät irtisanoutumaan asiakkuuteen liittyvästä ongelmia korostavasta vanhemmuudesta. Kun vanhemmat puolustavat pätevyytään kasvattajina ja työntekijät osoittavat siihen liittyvät puutteet, voi tilanne kärjistyä vastakkainasetteluksi.

Lapsen etu

Lastensuojelulain (5.8.1983/683) pääperiaatteeksi asetetaan *lapsen etu*, jonka tulee ohjata niin lastensuojelua kuin yleensäkin lasten elämään ja hyvinvointiin liittyvää vaikuttamista. Lapsen edun arviointi on osoittautunut käytännössä vaikeaksi. Yleistäen lastensuojelulainsäädännössä lapsen itseensä ja hänen olosuhteisiinsa puuttumiseen liittyvät edellytykset ovat luonnehdittavissa joko lapsen pahantapaisuudeksi tai hänen turvatomuudekseen. Edellytykset liittyvät siten joko lapsen itseensä ja hän käyttäytymiseensä tai hänen kasvuympäristöönsä liittyviin uhkiin. (Gottberg-Talve 1988, 193-194.) Huostaanoton tulee olla *lapsen edun* mukainen. Lapsen etu on keskeinen käsite, joka todennäköisesti löytyy jokaisesta huoltosuunnitelmasta. Käsitteenä lapsen etua ei ole selkeästi määritelty. Päivi Hirvelä (1997, 14-15) toteaa inestien todistamisen ongelmiin liittyen, että huolto- ja huostaanottotapauksissa riittää lain yleisten edellytysten ja niiden olosuhdekäytäntöjen toteennäyttäminen täysin rikosoikeudellisista lähtökohdista ja rikostunnusmerkistöstä riippumatta. Lapsen etu on ensisijainen ratkaisukriteeri, jolloin päätöksenä esitetään lapsen intressin mukainen ratkaisu, jonka edessä muiden intressit väistyvät.

3.4 Lastensuojelun sosiaalityöntekijän roolit

Lastensuojelun sosiaalityöntekijä joutuu työssään monenlaisten ristiriitaistenkin roolien haltijaksi. Lainsäädäntö antaa tehtäviä, jotka voivat olla toisinaan hyvin vaikeasti yhteen sovitettavia. Esimerkiksi huostaanot-

totilanteissa työntekijän on vaikea toimia samanaikaisesti lapsen edun ajajana ja vanhempien tukijana. Avohuollon tukitoimien osalta tilanne on toinen, sillä yleensä tukitoimien kohteena on, ainakin välillisesti, koko perhe. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän ensisijainen tehtävä on pyrkiä tarjoamaan avohuollon tukitoimia lastensuojelun tarpeessa oleville lapsille ja perheille. Avohuollon tukitoimia voivat olla esimerkiksi neuvonta ja ohjaus, kotipalvelu (perhetyö), päivähoitopaikan järjestäminen lapselle ja erilaiset taloudelliset avustukset. Avohuollon tukitoimien määrä ja laatu vaihtelevat eri paikkakunnilla, sillä lastensuojelu on lain mukaan vastuussa kunnassa esiintyvistä tarpeista. (Taskinen 1999, 12-13.)

Viime vuosina entistä tärkeämmäksi rooliksi on noussut tietojen kerääjän ja niiden dokumentoijan rooli. Lastensuojelun juridisoitumisen seurauksena 1990-luvulta lähtien tietojen tallentaminen ja niiden oikeanlainen dokumentointi ovat korostuneet. Alati kasvava lakimiesten osallistuminen myös lastensuojelun toimialueen neuvotteluihin vanhempien asiamiehinä, on vaatinut sosiaalityöntekijöiltä uudenlaista työorientaatiota. Myös lisääntyneet suulliset käsittelyt huostaanottoasioissa ja lasten huolto- ja tapaamisselvityksiin liittyen vaativat sosiaalityöntekijöitä uudenlaista osaamista, jota ei välttämättä koulutuksessa ole otettu huomioon. Ulla Mutka (1998, 101) kuvaa osuvasti sosiaalityöntekijän tunteja muuttuneessa tilanteessa: ”Vaikka sosiaalityöntekijä ei olisi koskaan ollut hallinto-oikeudessa suullisessa käsittelyssä, ei asioinut asianajajien kanssa eikä olisi koskaan kirjoittanut yhtään vastinetta kanteluun, hän tiedostaa työn uudenlaisen luonteen”.

3.4.1 Sosiaalityöntekijä lapsen edun varmistajana

Lapsen oikeus erityiseen suojeluun on säädetty lailla. Suomen lapsilainsäädäntöä on uudistettu kattavasti 1980-luvun alkupuolella. Lastensuojelulain kokonaisuudistus tuli voimaan 1984. Hallituksen esityksessä (13/1983) todettiin lapsen edun olevan lastensuojelun johtava periaate. Uudistuksen yhteydessä kirjattiin lapsen oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä etusija erityiseen suojeluun (vrt. Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 6 ja 19 artiklat). Lastensuojelulakia valmisteltaessa ajatuksena oli, että lasta avustaisivat puhevallan käytössä hänen vanhempansa tai muut huoltajansa, joilla on rinnakkainen puhevalta asiassa. Vanhempien ja muiden huoltajien mahdollisuutta avustaa lasta rajoittaa lastensuojeluasioissa kuitenkin usein vanhemman ja lapsen välillä vallitseva ilmeinen eturistiriita. Tämä etujen ristiriita vaikutti siihen, että vuoden 1990 uudistuksen yhteydessä lastensuojelulain 10 pykälään lisättiin 3 momentti, jonka mukaan lapsen edun toteutumisen valvominen lastensuojeluasiassa kuuluu lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle.

Oikeudenkäymiskaaren, hallintomenettelylain ja hallintolainkäyttölain mukaan 15 vuotta täyttäneellä nuorella on huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella oikeus käyttää puhevaltaa häntä itseään koskevassa asiassa. Vuonna 1990 voimaan tulleen lastensuojelulain muutoksen myötä ikärajaa alennettiin ja 12 vuotta täyttäneelle lapselle annettiin oikeus käyttää puhevaltaa itseään koskevassa, avohuollon palveluita ja tukitoimia sekä sijaishuoltoon sijoittamista koskevassa lastensuojeluasiassa. Muutoksella haluttiin lisätä lastensuojelun

kohteena olevan lapsen oman mielipiteen ja toivomusten merkitystä ratkaisua tehtäessä. 12 vuotta täyttäneelle lapselle on lainmuutoksen jälkeen aina varattava tilaisuus tulla kuulluksi lastensuojeluasiassa ennen päätöksentekoa Hallintomenettelylain 15 pykälän määrittelemällä tavalla. Virallisen kuulemisen toteuttamiseksi asianosaisella on oikeus tutustua kaikkiin asiakirjoihin, jotka ovat vaikuttaneet tai ovat voineet vaikuttaa asian ratkaisuun. Kaikilla asianosaisilla on myös oikeus käyttää avustajaa tai asiamiestä kuulemistilaisuudessa. Jos 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa huostaanottoa tai siihen liittyvää sijaishuoltoon sijoittamista, tulee sosiaalilautakunnan alistaa päätös hallinto-oikeuden vahvistettavaksi.

Asiasta vastuussa olevan sosiaalityöntekijän asema lapsen edun valvojana ja lapsen avustajana ei ole ongelmaton silloin, kun näkemusero vallitsee sosiaalityöntekijän ja vanhemman tai muun huoltajan välillä. Lastensuojelussahan tulee aina pyrkiä yhteistyöhön kaikkien asianosaisten kanssa. Ongelmallisin tilanne lapsen puhevallan käyttämisen kannalta on nimenomaan silloin, kun lapsen näkemys poikkeaa sekä vanhempien että lapsen etua valvovan ja lasta prosessissa auttavan sosiaalityöntekijän käsityksestä. Ongelmana voidaan pitää myös sitä, että lapsen edun valvonnan ohella sosiaalityöntekijä valmistele lasta koskevan lastensuojeluasian sosiaalilautakunnan ratkaistavaksi samalla, kun hänen tulisi virkansa puolesta avustaa lasta tämän itsenäisen puhevallan käytössä. Tarja Heino (1997, 368-370) on kuvannut sitä kuinka sosiaalityöntekijä on asiakkuutta määritellesään samanaikaisesti monessa roolissa. Hän 1) tutkii ja arvioi 2) päättää asiakkuudesta 3) tukee asiakasta ja järjestää hänelle palveluja tulkitsemansa tarpeen mukaan. Sosiaalityöntekijä valmistele, päättää ja toimeenpanee tekemänsä päätökset. Ei siis ole ihme, jos asiakkaan ja työntekijän välinen luottamus horjuu tai puuttuu ja toiminta aiheuttaa ristiriitaisia tunteita.

3.4.2 Sosiaalityöntekijä vanhempien tukijan roolissa

Sosiaalityöntekijöillä on keskeinen rooli siinä, että he ovat välittävässä asemassa suhteessa eri toimitahoihin kuten asiakkaiden, yhteisöjen, sosiaalipalvelujen tuottajien ja tutkimuksen kentän edustajiin. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kohdatessa huoli, murhe, suru, erilaiset ongelmat ovat kolmantena läsnä. Niinpä ammattilaisen roolin ylläpitämisessä psyykinen välimatka tai etäisyys asiakkaaseen on tärkeä. Myös asiakkaat säätelevät etäisyyttä työntekijöihin. (Eräsaari 2000, 122.) Jokinen, Suoninen ja Wahlström (2000, 17) näkevät vuorovaikutuksellisuuden korostamisen merkitsevän sitä, että asiakasta ei nähdä pelkästään toimenpiteiden kohteena, vaan prosessin osanottajana, sillä vuorovaikutuksen lopputulos on aina vähintään kahden osapuolen yhteistulos. Tämä ei kuitenkaan tarkoita samaa kuin tasa-arvoinen keskustelu. Keskustelussa voi nimitäin muotoutua monenlaisia valta-asemia keskustelijoiden roolista riippuen ja se on aina institutionaalisten tehtävien asettamien ehtojen rajaamaa. Nämä rajoitukset perustuvat tilanteessa rakentuviin tulkintoihin kohtaamisen tehtävistä ja siihen liittyvistä osallistujien asemasta (esimerkiksi kuka on asiantuntija).

Hannele Forsberg (1998) on tutkimuksessaan kyseenalaistanut perhekeskeisyyden toteutumisen lastensuojelun sosiaalityössä. Hänen tutkimuksensa osoittaa, että työskentely tapahtuu hyvin usein äitien kautta. Äidit

ovat yleensä aktiivisemmin yhteydessä lastensuojeluun, jolloin isät jäävät näkymättömimmiksi. Olen myös itse työssäni havainnut sen, että isien on vaikeampi lähestyä sosiaalityöntekijää perheen ongelmatilanteissa. Yksi syy tähän saattaa olla sosiaalityöntekijöiden naisvaltaisuus. Miespuolisten sosiaalityöntekijöiden vähäisyys on usein ongelma, erityisesti parisuhdeongelmia ja perheväkivaltatilanteita selvittäessä. Huostaanotto-tilanteet ovat vaikeasti hallittavia silloin, kun vanhempien ja lastensuojelun käsitykset tilanteen vaatimista toimenpiteistä eivät ole yhteneviä. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän mahdollisuus tukea kriisissä olevaa perhettä erityisen vaikeaa tilanteissa, joissa viranomaistoiminta henkilöityy asiaa hoitavaan sosiaalityöntekijään. Erityisesti tämä korostuu tahdonvastaisissa huostaanotoissa ja sijoituksissa.

3.4.3 Sosiaalityöntekijä tiedon dokumentoijan roolissa

Gale Miller ja David Silverman (1995) puhuvat ongelma- tai pulmapuheesta ("troubles talk") liittyen sosiaalityöhön. Ongelmapuhe pitää sisällään prosessin, jossa ihmisten elämän jotkin aspektit maalataan sillä tavalla ei-toivottaviksi, että ne saattavat vaatia muutosta asiakkaan käyttäytymisessä tai elämänorientaatiossa. Ongelmapuhe rakenteistaa hyvin vahvasti auttamistyötä. Institutionaalinen tehtävä ja sosiaalityön ammatilliset tavoitteet sekä niiden välinen jännite ovat sosiaalityön kirjallisuudesta ja tutkimustuloksista tuttuja teemoja. Ammatilliset tavoitteet voidaan ymmärtää ammattikunnan jäsenten yhteisesti jakamiksi käsityksiksi siitä, millaista on hyvä professionaalinen sosiaalityö. Jotkut käsitykset pohjautuvat muun muassa yhteiseen koulutukseen ja ammatillisiin periaatteisiin. Usein näiden kahden ulottuvuuden välillä nähdään ristiriita. (Juhila 2000, 121-122.)

Dorothy E. Smithin (1988; 1999; ref. Satka 2000, 41) ajattelussa teoreettis-metodinen ote keskittyy ajassa ja paikassa toimivien ruumiillisten ihmisten arkisten käytäntöjen ja toimintojen tulkitsemiseen yhteiskunnallisesti rakentuneina aktiviteetteina. Toiminnan sujuminen mahdollistuu erilaisten kirjoitettujen tekstien kuten lakien, ammatillisten periaatteiden ja hallinnollisten dokumentointitapojen välityksellä. Smith laajentaa metodinsa myös tiedon tuottamisen ja käyttämisen yhteiskunnallisiin suhteisiin sekä sosiaalisissa instituutioissa kehittyneisiin tietoisuuden muotoihin. Kynnys käytännöstä oman työn arviointiin ja sen perusteiden näkyväksi tekemiseen on sosiaalityöntekijöille vielä korkea. Tekstin lukeminen tietynä aikana tietyssä toimintatilanteessa ohjaa sitä, mitä tapahtuu sen jälkeen. Tekstit tekevät mahdollottoman mahdolliseksi eli tekstien soveltaminen yhteiskunnallisiin käytäntöihin tuottaa sellaisia merkityksiä (kuten diagnoosi) ja suhteita (kuten hoitosuhde), jotka eivät olisi mahdollisia ilman tekstien välittävää vaikutusta. Teksti ei ole koskaan samalla tavalla vuorovaikutuksellinen kuin kasvokkainen puhe. Kääriäinen, Leinonen ja Metsäranta (2006, 20-23) korostavat sitä, että vaikka lastensuojelun asiakirjat ovatkin salassa pidettäviä, tekstit voivat joutua eri viranomaisten, ammattilaisten, asianosaisten tai asiamiesten lukemiksi ja tulkitsemiksi. Laadittu asiakirjateksti on aina työntekijän kirjoittamaa ammatillista puhetta lastensuojelutyöstä. Kuten Martyn Jones ja Bill Jordan (1996, 267) toteavat sosiaalityön tiedonmuodostus ei rakennu vain käsitteellisten tietojärjestelmien varaan, vaan teoria ja käytäntö integroituvat käytännön toiminnassa.

4 HUOLTOSUUNNITELMA SOSIAALITYÖN VÄLINEENÄ

Tässä luvussa esittelen huoltosuunnitelman, joka on lastensuojelussa tärkeä asiakirja. Käsittelen myös lasten osallisuutta itseään koskevissa asioissa sekä muutamia seikkoja liittyen yhteistyöhön vanhempien ja muiden lapselle läheisten henkilöiden kanssa.

4.1 Huoltosuunnitelma osana lastensuojelun sosiaalityötä

Lastensuojelun tulee olla suunnitelmallista, joten lastensuojelulain (5.8.1983/683) 11 pykälän mukaan suunnitelma on tehtävä aina, ellei kyseessä ole neuvonta ja ohjaus. Suunnitelmaan kirjataan ne olosuhteet ja asiat, joihin pyritään vaikuttamaan sekä käytettävissä olevat keinot ja arvioitavissa oleva aika, jonka kuluessa tavoitteet pyritään toteuttamaan. Myös niiden asioiden, joista sosiaalityöntekijä ja asiakas ovat eri mieltä, on hyvä näkyä suunnitelmassa. Suunnitelmasta on myös käytävä ilmi, kuinka usein se on tarkistettava (LSA 4§). Sosiaalityöntekijä on joutunut tekemään valintoja siitä, miten hän kuvaa tapahtumia tai tilanteita lastensuojelun asiakirjoja laatiessaan. Päivi Kähkösen (1994, 25) näkemyksen mukaan dokumentit, joihin faktoja kirjoitetaan, ovat aina puolueellisia siinä mielessä, että ne ovat tietystä näkökulmasta ja tiettyä tarkoitusta varten kirjoitettuja. Faktan ja mielipiteen erottaminen tapahtuu perustelujen, argumentoinnin avulla. Sosiaalityöntekijät ovat puhetyöläisinä olleet jo pitkään retoriikan ja argumentoinnin mestareita. Utta on se, että nykyisin heidän on opittava toimimaan kirjallisesti ja entistä tietoisemmin tai tarkoitushakuisemmin. Juristien ja oikeusoppineiden mukaan juuri tämä on lainkäyttöä. Sosiaalityöntekijän täytyy siten toisaalta pystyä entistä vakuuttavammin formuloimaan oma asiantuntijuutensa, joka siis on lähtökohdiltaan muuta kuin oikeudellista. Toisaalta hänen on myös kyettävä omalta osaltaan tulkitsemaan lakia perustelutehtävässään ja keskusteluissaan olematta kuitenkaan lainkäytön ammattilainen. Tulkinnat muuttuvat, koska lakiteksti on oman aikansa tuote ja sidoksissa kulloiseenkin yhteiskunnalliseen tilanteeseen ja arvioihin sekä olemassa olevaan ja kulloinkin tärkeänä pidettyyn tietoon. (Sinko 2004, 96.) Norman Fairclough'n (1992, 75) näkemyksen mukaan kaikille analysoitaville teksteille on ominaista se, että ne eivät ole yksiselitteisiä tuotteita, vaan voivat olla hyvinkin ambivalentteja ja avoimia erilaisille tulkinnoille.

Retoriset kysymykset liittyvät kiinteästi sosiaalityöntekijän työhön myös hänen tuottaessaan kirjallista kuvausta lastensuojelun huoltosuunnitelmaan. Tässä työssä sanojen käyttöön liittyy aina myös vallankäytön ulottuvuus, koska lastensuojelulaki antaa sosiaalityöntekijälle oikeuden puuttua lapsen ja hänen perheensä elämään. Riitta Laakson ja Peppi Saikun (1998, 31) tutkimuksessa huostaan otettujen lasten vanhemmat esittivät huoltosuunnitelman laatimista kullekin lapselle ja perheelle. Huoltosuunnitelman laatimiseen tulisi osallistua kaikki osapuolet: vanhemmat, lapset, sosiaaliviranomaiset ja sijaisvanhemmat. Lisäksi mukana voisi olla vanhempien määrittelemä tukihenkilö. Näistä huoltosuunnitelmakokouksista vanhempien tulisi saada tietää mitä heiltä odotetaan. Huostaanoton purun ehdot tulisi kirjata ymmärrettävästi, selkeästi ja konkreettisesti. Molempien osapuolten tulisi myös pitää kiinni asioista, joista on sovittu huoltosuunnitelmassa. Van-

hempien mielestä huostaanotto pitäisi purkaa heti vanhempien tilanteen muututtua eli kun huostaanoton perusteet ovat poistuneet. Vanhemmat kokivat, että lasten mielipiteitä ja toivomuksia ei otettu huomioon. Mikäli lapsilta asiaa kysyttiin, ei heidän mielipiteitään otettu huomioon sijoitus- ja tapaamispäätöksiä tehtäessä. Parannusehdotuksena asiaan vanhemmat esittivät riippumattoman kolmannen osapuolen läsnäoloa kuulemis-tilanteissa.

Suurten kustannusten tasausjärjestelmän (5.2.1999/123) tarkoituksena oli lastensuojelun suurten kustannusten kunnalle aiheuttaman taloudellisen rasituksen tasaaminen sekä voimavarojen ohjaaminen siten, että lastensuojelun asiakkaat saavat tarkoituksenmukaiset ja oikea-aikaiset palvelut. Laki korosti huoltosuunnitelma-tekstien täsmällistä kirjaamista, koska tasausta kustannuksiin kunnan oli mahdollista hakea vain huoltosuunnitelmassa kirjattuihin menoihin. Lastensuojelulaissa (1983) ja -asetuksessa on määritelty mitä huoltosuunnitelman pitäisi sisältää, mutta määräykset eivät ole yksiselitteisiä, mikä jättää huoltosuunnitelman laatijalle vaihtoehtoja suunnitelmaa laadittaessa. Asioiden dokumentoinnista on tullut yhä tärkeämpi osa lastensuojelun sosiaalityötä sitä mukaan mitä enemmän lainsäädäntö on korostanut asiakkaan ja asianosaisten oikeuksia. Kuten Aino Kääriäinen (2003, 71) toteaa lastensuojelun sosiaalityöntekijä mieltävän dokumentoinnin yhä useammin näytön keräämiseksi tai näytön kirjaamiseksi myöhempiä juridisia prosesseja varten. Myös erilaiset tietojenkäsittelyohjelmat vaikuttavat entistä enemmän siihen, millä tavalla tietoja kirjataan ja dokumentoidaan. Kääriäinen määrittelee sosiaalityön asiakirjat teksteinä, joita kirjoitetaan ja luetaan työssä, työtä varten ja työn tekemiseksi. Asiakirjoihin tallennetut tekstit jäsentävät todellisuutta, kuvaavat tilanteita ja tallentavat eri osapuolten käsityksiä.

4.2 Lapsen osallisuus itseään koskevissa asioissa

Vaikka lapsen osallisuus itseään koskevissa asioissa on turvattu lainsäädännöllisesti, ei häntä tästä huolimatta oteta mukaan täysivaltaisena jäsenenä oman asiansa käsittelyssä. Lasten ja sosiaalityön suhdetta on tutkittu kartoittamalla sitä, miten lapsia kohdellaan ammattikäytännöissä. (Mäenpää & Törrönen 1996; Forsberg 1998; Hurtig 2003; Pösö 2004.) Keskeinen tutkimustulos tutkimuksesta toiseen on ollut lapsen näkymättömyys ja toiseus omassa asiassaan. Käytännön työstä nousevat kokemukset, lasten omat näkemykset samoin kuin tutkimukset osoittavat, että lapsi unohtuu, koska hänelle ei ole helppo löytää omaa paikkaa lastensuojelussa (Bardy 2001; Forsberg 1998; Heino 1997; Hurtig 2003). Lapsen asema lastensuojelun asiakkaana eroaa aikuisen asiakkuudesta siinä, että tullakseen havaituksi vanhemmistaan ja sisaruksistaan erillisenä lastensuojelun tukea tarvitsevana yksilönä, lapsen tulee osata viestittää hätäänsä ja tuen tarvettaan. Yleensä vasta lapsen oireet ja häiriökäyttäytyminen herättävät ammattilaisten huolen, jolloin lapsi otetaan lastensuojelun työkentelyn osapuoleksi. (Hurtig 2003, 106; Kajava 1997, 138.) Juridisoitumisen seurauksena lastensuojelun asianajo on muodostunut entistä enemmän asianajajien tehtäväksi. Kivinen, Sallila ja Seppälä (1995, 10) esittävät huolensa siitä, että koko käsittely jää lapsille vieraaksi ja heidän oikeutensa jäävät heiltä käyttämättä. Lastensuojelun kysymyksissä vanhemmat ovat nimenomaan niitä, jotka ilmaisevat vastustuksensa tah-

donvastaisissa huostaanotoissa tai esittävät valituksen tehdyistä päätöksistä. ”Hiljainen lapsi”, jonka mieliala ei näy asiakirjoissa löytyy myös englantilaisista lastensuojelun dokumenteista (Parton ym.1997; Holland 2004) samoin kuin ruotsalaisesta lastensuojelututkimuksesta (Petersson 2003).

Uudemmassa suomalaisessa tutkimuksessa (Kääriäinen 2003) lapset ovat alkaneet saada näkyvyyttä. Aino Kääriäinen (2006, 51) on ryhmitellyt lapsen kautta asiakirjoista välittyvän tiedon seuraavasti:

1) lapsen suoraan kohtaamiseen ja lapsen omiin puheisiin perustuva tieto, 2) ammattilais- ja aikuisvälitteinen lapsen puhe sekä 3) lapsen kohtaamisen havainnoimiseen perustuva tieto. Näistä vain ensimmäinen on suoraan lapsen omaa puhetta ja mielipiteitä. Loput kaksi ovat tavalla tai toisella värittyneitä ja työntekijän tulkintaa. Hannele Forsberg , Aino Ritala-Koskinen ja Maritta Törrönen (2006, 9) näkevät ongelmana sen, että lapsuustutkimus ei kaikilta osin kommunikoi sosiaalityön kanssa, koska lapsuustutkimuksen valtavirta on kategorisesti keskittynyt normaalilapsuuteen.

Aulikki Kananoja ja Merja-Maaria Turunen (1996, 77) ovatkin esittäneet yhtenä suomalaisen lastensuojelun strategisen kehittämisen painopistealueena nykyistä selvemmän lapsen lähtökohdista lähtevän toiminnan ja työskentelyn vahvistamisen lapsen kanssa. He ovat koonneet suomalaisen lapsilähtöisen lastensuojelun periaatteita. Lapset tulisi ottaa huomioon kehittyvinä ja muista riippuvaisina ja siten erityisinä asiakkaina. Kokonaisuudessaan tällöin on kysymys pitkälti asiakaslähtöisen sosiaalityön periaatteiden soveltamisesta lapsen kanssa työskentelyyn. Aikuisen velvollisuus on luoda olosuhteet sellaisiksi, että ne mahdollistavat lapsen osallisuuden häntä koskevan asian käsittelyssä. Ongelmaksi voi muodostua myös se, että lapsi ei halua osallistua asiansa käsittelyyn. Työntekijän on tärkeää havaita, että lapsella on *oikeus* mielipiteeseen ja sen ilmaisemiseen, mutta se ei ole hänen *velvollisuutensa*. Puhumattoman lapsen kohtaaminen on todellinen haaste työntekijälle eikä nykyisessä sosiaalityön koulutuksessa ole annettu valmiuksia siihen.

Sally Holland (2004,71) on havainnut Englannin lastensuojelussa, että vanhempien mielipiteiden painoarvo on lasten vastaavaa suurempi. Coastal Cities- tutkimuksessa selvitettiin lasten osallisuutta lastensuojelussa. Hänen mukaansa (Mt., 72, 73 ja 78) vain muutamassa tapauksessa lapsen mielipide kirjattiin suoraan asiakirjoihin. Näissäkin tapauksissa lapsen mielipiteen painoarvo riippui sosiaalityöntekijästä. Sosiaalityöntekijöiden on hänen mukaansa vaikea tietää miten paljon painoa lapsen mielipiteelle tulisi asettaa. Lapsen näkökulmat asiaan saattoivat aikuisten mielestä vaikuttaa epärationaalisia ja tunteisiin perustuvilta. Lapsen asemaan liittyi ristiriitaa siinä mielessä, että lapsella on oikeus mielipiteensä ilmaisemiseen ja aktiivisen roolin ottamiseen häntä koskevassa asiassa. Toisaalta lapsen hyvinvoinnin näkökulma painottaa lapsen suojelua päätöksen tekoon ja siihen liittyviin seuraamuksiin nähden. Vaikka lasten mielipiteiden suora kirjaaminen oli vielä harvinaista Holland (2004, 76) näkee positiivisena asiana sen, että asiaan on alettu kiinnittää huomiota sekä alan tutkimuksessa että sosiaalityön käytännöissä.

4.3 Yhteistyö vanhempien ja muiden läheisten kanssa

Lastensuojelussahan tulee pyrkiä aina yhteistyöhän kaikkien asianosaisten kanssa. Lastensuojelussa voidaan huoltosuunnitelman lisäksi laatia erilaisia sopimuksia, lausuntoja ja tilannearvioita, joiden tarkoituksena on koota tietoa lapsen ja perheen tilanteesta ja välittää sitä eteenpäin joko asiakkaalle itselleen tai muille perheen yhteistyökumppaneille. Ongelmallisin tilanne lapsen puhevallan käyttämisen kannalta on nimenomaan silloin, kun lapsen näkemys poikkeaa sekä vanhempien että lapsen etua valvovan ja lasta prosessissa auttavan sosiaalityöntekijän käsityksestä. Ongelmana voinee pitää myös sitä, että lapsen edun valvonnan ohella sosiaalityöntekijä valmistelee lasta koskevan lastensuojeluasian lastensuojelulain (1983) mukaisesti sosiaalilautakunnan ratkaistavaksi samalla, kun hänen tulisi virkansa puolesta avustaa lasta tämän itsenäisen puhevallan käytössä. Maritta Törrösen (1992) mukaan Englannissa on huostaanottotilanteissa käytössä järjestelmä, jossa kullakin lastensuojeluasian asianosaisilla, sosiaalitoimella, vanhemmilla ja lapsella on oma asianajajansa. Intressiristiriitatilanteissa oikeus nimittää puolueettoman sosiaalityöntekijän työskentelemään lapsen asianajajan kanssa yhteistyössä ja edustamaan lapsen etua oikeudessa.

Vuoden 2001 alussa voimaan tulleen sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeudesta annetun lain 10 pykälässä on säädetty sosiaalilautakunnan mahdollisuudesta hakea alaikäiselle edunvalvojan määräämistä. Tämä on mahdollista silloin, kun lapsen etu saattaa joutua sosiaalihuollon asiassa ristiriitaan huoltajan etujen kanssa. Lakia koskevassa hallituksen esityksessä (137/1999) on tällaisena asiana nimenomaisesti mainittu tahdonvastainen lastensuojelutoimenpide.

5 TUTKIMUSONGELMAT JA TUTKIMUSMENETELMÄ

Tässä luvussa esittelen tutkimuskysymykseni sekä muutamia aiheeseen liittyviä tutkimuksia. Luku sisältää myös poimintoja aineiston keruuseen liittyen sekä ajatuksia tutkimuksen etiikasta.

5.1 Tutkimusongelmat

Tutkimukseni tehtävänä on tarkastella lapsen näkymistä huoltosuunnitelmassa ja siihen liittyviä seuraavia seikkoja. 1) *Miten lapsi kirjoitetaan näkyväksi huoltosuunnitelmaan?* Onko kirjaamistavoissa nähtävissä eroavuuksia eri vuosikymmenillä laadituissa huoltosuunnitelmissa? Onko lapsi ja hänen mielipiteensä löydettävissä asiakirjasta? Huoltosuunnitelmathan ovat sosiaalityöntekijän laatimia asiakirjoja. Lastensuojelussa todellisten olosuhteiden tavoittaminen on oleellinen osa työprosessia ja pohjana työn suunnittelulle ja päätöksenteolle. Tutkimukseni tavoitteena on tarkastella sitä, miten lapsi näkyy huostaanottoon ja sijoitukseen liittyvässä työvälineessä eli huoltosuunnitelmassa. Huoltosuunnitelma on yksi lastensuojelun dokumenteista, joiden laatimiseen on viime vuosina kiinnitetty entistä enemmän huomiota. Olen myös kiinnostunut siitä, 2) *Mitä sosiaalityöntekijä kirjoittaa lapsesta huoltosuunnitelmaan?* Miten lapsen oma mielipide asiastaan näkyy huoltosuunnitelmassa vai onko lapsi kirjoitettu näkyviin työntekijän huomioiden kautta? Asiakirjatekstien kirjoittaminen moniääniseksi on keino saada erilaiset mielipiteet ja käsitykset näkyviin. Mikäli lapsen mielipide ei näy, mitä sen voidaan tulkita merkitsevän sosiaalityön kentässä? Löytyykö tutkimusaineistosta toistuvia teemoja vai onko huoltosuunnitelman laatiminen persoonakohtainen, tilannesidonnainen valinta? Onko eri vuosikymmenillä kirjatuihin suunnitelmiin nähtävissä eroavuuksia tavoissa, millä lasta kuvataan asiakirjoissa? Kiinnostuksen kohteeni on *lapsi sosiaalityöntekijän tekemien retoristen valintojen kautta*.

Lapsen näkymistä lastensuojelun asiakirjoissa on tutkittu paljonkin. Minua kiinnostaa se näkykö lapsi eri tavalla eri vuosikymmeninä tehdyissä huoltosuunnitelmissa, joten olen valinnut aineistoni sen mukaisesti. Suomalainen yhteiskunta on kokenut rajuja muutoksia tullessa 1980-luvulta uudelle vuosituhannelle. Tutkimusaineistoni käsittää huoltosuunnitelmia kahden vuosikymmenen ajalta, joten kirjaamiskäytännöt ovat saattaneet muuttua vuosien varrella. Toivon, että aineistoni osoittaa lapsen osallisuuden parantuneen vuosien kuluessa ja hänen mielipiteensä tulevan paremmin esille häntä itseään koskevissa asioissa.

5.2 Aikaisempia tutkimuksia

Erilaisia lastensuojeluun liittyviä tutkimuksia on tehty määrällisesti paljon viimeisen 20 vuoden aikana. Tarja Heino (1997, 25) tulkitsee lastensuojelututkimuksen kohteeksi kaikki sellaiset ilmiöt, joiden suhteen jonkin organisaation palveluksessa oleva henkilö toimii tietoisesti toteuttaakseen lapsen oikeuksia ja etuja. Katja Forssen (1993, 10-11) jakaa lastensuojelututkimukset kohdistumisalueiden perusteella ongelmakeskeisiin, toimintakeskeisiin ja kohdekeskeisiin. Eräissä tutkimuksissa kuten Päivi Kähkösen (1994) tutkimus van-

hemmuuden murtumisesta huostaanottotilanteissa, on käytetty huoltosuunnitelmia osana tutkimusaineistoa. Huoltosuunnitelma-aineiston pohjalta tehtyjä tutkimuksia en löytänyt kovinkaan monta. Aino Kääriäinen (2003) on väitöskirjatutkimuksessaan käyttänyt tutkimusaineistona lastensuojelun päätösasiakirjojen lisäksi myös sosiaalityöntekijöiden muistiinpanoja asiakastapauksista. Aineisto kattaa 20 huostaan otetun erikäisen lapsen ja heidän perheensä asiakirjat vuodesta 1989 vuoteen 2000. Tutkimusmenetelmä on diskursiianalyttinen ja tukeutuu Fairclough'n (1997a) esittämään kolmiportaiseen malliin. Kääriäisen tutkimuskysymykset ovat osittain samoja kuin omani. Hän on halunnut vastauksia seuraaviin kysymyksiin: Miten lastensuojelun sosiaalityön asiakirjoja kirjoitetaan? Mitä lastensuojelun sosiaalityön asiakirjoihin kirjoitetaan? Miksi lastensuojelun sosiaalityön asiakirjoja kirjoitetaan niin kuin kirjoitetaan? Lastensuojelun sosiaalityön asiakirjat määrittyivät moniäänisiksi teksteiksi, jossa sosiaalityöntekijät näyttivät varovan asiakkaan kategorisoinnista. Päätöksen perusteluteksteihin työntekijät lainaavat usein ilmauksia lakitekstistä, jolloin merkitys irtoaa arjen tilanteista. Muistiinpanotekstit eroavat päätösasiakirjoista tekstuaalisesti. Muistiinpanoihin on tarkoituksenmukaista tallentaa mahdollisimman totuuden mukaisesti eri toimijoiden sanomisia ja tekemisiä. Asiakirjat näyttävät huolipuheen varastoina ja käsittelypaikkoina. Lastensuojelun sosiaalityön asiakirjat laaditaan työyhteisöissä, jotka muokkaavat osaltaan kirjoittamisen ja lukemisen tapoja. Kirjoittamisen tilanne, puitteet ja yleiset olosuhteet ovat yhtäaikaaisesti läsnä (Kääriäinen 2003, 163-166.)

Sini Salokanta (2003) on pro gradu-tutkielmassaan tutkinut Hämeenlinnan lastensuojelun 22 lapsen 100 huoltosuunnitelmaa sisällönanalyysin kautta. Tutkimuskysymykset käsittelevät lasten paikallaoloa ja mielipiteiden ja toiveiden näkymistä huoltosuunnitelmissa samoin kuin sitä, mitä muut välillisesti kertovat lapsesta. Hän valottaa tutkimuksessaan myös sitä, miten lapsinäkökulma näkyy lastensuojelua koskevassa lainsäädännössä. Tutkimus paljastaa, että lapsi näkyy huonosti lastensuojelussa. Yleensä aikuiset puhuvat lapsesta eikä lapsi usein ole edes paikalla. Erityisesti tämä näkyi tutkimuksessa alle 12-vuotiaiden osalta. Lapsilla ei ole tietoa siitä, mitä heille tulee tapahtumaan, joten tieto sijoituksesta kodin ulkopuolelle tulee usein yllätyksenä. Suunnitelmapalavereissa muut kertovat lapsista. Tutkimus tuo esiin lapsen mielipiteen ja lapsen edun välisen ristiriidan (Salokanta 2003, 2).

Seppo Ahtelehan (2000) sosiaalityön pro gradu-tutkielma ”Perheen vai viranomaisen totuus? Ongelman määrittely lastensuojelun asiakkaiden huoltoselosteissa.” lähtee sosiaalisesta konstruktionismista ja sen lähestymistapa on diskursiivinen olematta kuitenkaan diskursiianalyttinen. Ahteneva tutkii huoltosuunnitelmien kielenkäyttöä kuvauksina ja ongelmanmäärittelyprosesseina. Lopputuloksena hän toteaa, että varsinkin lapsen ääni ei kuulu huoltoselosteissa (Mt., 2).

Englannissa on tehty mielenkiintoista lastensuojelututkimusta, joista olen poiminut kaksi. Katie Prince (1996) on tutkinut lastensuojelutyöntekijöiden ja perhetyötä tekevien klinikoiden tallenteita asiakkaistaan. Tutkimuksen taustalla oli lainmuutos, jonka mukaan Englannissa asiakkaat saivat oikeuden tutustua heitä koskeviin tietoihin. Tutkimuksen aikana Prince havaitsi, että tutkimusaihe aiheutti levottomuutta sekä työn-

tekijöiden että asiakkaiden keskuudessa. Työntekijöiden tylsänä ja epäkiinnostavana pitämä aineisto osoitautui, paitsi vallankäytön ilmentymäksi, myös koodien, resurssien ja tunteiden välittäjäksi. Sosiaalityöntekijät pelkäsivät esimiestensä suhtautumista sen jälkeen, kun heidän työnsä oli ”paljastettu” tutkimuksen avulla. Sosiaalityöntekijöiden mielestä heidän työtään ei voi arvioida asiakastiedostojen avulla. Asiakkaat puolestaan ahdistuivat arvioiden sisällöstä, jota he eivät aiemmin olleet uskaltaneet pyydä katsottavaksi. Tallenteiden lukeminen yhdessä asiakkaan kanssa antoi molemmille osapuolille enemmän ymmärrystä ja lisäsi luottamusta. Prince korostaakin asiakkaan osallistumisen tärkeyttä häntä koskevien tiedostojen tekemisessä.

Cristopher Hall (1997) on puolestaan tutkinut sosiaalityöntekijöiden tekstejä kertomuksina. Hän käyttää narratiivisia teorioita tutkiessaan kirjauksia ja retorisia piirteitä, joita sosiaalityöntekijöiden teksteissä ilmenee. Sosiaalityöntekijät käyttävät hänen mukaansa kirjoituksissaan taitavasti narratiivisia keinoja, joiden avulla he esittävät työnsä legitimoimiseksi ja arvovaltaiseksi. Kieli on sosiaalityön perusta ja sen avulla sosiaalityöntekijät saavat työnsä tehdyksi (”get the job done”).

Gunilla Petersson (2003) on Ruotsissa tutkinut lapsinäkökulmaa huostaanotoissa, jotka on tehty joko Sosiaalipalvelulain (SOL) tai Nuorten hoitolain (LVU) perusteella. Tutkimusjoukon muodostivat eräissä kunnassa vuonna 1998 huostaan otetut 7-14-vuotiaat. Teoreettisena viitekehystenä hän on käyttänyt Foucault’n vaikeasti suomeksi käännettävää *governmentality*-käsitettä, jota on käytetty hyvinvointivaltion muutoksia ja poliittisen hallinnon ehtoja analysoitaessa. Lasten omat suorat mielipiteet kuuluivat harvoin. Kaikissa tapauksissa sosiaalityöntekijät eivät edes tavanneet lasta henkilökohtaisesti. Tutkimusjoukon lapsista yksikään ei pyytänyt itse sijoitusta kodin ulkopuolelle, vaikka osa lapsista oli jo nuoruusikäisiä (14v.). Lapsinäkökulma näkyi siinä, että lapset välittivät työntekijöille tietoja omasta arkielämästään joko suoraan tai aikuisten välityksellä.

5.3 Tutkimusaineisto ja sen keruu

Tutkimusaineistoni olen kerännyt työpaikaltani keskisuuren (noin 30 000 asukasta) Etelä-Suomen läänissä sijaitsevan kaupungin sosiaalivirastosta, jossa olen työskennellyt pitkään yhdennettyä sosiaalityötä tekevänä sosiaalityöntekijänä. Kaupungille, jonka lapsista ja nuorista tutkimusjoukko muodostuu, on ollut vuosia ominaista avohuollon tukitoimisijoitusten suuri määrä suhteessa huostaan otettujen ja sijoitettujen lasten ja nuorten määrään.

Aineistoni koostuu lastensuojelun asiakirjoista eli huoltosuunnitelmista vuosilta 1985, 1995 ja 2005. Tarkoitukseni oli aloittaa aineiston keruu heti vuorotteluvapaalta palattuani huhtikuussa 2006. Aloittaminen kuitenkin siirtyi, koska poissaoloni aikana ATK-ohjelma oli muuttunut ja uuden ohjelman opetteleminen työn ohella osoittautui arvioitua haastavammaksi tehtäväksi. Aineiston keräämisen pääsin aloittamaan kesäkuussa ja sain tarvitsemani aineiston kesän 2006 aikana. Se, että työskentelin virastossa, jonka huoltosuunnitelmia aineistoni koski, helpotti työtäni sekä myös tutkimusluvan saamista. Työskentelyni sosiaalityöntekijänä vi-

rastossa mahdollisti myös aineiston kokoamisen työpäivän päättymisen jälkeenkin.

Aineistonani käyttämät huoltosuunnitelmat on laadittu lapsen ensimmäisen varsinaisen huostaanoton yhteydessä. Tutkimukseni ulkopuolelle jäivät kiireelliset huostaanotot. Osalle lapsista on tehty kiireellinen huostaanotto ennen varsinaisen huostaanoton tekemistä. Aineiston kooksi muodostui näin ollen 17 huoltosuunnitelmaa. Huostaanoton kohteena olivat yksittäiset lapset, sillä vain yksi sisaruspari kuuluu tutkimusaineistooni. He muodostavat poikkeuksen myös siinä suhteessa, että ainoastaan heidän huoltajansa vastusti huostaanottoa, minkä vuoksi päätös piti alistaa lääninoikeudessa. Muiden lasten osalta vanhemmat samoin kuin lapset itse vanhemmissa ikäryhmissä suostuivat huostaanottoon ja sijoitukseen kodin ulkopuolelle. Tutkimusjoukkoon kuuluu sekä lapsuus- että nuorisoiäisiä koskevia huoltosuunnitelmia. Aineiston koko jäi arvioimaani pienemmäksi sen vuoksi, että vuonna 1995 huostaanottoja tehtiin vain kaksi kappaletta.

Prosenttiosuiksittain laskettaessa eniten huostaan otettuja on alle 7-vuotiaiden joukossa, 35 %. 7-11-vuotiaita ja 12-14-vuotiaita on määrällisesti saman verran eli 23 % kumpiakin. 15 vuotta täyttäneiden lasten osuus on pienin, 19 % tutkittavista. Sukupuolet ovat aineistossa jokseenkin tasavertaisesti edustettuna, sillä tyttöjen osuus kokonaisjoukosta on 53 % ja poikien osuus 47 %. Vuonna 1985 tyttöjen osuus huostaan otetuista on ollut poikkeuksellisen suuri, 58 %, poikien osuuden jäädessä 42 %:iin. Vuoden aikana eniten huostaan otettiin 12-14-vuotiaita, 59 %, kun taas 15 vuotta täyttäneiden osalla huostaanottoja ei tapahtunut lainkaan. Alle 7-vuotiaiden osuus on 13 % ja 7-11-vuotiaiden 28 %. Vuonna 1995 kaikki huostaanotot kohdistuivat poikiin, joista 50 % on huostaanottohetkellä alle 7-vuotiaita ja loput 12-14-vuotiaita. Vuoden 2005 aineisto jakautuu tasaisesti sukupuolen mukaisesti, 50 % kumpaakin sukupuolta. Ikäjakautuman mukaisesti eniten huostaanottoja tehtiin nuorimmassa ja vanhimmassa ikäryhmässä, molempien osuuden ollessa 37 %. Myös kahden keskimmäisen ikäryhmän suuruus on sama, 13 % ikäryhmää kohti.

Koska tutkimuksessa käyttämäni huoltosuunnitelmat on laadittu kahden vuosikymmenen aikana, ovat kirjaamiskäytännöt muuttuneet jonkin verran vuosien varrella. Osa huoltosuunnitelmista on tehty suoraan huostaanottolomakkeelle eikä erillistä huoltosuunnitelmaa ole tehty. Toisiin päätöksiin on liitetty yksityiskohtainen, useita sivuja pitkä erillinen suunnitelma. Pystyäkseni hyödyntämään käytettävissä olevan aineistoni, jouduin käymään hyvin tarkasti läpi ne huostaanottopäätökset, joissa erillistä huoltosuunnitelmaa ei ollut. Vuonna 1985 kaikki huostaanotot vahvistettiin sosiaali- ja terveyslautakunnan alaisessa sosiaalijaostossa, vaikka päätös olisi tehty virkamiespäätöksenä. Myöhemmin vain tahdonvastaiset huostaanotot käsiteltiin sosiaali- ja terveyslautakunnassa. Asianosaisten suostumuksella tehdyt huostaanotot hyväksyttiin virkamiespäätöksinä (aluksi sosiaalisihteerin ja myöhemmin virkanimikemuutoksen seurauksena sosiaalijohtajan päätöksellä).

Tutkielmassani olen käyttänyt siis luonnollista, valmista aineistoa. Valmis asiakirja-aineisto lisää tutkimustulosten luotettavuutta sulkemalla pois tutkijan subjektiivista vaikutusta. Lisäksi aineisto on heti käytettävissä,

ja siitä on mahdollista valita relevantti tutkimusjoukko. Menetelmä säästää myös aikaa, koska esimerkiksi haastattelurunkoa ei tarvitse laatia. Valmiin asiakirja-aineiston huonona puolena saattaa olla se, että asiakirja-aineisto ei aina anna vastauksia kaikkiin esitettyihin tutkimuskysymyksiin. Myöskään tarkentavia kysymyksiä ei ole mahdollista tehdä.

Selvittäessäni erilaisten toimenpiteiden kohteena olleiden lasten määrää tutkimukseni kohteena olevassa kaupungissa, koin ikävän yllätyksen, joka haittaa vertailun tekemistä eri vuosina. Tilastoinnin erilaisuuden vuoksi avohuollon tukitoimien kohteena olevien lasten ja nuorten määrää vuonna 1995 ei ole ilmoitettu edes toimintakertomuksessa. Vuonna 2005 heidän lukumääränsä oli 443. Huostaan otettujen lasten määrä oli vuonna 1995 26 lasta, kun taas vuonna 2005 heitä oli 52 (Sosiaali- ja terveystoimen toimintakertomus 1995; Stakes Tilastotiedote 14/2006). Erityisesti huostaan otettujen määrän osalta on nähtävissä lastensuojelun piirissä olevien lasten ja nuorten määrän voimakas kasvu.

Merkityssuhteiden analyysissä on kysymys perustellusta tulkinnasta, joka pohjautuu tutkijan ja aineiston väliseen vuoropuheluun. Yleisesti ottaen kontekstin huomioon ottamisella analyysissä tarkoitetaan sitä, että analysoitavaa toimintaa tarkastelleen tietyssä ajassa ja paikassa, johon tulkinta puolestaan pyritään suhteuttamaan (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 28-30). Norman Fairclough (1992, 101-106) erottaa tässä yhteydessä interdiskursiivisuuden tai tekstuaalisuuden käsitteen, jolla hän korostaa tekstien yhteyttä tilanteisiin, puitteisiin ja yleisiin olosuhteisiin. Se, kenelle teksti kirjoitetaan tai mitä tarkoitusta varten, ohjaa kirjoittajan valintoja. Päätöstekstien laadinnassa viranomaisen edellytetään ottavan kantaa asiakkaan tilanteeseen. Kirjoittamisessa tehdyillä valinnoilla on merkityksensä tekstin laatijoille ja myöhemmin tulkinnoille, jota myös Hammersley ja Atkinson (1996) painottavat. Vaikka tutkija kirjoittaa elävistä ihmisistä, on paperille tuotettu teksti usein tulkinnan tulos, jonka lukija vielä tulkitsee omasta näkökulmastaan. Tekstit toimivat työssä toisaalta lainsäädännön asettamana velvollisuutena dokumentoida työtä, mutta toisaalta ne toimivat tiedonmuodostuksen välineitä monimutkaisissa asiakastilanteissa. (Garfinkel 1967, 191 ja 207; Kääriäinen 2003, 165-171; Parton ym.1997, 77-79.)

Alun perin tutkimusaineistoni on laadittu lastensuojelun sosiaalityötä varten eikä tutkimuskäyttöön. Olen pyrkinyt poistamaan tunnistetiedot tutkimusjoukkoni lapsista. Lasten sukupuoli ja ikä tulevat esiin tekstilainauksissa. Muuten olen pyrkinyt poistamaan tiedot, joiden perustella heidät voidaan tunnistaa. Olen myös karsinut tutkimusjoukosta ne huoltosuunnitelmat, joita olen ollut itse laatimassa. Koen, että tutkimuksen objektiivisuus tulee täten paremmin turvattua. Mirja Satka (2000) korostaa, että lähdekritiikki tarkoittaa yhtäältä sitä, että tutkijan on oltava selvillä siitä, mikä on hänen analyysinsä kohteena olevan tekstin alkuperäinen tehtävä ja miten teksti suhtautuu aikakautensa kokonaisuuteen. Jorma Kalela (2000, 55) toteaa, että tutkijan tulisi pyrkiä jatkuvasti oikeudenmukaiseen kuvaukseen esittämistään tutkimuksensa kohteista.

6 TEOREETTIS-METODOLOGINEN LÄHESTYMISTAPA

Tässä luvussa esittelen tutkimukseni teoreettis-metodologisen lähestymistavan. Aloitan kuvailemalla inhimilliseen vuorovaikutukseen liittyvän kielen käytön erityispiirteitä, jonka jälkeen kuvaan tutkielmani teoreettista viitekehystä sosiaalista konstruktionismia. Kolmannessa kappaleessa esitän havaintoja sosiaalityön mielenkiinnon kohteesta eli sosiaalisten ongelmien muodostumisesta. Luvun loppukappaleissa esittelen diskurssianalyttistä lähestymistapaa ja kriittiseen diskurssianalyysiin perustuvaa Fairclough'n kolmiportaista mallia.

6.1 Kielen käytön luonteesta

Asiantuntijakulttuurit pitävät sisällään puhetta, tulkintaa ja muunlaista sosiaalista toimintaa ja ne voivat ilmentää paitsi toimintayksiköissä myös niiden välillä. Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993b, 41-45) huomauttavat, että kielen käyttö mielletään usein pelkäksi asioiden kuvaukseksi: kieli voidaan kuitenkin nähdä myös niin, että sillä tehdään arviota, konstruoidaan todellisuutta. Tästä näkökulmasta lausumat sekä välittävät jotain todellisuuden luonteesta että rakentavat sitä. Näin ollen kielen käytöllä on seurauksia tuottava luonne. Paitsi puhetta kieli voi olla tekstiä ja ei-kiellellistä toimintaa, jolla on myös seurauksia tuottava luonne.

John Heritage (1997) esittää sosiaalisen vuorovaikutusjärjestyksen sisältävän monimutkaisia yhdistelmiä oikeuksia ja velvollisuuksia, jotka liittyvät paikallisesti rakentuviin identiteetteihin. Vuorovaikutusjärjestyksellä voidaan ajatella olevan erityinen sosiaalinen tehtävä luoda pohjaa kaikkien muiden instituutioiden toiminnalle. Yleisen vuorovaikutusjärjestyksen lisäksi vuorovaikutuksella voidaan ajatella olevan rajatumpia sosiaalisia ja institutionaalisia sääntöjä kuten sosiaalitoimistojen käytännöt. Myös instituutioiden tekemät konkreettiset toimenpiteet perustuvat suurelta osin kielellisenä vuorovaikutuksena tehtyihin ratkaisuihin ja suunnitelmiin. Kirsi Juhila (2000, 128) toteaa, että asiakkaan ja työntekijän yhteisymmärrys lastensuojelun ongelmatilanteissa perustuu ei-symmetriseen keskusteluun, jossa toisella osapuolella on käytössä sellaisia kommunikatiivisia resursseja, jotka toiselta puuttuvat. Keskustelusta voi myös tulla argumentoivia eli osapuolet asettuvat väittelemään siitä, mistä tilanteessa on kysymys ja miten siinä tulisi edetä. Argumentoivuus voi yhtä lailla olla vuorovaikutusta rakentava seikka. Sanojen käyttöön liittyy myös vallankäytön ulottuvuus. Valtaa voidaan ottaa esimerkiksi vetoamalla asiantuntijuuteen, ammattiin, lakiin, sukupuoleen, ikään, vanhemmuuteen tai henkilökohtaiseen kokemukseen. Anneli Pohjola (1999, 83) korostaa vallan käytön perustuvan erilaisille poissulkemisen ja jakamisen rakenteille. Tämä todellistuu erilaisena mikrovaltana, joka vaikuttaa hienojakoisesti vuorovaikutussuhteessa sekä työntekijän että asiakkaan taholta. Kohtaamisissa ammattilaiset argumentoivat omasta näkökulmastaan, institutionaalisen aseman ja ammattikielen turvin. On tärkeää muistaa, että valtaan liittyy aina myös vastarintaa.

Toisinaan vastarinnan muodot ovat hyvin hienovaraisia, toisinaan taas enemmän avoimia. Esimerkiksi paikalta poistuminen tai vaikeneminen on tapa käyttää tilanteista valtaa.

Sosiaalityössä tietämisen on todettu olevan hiljaista tai implisiittistä. Se on peräisin toiminnassa tapahtuvasta vuorovaikutuksesta (esim. Parton & O'Byrne 2000, 31-32). Organisaatiossa tapahtuvaa paikallista tulkintatyötä, yhteisten tulkintaresurssien käyttöä on tarkasteltu myös paikallisina tulkintakulttuureina kuten Hannele Forsberg (1998) tekee tarkastellessaan kahdessa erilaisessa lastensuojeluorganisaatiossa elävää tapaa ymmärtää puhe.

6.2 Sosiaalinen konstruktionismi

Tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä on sosiaalinen konstruktionismi. Konstruktionistisen lähestymistavan runkona on Gale Millerin ja James A. Holsteinin (1991) kehittämä sosiaalisten ongelmien tutkimustyö (Social Problems Work), josta voidaan käyttää myös ongelmatyön käsitettä. Sosiaalisessa konstruktionismissa ihmisten keskeistä toimintaa tarkastellaan kielellisenä, sosiaalista todellisuutta rakentavana prosessina. Puhuessamme ja kirjoittaessamme emme kuvaa kielen ulkopuolista maailmaa, vaan pikemminkin konstruimme aktiivisesti erilaisia visioita tuosta maailmasta (Burr 1995; Gergen 1994; Shotter 1993.) Päivi Sinkon (2004, 88) mukaan sosiaalitieteissä ajatus yhden, kaikille yhteisen todellisuuden olemassa olosta tuntuu lähes mahdottomalta sosiaalisen konstruktionismin ollessa tutkimusta dominoiva viitekehys. Myös käytännön sosiaalityössä joudutaan usein konstruktionistisen tulkinnan kanssa tekemisiin, vaikkei sitä ehkä nimetä näin. Ihmistyössä totuuksia on yhtä monta kuin kertojaa, sillä jokainen katsoo maailmaa omasta perspektiivistään ja jokainen on tapahtumien tulkinnassa sidottu omaan viitekehykseensä. Tämä tekee ”faktojen” esittämisen sosiaalityössä erityisen ongelmaksi, ellei voida selkeästi hyväksyä näkemystä, että kukin osapuoli esittää vain omia näkemyksiään ja omia faktojaan (vrt. Mutka 1998, 106.) Ferdinand de Saussure (1983) korostaa, että konstruktivisuuden idea liittyy kiinteästi kielen jäsentämiseen sosiaalisesti jaettavana merkityssysteeminä. Merkityksen ajatellaan muodostuvan suhteessa ja erotuksena toisiinsa. Ajatus konstruktivisista merkityssysteemeistä sisältää loogisesti ei-heijastavuuden idea, jonka mukaan kieltä ja kielenkäyttöä ei oleteta todellisuuden kuvaksi. Tarkoitus on rakentaa turhan yksinkertaistavien kuvausten tilalle selitysvoimaisempia kuvauksia siitä, miten sosiaalinen todellisuus on rakentunut ja miten sitä jatkuvasti rakennetaan. Merkityssysteemit rakentuvat osana sosiaalisia käytäntöjä (Jokinen ym. 1993b, 20-21).

Konstruktionistinen totuuskäsitys asettaa entistä suuremmat tekniset valmiudet kirjaamiselle juuri siksi, että jokainen voi esittää oman versionsa tapahtuneesta ja on myös vastuussa siitä. Kielihän paitsi heijastelee maailmaa myös luo sitä muokkaamalla käsityksiämme ja määrittelyjämme siitä. Ihmistyössä totuuksia on yhtä monta kuin kertojaakin. Tämä käy yksiin konstruktionistisen todellisuuskäsityksen kanssa: jokainen katsoo maailmaa omasta perspektiivistään, jokainen on tapahtumien tulkinnassa sidottu omaan viitekehykseensä. (Sinko 2004, 88). Konstruktionistisessa tutkimusotteessa oleellinen tutkimusmetodologinen ratkaisu on sisäl-

lyttää tutkimusprosessin ja -tulosten yhteyteen reflektio tutkijoiden ja käytännön työntekijöiden kesken. Toinen käytännön ja tutkimuksen suhdetta korostava seikka on se, että sosiaalityöntekijöiden on hankittava uskottavuutta oman työnsä arviointiin ja artikulointiin. (Karvinen 2000; Metteri 2000.)

6.3 Sosiaalisten ongelmien muodostuminen

Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Tarja Pösö (1995, 9 ja 14) toteavat sosiaalityön mielenkiinnon kohdistuvan tulkinnallisiin prosesseihin, joissa asiakkaiden arkielämässä jotkin seikat tulevat nimitetyiksi ja käsitellyiksi sosiaalisina ongelmina. Sosiaalityön käytäntöjen suhteellinen autonomisuus tekee sosiaalityöstä erityisen toimintakentän. Haitallisiksi määritellyt olosuhteet ja käyttäytyminen ovat sosiaalityön erityinen ja rutiininomainen kohde, joten sosiaalityöllä on asiantuntijuutensa kautta erityinen valta tulkita ongelmia. Tätä kautta sosiaalityöllä on mahdollisuus osallistua kulttuuristen itsestäänselvyyksien vahvistamiseen tai muokkaamiseen.

Sosiaalityön ongelmatyölle on ominaista, että sen keskeisiä toimijoita ovat sosiaalityöntekijä ja asiakkaat, jotka tekevät sosiaalisten ongelmien kategorioita tosiksi kohdatessaan toisensa joko kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa tai välillisesti (lausunnot, suunnitelmat ja niin edelleen). 1990-luvulla suomalaisten sosiaaliturvaa leikattiin, kenties suhteellisesti eniten niiltä, jotka jo silloin ja ovat edelleen sosiaalitoimen asiakkaita. Asiakkaiden heikkenevä sosiaaliturva, huononevat ja kallistuvat sosiaalipalvelut terveydenhuollossa, kotipalveluissa, lasten päivähoitossa ja kouluissa tuntuvat heikossa asemassa olevien ihmisten elämässä enemmän kuin hyvinvoivien. (Eräsaari 2000, 141; Viialainen & Maaniittu 1997, 24.)

Gale Miller ja James A. Holstein (1991, 180-183 ja 193-194) havaitsivat sosiaalityön tutkimuksessaan kategorisaatiossa olevan ensinnäkin kyse ongelman määrittelystä siten, että moraalinen ja juridinen oikeutus siihen, että työntekijä puuttuu asiaan, tulee perustelluksi. Lisäksi toimenpiteen tulee perustua sosiaalilainsäädäntöön. Toiseksi kategorisaatioon liittyy se, että työntekijä on kyettävä tuottamaan itsensä kompetenttina ammattilaisena, jolla on hallussaan tietoa ja taitoa ongelman hoitamiseksi. Malcolm Payne (1991, 17) käyttää käsitettä asiakkuuden tie. Hänen mukaansa asiakkuuden edellytykset täyttyvät, kun yksilö tai ryhmä tulee määritellyksi johonkin sosiaalisten ongelmien luokkaan, ja kun tämän sosiaalisen ongelman hoidon katsotaan vaativan väliintuloa tai sen poistamiseksi nähdään olevan mahdollista suorittaa jotakin toimenpiteitä.

6.4 Diskurssianalyttinen lähestymistapa

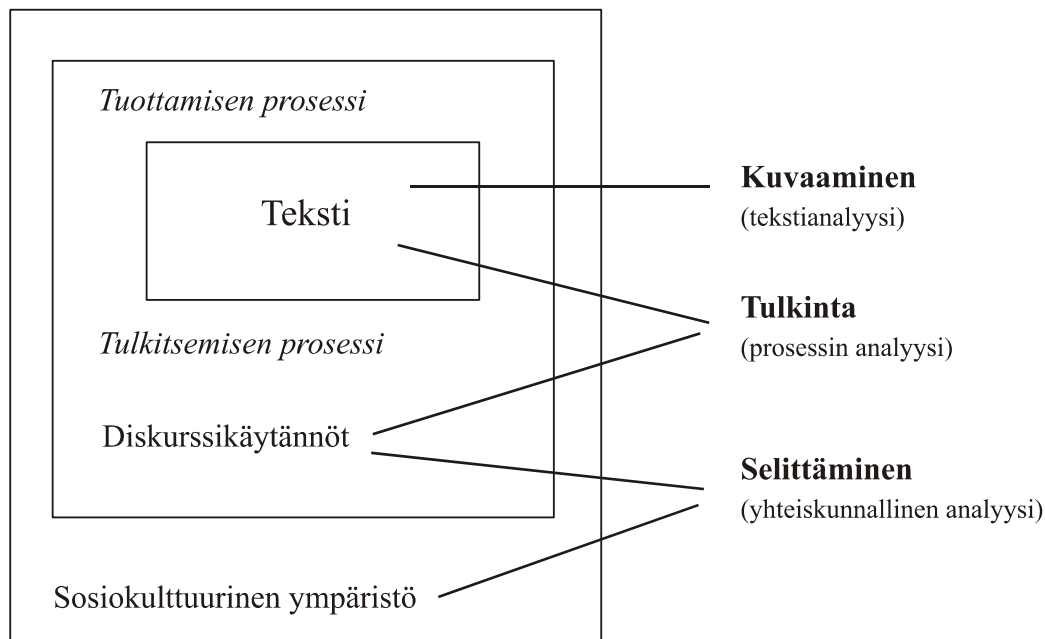
Diskurssianalyysissä kiinnostuksen kohteena ovat kulttuuriset merkitykset, yhteisen sosiaalisen todellisuuden rakentuminen. Tällöin kulttuuriset merkitykset sidotaan ihmisten väliseen kanssa käymiseen. Arja Jokinen ja Kirsi Juhila (1999, 85) toteavat tutkimuksen olevan diskurssianalyttisen orientaation mukaan yksi puheenvuoro puheenvuorojen ketjussa. Tutkimuksen keskeinen tehtävä on tällöin uuden keskustelun synnyttäminen. Diskurssianalyttisessä lähestymistavassa keskitytään sekä mitä-kysymyksiin että miten-kysymyksiin eli tutkija on kiinnostunut sekä rakentuvista merkityksistä että niiden kielellisen tuottamisen tavoista. Merkitysten tarkasteleminen on yhtäältä aina sidottu merkitysten tuottamisen paikallisiin prosesseihin, jolloin merkitykset rakentuvat toimintoina. Toisaalta merkityksellistämisen tavat ovat aina tavalla tai toisella sidoksissa kunkin aikakauden diskursiiviseen ilmastoon, laajempiin kulttuurisiin merkityksiin ja kielellisiin käytäntöihin. Kielellisen tuottamisen tapoja voidaan analysoida asettamalla painopiste joko vuorovaikutusprosessiin analysoimiseen tai kielenkäytön retorisen puolen tarkasteluun (Potter & Wetherrell 1987; Jokinen ym.1999; Jokinen & Juhila 1999.) Henkilökohtaisesti olen käyttänyt tutkielmassani jälkimmäistä analyysitapaa, koska olen kiinnostunut sosiaalityöntekijän tekemistä retorisisista valinnoista hänen kirjatessaan lastensuojelun huoltosuunnitelmaa. Retorisuutta tutkittaessa keskitytään niihin tapoihin, joilla tiettyjä merkityksiä tai sosiaalisen todellisuuden versioita tuodaan esille ja korostetaan.

Diskurssianalyysissä on korostettu niin sanottujen luonnollisten (naturally occurring) aineistojen vahvuuksia. Tällaiset aineistot ovat olemassa tai syntyneet tutkijasta riippumatta. Aineistoja voivat olla vaikkapa ääni- ja videotallenteet arkikeskusteluista tai institutionaalisista kohtaamisista. Paitsi ääni- ja videotallenteita luonnolliset aineistot voivat olla tekstejä. (Juhila & Suoninen 1999, 230-231.)

6.5 Fairclough'n diskurssianalyttinen malli

Olen kiinnostunut tekstien sisällöllisistä teemoista, joten kiinnostuin jo ideapaperia miettiessäni sisällön analyysistä. Halusin kuitenkin tutkia myös kielenkäytön ja yhteiskunnan vuorovaikuksellista suhdetta tutkimusaineistoni kautta. Pitkällisen pohdinnan jälkeen päädyin diskursiiviseen analyysitapaan, jossa sovellan Norman Fairclough'n (1997a, 1997b) kolmiportaista mallia. Fairclough'n mukaan (1997a, 39 ja 1997b, 76) kriittinen diskurssianalyysi tarkastelee erityisesti kielenkäytön eri ulottuvuuksien välisiä jännitteitä. Kriittisessä diskurssianalyysissä kielenkäytön nähdään liittyvän kolmeen laajaan sosiaaliseen elämän alueeseen; se osallistuu tiedon ja uskomusten, ryhmien välisten suhteiden ja sosiaalisten identiteettien tuottamiseen ja muokkaamiseen.

Fairclough määrittelee diskurssin tekstin, käytäntöjen ja sosiokulttuurien ympäristön kolmiulotteiseksi suhteeksi, jolloin diskurssianalyysi koostuu näiden rakenteiden ja niiden välisten suhteiden kuvaamisesta, tulkinnasta ja selittämisestä. Diskurssin ja diskurssianalyysin suhdetta hän havainnollistaa seuraavan kaavion avulla.

Diskurssin ulottuvuudet

Diskurssianalyysin ulottuvuudet

Kuvio 1. Fairclough'n (1997a, 98) diskurssianalyysin kolmiulotteinen malli

Fairclough'n (1997a, 1997b) esittämä kolmiulotteinen malli sisältää seuraavat ulottuvuudet:

1) *kuvaus*, joka on tekstin rakenteellisten ominaisuuksien esittelyä (tekstianalyysi), 2) *tulkinta*, jossa käsitellään tekstin ja diskurssikäytäntöjen välistä suhdetta (prosessin analyysi) ja 3) *selittäminen* jossa tarkastellaan diskurssikäytäntöjen ja sosiokulttuurisen ympäristön suhdetta (yhteiskunnallinen analyysi). Fairclough (1997a, 208-212, 219-222) haluaa mallillaan osoittaa, että liittämällä yhteen kielellisen rakenteen ja tekstin sisällön analyysit voidaan purkaa tekstin muodon ja sisällön vastakkaista asetelua. Analyysissä tulisi huomioida tekstin tuottajan, tarkoituksen, sisällön ja muodon merkitys kokonaisuuden kannalta. Kriittisen diskurssianalyysin tarkastelun kohteena on sekä vallan ilmeneminen diskurssina että diskurssin valta.

Sovellan tutkimuksessani edellä kuvaamaani Norman Fairclough'n analyysimallia. Aino Kääräisen (2003, 45) tapaan kysyn kuvaamisen vaiheessa aineistoltani, miten asiakirjoja kirjoitetaan, jolloin tarkastelen tekstin kielellisiä rakenteita. Olen kiinnostunut siitä, mitä sosiaalityöntekijä on lapsesta kirjoittanut huoltosuunnitelmaan tarkoituksenaan perustella huostaanotto ja sijoituspäätös. Tulkinnan vaiheessa kysyn aineistoni teksteiltä, mitä niihin kirjoitetaan. Tekstejä tutkimalla yritän löytää toistuvia teemoja samaan tapaan kuin Aino

Kääriäinen on tehnyt omassa tutkimuksessaan. Mielenkiintoista on nähdä löytyykö aineistostani samoja teemoja vai ovatko teemat täysin erilaisia. Tulkintatyössä käytän hyväkseni omaa ammatillista ammattitaitoani ja kokemustani tekstien tulkinnasta. Mallin kolmas taso tutkii aineistoa yhteiskunnallisella tasolla pyrkien selittämään diskurssikäytäntöjen ja sosiokulttuurisen ympäristön suhdetta. Tutkimusaineistoni lastensuojelun huoltosuunnitelmat on sellainen, että suorien johtopäätösten vetäminen yhteiskunnallisen analyysin tasolla ei välttämättä onnistu. Edellä mainituista syistä johtuen tutkimukseni väistämättä painottuu mallin kahteen ensimmäiseen vaiheeseen. Mallin kolmannen vaiheen analysointi on vaikeampaa, eikä aineisto ehkä pysty antamaan siihen suoria vastauksia.

7 LAPSI LASTENSUOJELUN HUOLTOSUUNNITELMASSA

Tässä luvussa esittelen tutkimustuloksiani. Analysoin tuloksia kolmella eri tasolla Norman Fairclough'n mallin mukaisesti. Aloitan tekstinanalyysillä eli kuvailemalla sitä, mitä lapsesta on kirjoitettu näkyväksi huoltosuunnitelmissa eri vuosikymmenien aikana. Tulkinnan eli prosessinanalyysin kautta tutkin sitä miten lapsesta on kirjoitettu eli pyrin löytämään teksteistä toistuvia teemoja ja samalla pohtimaan sitä, miksi juuri nämä asiat ovat tärkeitä päätöksenperusteluja. Yritän myös analysoida aineistostani eroavatko 20 vuoden aikana lapsesta kirjatut huoltosuunnitelmat sisällöltään toisistaan. Selittämisen eli yhteiskunnallisen analyysin avulla pyrin tarkastelemaan diskurssikäytäntöjen ja sosiokulttuurisen ympäristön suhdetta. Pyrin löytämään seikkoja, jotka selittävät sitä, miksi tietyssä aikana laadituissa huoltosuunnitelmissa lasta kuvataan tietyllä tavalla. Yhteiskunnallisten muutosten vaikutusten ohella erilaiset institutionaaliset tekijät kuten sosiaalityöntekijän työyhteisö ja sen toimintakulttuuri samoin kuin työskentelyä säätelevä lainsäädäntö heijastuvat kirjaamistapoihin.

7.1 Kuvaaminen eli tekstinanalyysi

Koska tutkimusaineistoni koostuu lastensuojelun huoltosuunnitelmista, jotka on laadittu huostaanottopäätöksen liitteeksi, määrittelee käytettävissä oleva lomakkeisto osittain sen, mitä tietoja asiakirjoihin on kirjattu. Vanhimmat huoltosuunnitelmat on kirjattu joko suoraan päätöslomakkeelle tai erilliselle kirjoituskoneella kirjoitetulle liitteelle. 2000-luvulla huostaanottopäätökset on kirjattu sähköiselle lomakkeelle. Sosiaalityöntekijä joutuu päätöstä ja suunnitelmaa kirjatessaan perustelemaan huostaanoton kriteerit kuten sen vaarantavatko puutteet lapsen huolenpidossa tai kodin muut olosuhteet lapsen tai nuoren terveyttä tai vaarantaako lapsi tai nuori sen itse omalla käyttäytymisellään. Lisäksi lastensuojelulain (1983/683) huostaanottopykälä velvoittaa sosiaalityöntekijän arvioimaan päätöstä lapsen edun kannalta. Käsitettä lapsen etu ei aina välttämättä suoraan mainita huoltosuunnitelmassa, vaan olosuhteita ja lapsen tilannetta arvioidaan suhteessa hänen etuunsa ennen ja jälkeen huostaanoton ja sijoituksen.

7.1.1 Puutteet lapsen huolenpidossa ja muut kodin olosuhteet

Puutteet lapsen huolenpidossa esiintyy hyvin usein yhtenä syynä lapsen huostaanottoon ja sijoitukseen. Perheiden muuttuneesta asuntotilanteesta kertoo se, että vuoden 1985 huoltosuunnitelmiin on useampaan kirjattu muihin kodinolosuhteisiin ”puutteelliset asuinolosuhteet”. Kaupunkien asuntokannan paranemisen seurauksena myöhemmissä asiakirjoissa ei edellä mainittua syytä enää mainita.

”Perhe on moniongelma-perhe, jonka asunto-olot ovat puutteelliset.” (tyttö 12 v.)

”Huoltaja on kohdannut elämässään vastoinkäymisiä, joiden seurauksena hänellä ei ole huolto- ja kasvatusedellytyksiä. Perhe asuu puutteellisissa asuinoloissa.” (poika 14 v.)

Puutteet lapsen huolenpidossa ovat kohdistuneet hyvinkin eri-ikäisiin lapsiin ja ne on kirjattu myös huoltosuunnitelmaan. Kirjaustavoissa eri vuosikymmenillä ei ole havaittavissa eroja. Kaksi ensimmäistä tekstikatkelmaa ovat vuodelta 1985 ja viimeinen vuodelta 2005. Kaikissa kolmessa tekstissä mainitaan, että lapsi on välittömässä vaarassa jäädä ilman tarvittavaa hoitoa. Osa lapsista on pieniä, osa jo kouluikäisiä.

”Lapsi on välittömässä vaarassa jäädä ilman tarvittavaa huolenpitoa.” (tyttö 10 kk.)

”Lapsi on välittömässä vaarassa, koska hän ei ole saanut tarvitsemaansa huolenpitoa äidiltään [yksinhuoltaja]. Lapsi on toistuvasti jätetty yksin tai sisarustensa kanssa vailla ruokaa, puhtautta ja huolenpitoa.” (tyttö 10 v. ja poika 9 v.)

”Lapsi on välittömässä vaarassa jäädä ilman hoitoa ja huolenpitoa.” (poika 2 v 3 kk.)

Niitä kodin olosuhteita, jotka vaarantavat lapsen turvallisuuden ja terveen kasvun on asiakirjoihin kirjattu monenlaisia. Pienten lasten osalta teksteissä painottuvat perustarpeiden laiminlyönteihin liittyvät uhat. Vanhempien lasten osalta myös heidän oma käyttäytymisensä aiheuttaa vaaratilanteita. Olosuhteita on kuvattu erityisesti vuonna 2005 tehdyissä huoltosuunnitelmissa, joita kaikki alla olevat ovat. Vanhemmissa suunnitelmissa kodin olosuhteiden kuvaus on huomattavasti niukempaa.

”Kotona on sattunut fyysisiä yhteydenottoja äidin yrittäessä rajoittaa lasta” (poika 14 v.)

”Äidin päihteiden käytön vuoksi lapsi tarvitsee turvallisen ja päihteettömän kasvuympäristön.” (poika 2 v 3 kk)

”Äiti katosi lapsen kanssa Ensi- ja turvakodista eikä heidän olinpaikastaan ole tietoa.” (tyttö 5 kk)

”Äidin tilanne epäselvä. Hän ei ole tavannut lastaan viikkoihin, ja on ilmoittanut olleensa useaan otteeseen sairaalahoitossa, mutta ei ole toimittanut lääkärintodistuksia.” (poika 5 v.)

Riittävän huolenpidon ja turvallisen kasvuympäristön turvaaminen on kirjattu myös tavoitteeksi huoltosuunnitelmaan erityisesti vuoden 1995 jälkeen. Alla olevat huoltosuunnitelmatekstit ovat kaikki vuodelta 2005. Vuoden 1985 suunnitelmissa korostuvat lapsen ongelmakäyttäytyminen ja vanhempien kyvyttömyys kasvatustehtävään. Kyseisen vuoden aineistossa murrosikäisten lasten määrä on suuri, jolla voi olla vaikutusta kirjaamistapaan.

”Lapsi tarvitsee turvallisen kasvuympäristön terveen kehityksensä tueksi.” (tyttö 10 v.)

”Lapselle tulee turvat turvallinen elinympäristö ja pysyvät ihmissuhteet.” (tyttö 5 kk)

”Lapsi tarvitsee turvallisen ja hyvin rajatun kasvuympäristön, joka tukee koulunkäyntiä. Äiti ei pysty turvaamaan lapsen koulunkäyntiä.” (poika 14 v.)

Lasta kuvataan myös kuvailemalla hänen ja vanhemman suhdetta. Tällöin lapsi on aineistossa iältään 10-vuotias tai vanhempi. Alle 10-vuotiaan lapsen ja vanhemman suhdetta ei kuvattu yhdessäkään aineistooni kuuluvassa huoltosuunnitelmassa edes 2000-luvulla tehdyissä suunnitelmissa. Ensimmäinen tekstilainaus on vuoden 1985 suunnitelmasta, loput kaksi vuodelta 2005. 14-vuotiasta poikaa koskevassa tekstissä on nähtävissä äidin toivomus sijoituspaikan suhteen. Kaksi muuta tekstiä kuvaavat lapsen ja vanhemman suhdetta.

”Äidin ja lapsen suhde on symbioottinen.” (tyttö 12 v.)

”Lapsen ja äidin suhde on ristiriitainen ja lapsi pelkää äidin käyttävän alkoholia.” (tyttö 10 v.)

”Äiti toivoo sijoituspaikkaa, jossa olisi myös miehen malli, sillä isä ei ole huoltaja.” (poika 14 v.)

7.1.2 Lapsen mielipiteen selvittäminen

Lapsen oma mielipide huostaanottoon ja sijoitukseen liittyen voidaan kuvata suoraan suunnitelmaan, joskin usein mielipide on kirjattu lyhyesti eikä lausuman sisältöä ole tarkemmin eritelty. Testilainauksista ei ole mahdollista päätellä milloin tekstit on kirjoitettu. Tekstit ovat yhtä ylimalkaisia ja steriilejä laatimisajasta riippumatta eivätkä ne kerro lapsesta tai hänen tilanteestaan persoonallisesti kuten alla olevista tekstinäytteistä voi päätellä. Ensimmäinen teksti on vuoden 1985 huoltosuunnitelmasta, toinen vuodelta 2005 ja viimeisin vuodelta 1995.

”Lasta on kuultu eikä hän vastusta sijoitusta ja huostaanottoa.” (tyttö 14v.)

”Lapsen kanssa on keskusteltu asiasta. Hän on alle 12-vuotias.” (tyttö 10 v.)

”Lapsen kanssa on keskusteltu sijaishuoltovaihtoehdosta.” (poika 14 v.)

Lapsen mielipiteessä näkyy myös sosiaalityöntekijän kanssa käydyt keskustelut ja mielipiteen muodostuminen niiden seurauksena. Lapsen iällä on ratkaiseva merkitys tässä asiassa, sillä motivoivaa keskustelua sosiaalityöntekijät ovat käyneet vain murrosikäisten lasten kanssa. Lastensuojelulain määrittelemällä 12 vuoden ikärajalta lienee vaikutusta tähän. Aineistossani ”motivointikeskustelujen” seurauksena tapahtuneita mielipiteen täsmennyksiä on enemmän vanhemmissa kuin uudemmissa huoltosuunnitelmissa. 14-vuotiaan pojan suunnitelma on laadittu vuonna 1985 ja 13-vuotiaan pojan suunnitelma vuonna 1995.

”Lapsen kanssa on käyty keskusteluja mahdollisuudesta päästä sijaishuoltoon. Aluksi hän vastusti ehdotusta, mutta keskustelun seurauksena hyväksyi ajatuksen.” (poika 14 v.)

”Lapsi suostuu olemaan sairaalassa tutkimusjakson ajan [vakava masennus ja ilmeinen itsemurhavaara].” (poika 13 v.)

Keskusteluista huolimatta lapsella ei usein tunnu olevan tarkkaa käsitystä siitä, mitä huostaanotto ja sijoitus käytännössä merkitsevät. Lapsi saattaa toisaalta haluta jäädä kotiin, mutta toisaalta ei halua vastustaa aikuisten auktoriteettia. Tutkimustuloksen perusteella sosiaalityöntekijät eivät ole riittävästi selvittäneet nuorille sitä, mitä huostaanotto ja sijoitus merkitsevät. Alle olevat kaksi tekstikatkelmaa ovat vuodelta 2005.

”Lapsi ymmärtää, että sijoitus on välttämätön huumeikierteen katkaisemiseksi, haluaisi kuitenkin asua kotona ja käydä koulua sieltä käsin.” (poika 15 v.)

”Lapsi ei vastusta huostaanottoa, mutta haluaisi kuitenkin olla kotona. Hän hyväksyy kuitenkin tämän hetkisen sijoituspaikan.” (poika 14v.)

Joillakin lapsilla on selkeä mielipide siitä, mitä he haluavat tai eivät halua. Nämä lapset sijoittuvat iältään aineiston vanhempiin ikäryhmiin. Yllättää kyllä, näitä lapsia löytyi myös vanhemmista huoltosuunnitelmissa. Henkilökohtainen oletukseni oli, että 2000-luvulla lapset ovat sanavalmiimpia ja rohkeampia suhteessa aikuisiin. Koska lastensuojelulaki (1983) määrittelee huostaanoton ja sijoituksen ehdot, ei lapsen toive sijoituksen suhteen aina toteudu. Alla olevista teksteistä 16-vuotiaan tytön suunnitelma on tehty vuonna 2005, kaksi vuotta nuoremman pojan 1985.

”Lapsi on ilmoittanut haluavansa päästä kodin ulkopuolelle, mutta olisi halunnut mieluummin sijoituksen avohuollon tukitoimena.” (tyttö 16 v.)

”Lapsi välttelee kontaktia sosiaaliviranomaisiin, suhtautuu kielteisesti sijoitukseen.” (poika 14 v.)

Lapsen mielipiteen kirjaamisen yhteydessä on välillä kuvattu myös lapsen käyttäytymistä kuulemistilanteessa. Kirjaamista on tapahtunut kaikkina tutkimusjakson vuosina eikä eroja kirjaamisessa ole havaittavissa. Ensimmäisessä tekstissä on kuvattu 10-vuotiaan tytön sisäistä maailmaa vuonna 1985. Keskimäinen näyte on vuodelta 2005 ja kertoo teinitytön piittaamattomuudesta ottaa kantaa asiaan, koska hänen oma toiveensa ei toteudu. Kolmas tekstilainaus on vuodelta 1985 ja siinä lasta on kuvattu sosiaalityöntekijän havaintojen perusteella.

”Lapsi tiedostaa uhanalaisuutensa, mutta joutuu salaamaan perheen sisäisiä asioita. Lapsi tuntee huojennusta päästessään lastenkotiin.” (tyttö 10 v.)

”Lapsi ei ota kantaa huostaanottoon ja sijoitukseen. Hänestä on aivan sama, missä hän on, jos ei voi olla [paikkakunta] pojan kanssa.” (tyttö 15 v.)

”Lapsi vaikuttaa ahdistuneelta, uhittelee ja uhkailee.” (poika 14 v.)

Erityisesti pienten lasten osalta mielipiteen selvittäminen on hoidettu ilmoittamalla lapsen ikä ja hänen kehitystasonsa. Kirjaamistavasta ei pysty päättelemään onko suunnitelma tehty 1980-luvulla vai vuonna 2005, sillä kirjaamistavat ovat samanlaisia eikä myöskään työntekijäkohtaisia eroavuuksia voida havaita. Ensimmäinen alle vuoden ikäistä tyttöä koskeva lainaus huoltosuunnitelmasta on vuodelta 1985, loput tekstit ovat vuodelta 2005.

”Lapsi on 10 kk” (tyttö 10 kk)

”Lapsi ei osaa vielä ilmaista mielipidettään.” (poika 2 v.)

”Lapsi on iältään 2 v 3 kk.” (poika 2 v 3 kk)

”Lapsi on vasta vauva.” (tyttö 5 kk)

Avohuollon tukitoimisijoitus on mahdollinen alle 12-vuotiaan lapsen osalta vain kolme kuukautta ja erityisin perustein toiset kolme kuukautta. Eräisiin vuoden 2005 huoltosuunnitelmiin on lapsen mielipiteen kohtaan kirjattu myös tämä seikka. Aiempina vuosina laadituissa suunnitelmissa ei mainintaa ole.

”Lapsi on iältään 2 v 3 kk, joten sijoitusta avohuollon tukitoimena ei voida jatkaa” (poika 2 v 3 kk)

”Äidin sairauden takia lapsi on ollut sijoitettuna avohuollon tukitoimena sijaisperheeseen. Lapsen iän vuoksi avohuollon sijoitusta ei voida jatkaa. Lapsen edun mukaista on turvallinen ja vakaa kasvuympäristö ja pysyvät ihmissuh-

teet.” (poika 5 v.)

Vanhempien päihdeongelmat ovat olleet yleisin syy lapsen huostaanottoon ja sijaishuoltoon sijoittamiseen. Tässä suhteessa ei muutosta suuntaan tai toiseen ole havaittavissa kahden vuosikymmenen aikana. Huoltosuunnitelmissa vanhempien pääasiallinen ongelmapäihde on aina ollut alkoholi. Vain yhdessä vuonna 2005 kirjatussa suunnitelmassa mainitaan vanhemman käyttäneen myös huumausaineista. Kuitenkin tämänkin vanhemman kasvatusongelmien huoltosuunnitelman tehnyt sosiaalityöntekijä näkee aiheutuneen muista syistä. Huumeiden käytön vanhempi itse oli maininnut häntä kuultaessa. Usein vanhemman päihteiden käyttö on myös muuttanut lapsen ja aikuisen perinteisiä rooleja. Alla olevista tekstinäytteistä keskimmäiset ovat vuodelta 1985 ja loput kaksi vuodelta 2005. Vuoden 1995 aineistosta ei löytynyt yhtään mainintaa lapsen ja vanhemman muuttuneista rooleista. Asiakirjojen mukaan tämä on yleensä tarkoittanut äidin ja murrosikään lähestyvän tai murrosikäisen tyttären roolien vaihtumista. Vanhempien alkoholiongelmat näyttävät toistuvasti syynä lasten huostaanottoihin ja sijoituksiin vuosikymmenestä toiseen eikä ratkaisua ongelmaan ole löydetty ongelman tiedostamisesta huolimatta.

”Lapsi on ollut sijoitettuna useita pitempiä ajanjaksoja avohuollon tukitoimena [sijoituspaikka] äidin alkoholin käytön ja jaksamattomuuden takia.” (tyttö 10 v.)

”Äidin päihteiden käytön vuoksi äidin ja lapsen roolit perheessä ovat osittain vaihtuneet.” (tyttö 12 v.)

”Äidillä on ollut alkoholiongelma ja raskauden aikana.” (tyttö 10 kk)

”Huoltajan runsas alkoholin käyttö.” (poika 2 v.)

7.1.3 Lapsen käyttäytymisen kuvaileminen

Mikäli lapsen mielipiteen selvittäminen lapsen iän vuoksi on ollut hankalaa, on sosiaalityöntekijä saattanut kirjata havaintoja lapsesta mielipiteen sijasta. Pienten lasten kuvauksia on vain vuonna 2005 kirjatuihin huoltosuunnitelmiin. Vanhemmissa huoltosuunnitelmissa pienet lapset on sivuutettu eikä heistä ole edes ulkoisia kuvauksia. Huoltosuunnitelmien laadinnan aikaan voimassa ollut lastensuojelulaki ei sisältänyt ohjeita kuin lapsen kuulemiseen liittyvistä ikärajoituksista. Lapsen mielipiteen selvittämisestä määräyksiä ei ollut, kuten uudessa 1.1.2008 voimaan tullessa laissa on.

”Lapsi on aurinkoinen ja hyvin kehittynyt lapsi.” (poika 2 v 3kk)

”Lapsi on tyytyväinen oloonsa sijaisperheessä.” (poika 5 v.)

Lapsen käyttäytymistä on kuvailtu asiakirjoissa myös vanhempien lasten osalta. Tällöin tiedot ovat painottuneet lapsen tai nuoren ongelmakäyttäytymiseen ja sen seurauksiin. Näitä kuvauksia on kaikkien tutkimusvuosien huoltosuunnitelmissa. Vuoden 2005 kuvaukset ovat tarkempia kuin vuonna 1985 kirjatut. Ero saattaa johtua erilaisista työyhteisön sisäisistä ohjeista. Vuonna 1985 sosiaalityöntekijät eivät voineet tehdä työtään yhtä itsenäisesti kuin myöhemmin vuosikymmeninä, jolloin työtehtävien delegointi lisääntyi. Alla olevat tekstit ovat kaikki vuoden 2005 huoltosuunnitelmista.

”Lapsi turvautuu herkästi valehteluun, jossa hän on taitava.” (tyttö 15 v.)

”Lapsella on rajattomuutta ja huonommuuden tunnetta ja hän vaatii ajoittain paljon sijoituspaikan valvontaa.” (tyttö 15 v.)

”Rikokset nuori on yleensä tehnyt päihteiden vaikutuksen alaisena. Huumeiden käyttö on ollut lähes päivittäistä.” (poika 15 v.)

Lapsen käyttäytymistä on kuvailtu erityisesti silloin kun lapsen oma käyttäytyminen on ollut huostaanoton ja sijoituksen syy. Yleensä lapsen oireilu näkyy näissä tilanteissa monella elämänalueella. Moniongelmaisten lasten kuvaukset ovat tavallisempia 1985 kuin myöhemmin. Aineistossa vuonna 1985 on paljon murrosikäisiä poikia, mikä osaltaan selvittää tutkimustulosta. 14-vuotiaiden huoltosuunnitelmalainaukset ovat vuodelta 1985 ja niissä korostuvat lapsen moniongelmaisuus ja vaikeudet koulunkäyntiin liittyen. Vuonna 1985 lapsia sijoitettiin usein koulukoteihin koulunkäyntivaikeuksien vuoksi.

”Lapsi käyttää päihteitä, lyö laimin koulukäyntinsä, toimii rikollisesti (näpistykset, putkapidätykset) ja karkaa kotoa.” (tyttö 14 v.)

”Huoltajalla on kasvatusvaikeuksia lapsen päihteiden käytön, rikosten ja koulunkäynnin laiminlyönnin vuoksi.” (poika 14 v.)

”Lapsi vakavasti vaarantaa terveyttään ja kehitystään karkailemalla, rikollisella toiminnalla sekä päihteiden käytöllä.” (poika 15 v.)

”Lapsen koulunkäynnin laiminlyönti ja päihteiden käyttö.” (tyttö 16 v.)

”Lapsi on ollut aiemmin [paikkakunta] huostaan ottama ja sijoitettuna [sijoituspaikka]. Sijoitus päättyi, jolloin lapsi siirtyi äidin luo. Muutaman kuukauden kuluttua kotiuttamisesta alkoi rikoskierre, kotoa luvatta poissaolot ja huumeiden käyttö.” (poika 15 v.)

”Lapsi on vaarantanut terveytensä karkailemalla sijoituspaikastaan [avohuollon tukitoimisijoitus] ja laiminlyömällä sairautensa hoidon [diabetes].” (poika 14 v.)

”Lapsi ei noudata sääntöjä. Hänellä on pakonomainen tarve miellyttää vastakkaista sukupuolta. Hän on karkaillut sijoituspaikastaan ja viillellyt käsivarsiaan.” (tyttö 15 v.)

Myöhemmin laadituissa huoltosuunnitelmateksteissä lasten ongelmat eivät ole yhtä moninaisia, mutta erityisen vakavia kuten sairautensa laiminlyövä 14-vuotias vuodelta 1995 tai huumeita käyttävä ja rikoksiin sortunut nuorukainen tai karkaileva ja itseään vahingoittava nuori vuodelta 2005. Lasten ja nuorten ongelmia kuvataan tarkemmin myöhemmin laadituissa teksteissä kuin vuoden 1985 teksteissä.

7.1.4 Lapsen etu

Huostaanotto- ja sijaishuoltopäätöslomakkeen perusteluissa sosiaalityöntekijän täytyy kirjata selvitys siitä, miten huostaanotto edistää lapsen etua tulevaisuudessa. Tapa, jolla lapsen etu kirjataan asiakirjaan, vaihtelee työntekijä- ja lapsikohtaisesti. Oli kirjaamistapa mikä tahansa, kysymys on aina työntekijän tulkinnasta. Lapsen iällä on merkitystä kirjaamistapaan siinä mielessä, että nuorempien lasten etua arvioitaessa korostuvat perustarpeiden tyydyttäminen ja turvallinen kasvuympäristö. Vanhempien lasten osalta arvioidaan myös hänen omaa ongelmalliseksi tulkittua käyttäytymistään. Nuorempien lasten osalta, erityisesti vanhemmissa huoltosuunnitelmissa, ei ole yksilöity sitä, mitä lapsen etu juuri kyseisen lapsen osalta tarkoittaa. Sosiaalityöntekijä on vain täyttänyt lakiin kirjatun vaatimuksen lapsen edun toteutumisen välttämättömyydestä huostaanottoa ja sijoituspäätöstä tehtäessä. ”Lapsen edun mukainen” sijoitus on kirjattu kaikkien tutkimusvuosien aikana laadittuihin huoltosuunnitelmiin. Ensimmäiseen tekstilainaukseen on koottu informaatiota kaikilta kolmelta tutkimusajankohdalta. Lapset ovat suhteellisen nuoria eikä lapsen etua ole yksilöity tekstiin. Vanhempien lasten osalta yksilöinti on tarkempaa. Kolme seuraavaa huoltosuunnitelmatekstiä ovat vuodelta 1985 ja niissä on mainittu tavoitteet, joihin pyritään. Viimeisin sitaatti on pienen pojan suunnitelmasta vuodelta 1995. Alle 2-vuotiaan osalta on vaikea asettaa muita tavoitteita kuin huolenpidon ja sitä kautta perustarpeiden turvaamisen.

”Sijoitus on lapsen edun mukainen” (poika 2 v., tyttö 10 v., tyttö 5 kk, poika 5 v.)

”Lapsen edun mukaista on sijaishuoltojärjestely päihde- ja rikoskierteen ja koulusopeutumattomuuden kierteen katkaisemiseksi.” (poika 14 v.)

”Lapsen edun mukaista katkaista päihteiden käyttö, koulusopeutumattomuus ja epäsosiaalinen käyttäytyminen.” (tyttö 14 v.)

”Lapsen edun mukaista on turvata perushoito ja turvalliset ihmissuhteet.” (tyttö 10 kk).

”Huostaanotto turvaa lapsen huolenpidon.” (poika 1 v 2 kk).

Etua on huoltosuunnitelmissa arvioitu myös suhteessa lapsen tilanteeseen ja olosuhteisiin ennen ja jälkeen sijoituksen. Näitä kuvauksia on kirjattu enemmän vuosina 1995 ja 2005 kuin 1985. Arviot ovat myös yksityiskohtaisempia ja lapsen tilanteen enemmän huomioon ottavia. 12-vuotiaan tytön suunnitelma on tehty vuonna 1985. Sitä miten lapsen oman identiteetin muodostumista tuetaan, ei suunnitelmassa selvitetä tarkemmin. Turvallisten kasvuolojen tarjoaminen lapselle ja samalla koulunkäynnin loppuun suorittaminen on asetettu tavoitteeksi useassa vuonna 2005 laaditussa suunnitelmassa. Kyseisenä vuonna oli monta murrosikäistä sijoitettua nuorta, mikä selittää ainakin osittain suunnitelmien samankaltaisuuden. Samana vuonna on laadittu myös pienen pojan suunnitelma, jonka tavoitteena on pysyvän sijaisperheen löytäminen. Tutkimusaineistossa oli vähän lapsia, jolle etsittiin pysyvää sijoituspaikkaa. Usein lapset olivat vanhempia ja sijaishuollon tarve oli lyhytaikaisempi ja suunnitelma yksilöidympi.

”Lapsi tarvitsee tukea oman identiteetin muodostamiseksi, äidin tuki ei ole riittävä.” (tyttö 12v.)

”Huostaanotolla turvataan peruskoulun suorittaminen ja lapsen ikään nähden turvalliset kasvuolot.” (tyttö 16 v.)

”Lapsen edun mukaista on ottaa hänet huostaan ja jatkaa sijoitusta [sijaishuoltopaikka], kunnes lapselle löytyy sopiva sijaisperhe Pelastakaa Lapset ry:n kautta.” (poika 2 v 3 kk)

”Huostaanoton avulla pyritään estämään lapsen pitkäaikaiset karkureissut ja itseään vahingoittava käyttäytyminen. Tavoitteena on myös turvata koulunkäynti ja vahvistaa itsetuntoa. Huostaanotto estää parhaiten rajattomuutta ja tukee siten nuoren aikuistumista.” (tyttö 16 v.)

Kuvauksen tasolla lapsen osallisuus ja mielipiteen kirjaus ei näy juurikaan muuttuneen vuosien varrella. Vuoden 1985 suunnitelmissa nuorempien lasten mielipiteen kirjaaminen on niukempaa. Toisaalta tutkimusjoukossani tuona vuona pienten lasten määrä on vähäinen. Lapsen omaa mielipidettä ei ole suoraan kirjattu huoltosuunnitelmaan, usein vain maininta lapsen kuulemisesta. Vanhempien lasten kanssa sosiaalityöntekijät ovat käyneet ”motivointikeskusteluja”, joiden seurauksena lapsi on suostunut huostaanottoon ja sijoitukseen. Teksteissä on havaittavissa, että nuorelle ei ole välttämättä selvitetty riittävän tarkkaan huostaanoton sisältöä ja seurauksia. Tämän seurauksena nuori on voinut esittää toiveita, joita ei ole ollut mahdollista toteuttaa.

Vauvaikäisen mielipidettä ei luotettavasti pystytä selvittämään vielä 2000-luvullakaan. Kaksi vuosikymmentä sitten pienten lasten ja vanhempien suhteen havainnointi ei kuulunut sosiaalityöntekijän työmenetelmiin huostaanotosta ja sijaishuollosta päätettäessä. Pienten lasten osalta mielipiteen selvittäminen on usein hoidettu ilmoittamalla lapsen ikä ja kehitystaso. Lapsen turvallisuutta vaarantavia kodin olosuhteita on kuvattu eniten pienten lasten osalta vuoden 2005 suunnitelmissa. Mikäli lapsi on yli 10-vuotias, on sosiaalityöntekijä saattanut liittää huoltosuunnitelman osaksi kuvauksia lapsen ja vanhemman suhteesta. Näitä kuvauksia löytyi

sekä vuodelta 1985 että vuodelta 2005. Viimeisen tutkimusvuoden aineistossa on useassa huoltosuunnitelmassa mainittu ennen huostaanottoa tehty avohuollon tukitoimisijoitus ja sen jatkamisen mahdottomuus laissa määriteltyihin ikärajoihin liittyen. Tällä tavalla sosiaalityöntekijä on perustellut avohuollon tukitoimen jatkamisen mahdottomuutta.

Sekä vanhempien että lasten päihteiden käyttö sijoitukseen johtavana syynä näkyy eri vuosikymmenillä. Sosiaalityöntekijä on voinut kirjata huoltosuunnitelmaan myös päihteiden käytön aiheuttamia roolien vaihtumisia perheen sisällä osoittaakseen lasta vaarantavat olosuhteet. Selkein muutos päihteiden käytössä on nuorten siirtyminen alkoholin käytöstä huumeiden käyttöön. Tutkimusaineistoni vanhemmat käyttivät kaikki alkoholia ensisijaisena päihteenä. Huumausaineiden käyttö mainitaan lasten pääpäihteenä ensimmäisen kerran vasta vuoden 2005 aineistossa. Todennäköisesti nuoret ovat käyttäneet huumeita jo kymmenen vuotta aiemmin, mutta huumeita ei ole mainittu huoltosuunnitelmassa ongelmakäyttölaajuudessa.

Huoltosuunnitelmaan on kirjattu aina sosiaalityöntekijän käsitys siitä miten huostaanotto ja sijaishuolto edistävät lapsen etua tulevaisuudessa. Koska lastensuojelulaisissa ei ole yksityiskohtaisia määräyksiä tästä, on kysymys aina sosiaalityöntekijän tulkinnasta lapsen tilanearviossa. Usein sijoitus vain kirjataan ”lapsen edun mukaiseksi”. Erityisesti tämä näkyy pienten lasten osalta eri vuosikymmenien suunnitelmakirjauksissa. Usein heidän etunsa on kirjattu olevan perustarpeiden tyydyttämiseen ja turvallisten kasvuolojen tarjoamiseen liittyvää. Vanhempien lasten osalta, joita oli suhteessa paljon vuoden 2005 aineistossa, koulunkäynnin loppuun suorittaminen oli yleisin lapsen etuun liittyvä tavoite.

7.2 Tulkinta eli prosessin analyysi

Tässä alaluvussa pohdin sitä, miten sosiaalityöntekijä on kuvannut lasta huoltosuunnitelmassa. Etsin myös asiakirjateksteistä toistuvia teemasisältöjä. Samalla pyrin selvittämään toistuvatko teemat myös eri vuosikymmeninä ja millaisia eroja niiden kuvauksessa on havaittavissa. Aino Kääriäinen (2003, 91) on omassa tutkimuksessaan eritellyt teemat sisällöllisiin ja kokemuksellisiin teemoihin. Sisällölliset teemat kuvaavat asiakirjoissa toistuvia kirjoittajan antamia tai tulkitsemia merkityksiä. Hän on erottanut muistiinpanoteksteistä seuraavat sisällölliset teemat: lapsen hoiva, arjen hallinta, yhteistyö ja päihteiden käyttö. Kääriäisen mukaan (Mt., 118) päätösasiakirjojen osalta kirjoittamista ohjaavat lastensuojelulain kolme ehtoa, joiden pitää toteutua huostaanotossa. Yksinkertaistaen voi hänen mukaansa todeta, että päätösasiakirjojen sisällölliset teemat ovat etukäteen säädelyjä. Kokemuksellisilla teemoilla Kääriäinen tarkoittaa sellaisia teksteihin sisältyviä merkityksiä, joissa kuvataan tilanteeseen liittyviä tunteita ja kokemuksia sekä sosiaalisia suhteita. Kokemuksellisina teemoina muistiinpanotekstien osalta hän esittää huolen, vastuun, yhteyden ja moraalin. Päätösasiakirjoja analysoidessaan hän havaitsi vielä yhden uuden teeman eli mahdollisuuden. Koska aineistoni on huomattavasti suppeampi, on mielenkiintoista nähdä löytyykö vastaavia teemoja myös omasta tutkimusaineistostani.

7.2.1 Huoltosuunnitelma-aineiston sisällölliset teemat

Lapsen hoiva

Lapsen hoivalla tarkoitan tässä yhteydessä lapsen aikuiselta saamaa huolenpitoa kuten riittävä ravinto, lepo, puhtaus, lapsen iän mukaiset rajat ja turvallisuus. Asiakirjateksteissä näkyy lapsen huolenpidon laiminlyönnin ajallinen ulottuvuus. Yleensä laiminlyönti on ollut pitkäaikaista ja monitahoista. Ongelmien ilmetessä lapsen riittävä hoiva pyritään turvaamaan yhteistyöverkon tuella. Sisällöllisesti teksteistä ei voida päätellä sitä, milloin ne on kirjoitettu. Nykyistä perheneuvolaa kutsuttiin 1980-luvulla kasvatusneuvolaksi, mikä antaa viitteen siitä, että ensimmäinen tekstinäyte on laadittu 1985. Myös alle vuoden ikäistä tyttöä koskeva huoltosuunnitelmakatkelma on samalta vuodelta, mutta sen laatimisaikaa ei voi päätellä tekstistä. Sosiaalityöntekijä pyrkii perusteluissaan osoittamaan sen, että kaikista tukitoimenpiteistä huolimatta lapsen asuminen kotona ei ole mahdollista. Erityisesti ensimmäisessä näytteessä näkyy pitkän aikaa tiedossa ollut laiminlyönti, joka ei kuitenkaan aiemmin ole johtanut huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen.

”Lapsen huolenpidon ja kasvatuksen laiminlyöntiin on kiinnitetty huomioita koulutoimen ja monen sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijän taholta ja usean vuoden ajan. Sosiaalityöntekijän, koulun, kotipalvelun ynnä muiden kontaktit perheeseen usean vuoden ajan ilman merkittävää parannusta kodin olosuhteissa. Huostaanotto on ollut harkittavana useita kertoja. Huoltaja on ollut kahden lapsen kanssa päihdehoidossa kolme kuukautta, mikä on ollut vaihtoehto huostaanotolle. Viimeksi huostaanotto on ollut harkittavana reilu kuukausi sitten. Tuolloin huoltaja esitti toivomuksen entistä tiiviimmästä yhteistyöstä sosiaali- ja perheneuvonnan palvelujen kanssa. Perheen kanssa aloitettiin kasvatusneuvola[perheneuvola]konsultaatio kaksi kertaa viikossa.” (tyttö 10 v., poika 9 v.)

”Sosiaalityöntekijän neuvonta ja ohjaus. Äidille ja lapselle on myös tarjottu mahdollisuutta oleskella tilapäisesti lastenkodissa. Äidin kanssa on neuvoteltu myös sukulaissijoitusvaihtoehdosta, mutta äiti on kieltäytynyt avohuollon tukitoimena järjestettävästä sijoituksesta.” (tyttö 10 kk)

”Lapsi on ollut sijoitettuna LSL:n 14§:n mukaisen avohuollon tukitoimena aluksi [ajalla] äidin sairauden vuoksi. Sijoitusta jatkettiin toiset kolme kuukautta erityisperusteena äidin sairaus ja epävakaa tilanne. Tämän jälkeen äiti pyydettiin neuvotteluun, johon hän ei tullut. Hän ilmoitti olevansa sairaalassa, mistä hän ei kuitenkaan pyynnöistä huolimatta toimittanut lääkärintodistusta. Äidin tilanne on hyvin epäselvä. Hän kertoo sairastavansa ja olleensa useaan otteeseen sairaalassa. Koska hän ei ole toimittanut lääkärintodistusta, hänen sairaudestaan ei ole tarkkaa tietoa. Myös hänen taloudellinen tilanteensa on epäselvä. Hän ei ole hakenut sairaspäivärahaa eikä ole työnhakija. Hän ei ole toimittanut mitään selvityksiä taloudellisesta tilanteestaan. Ei ole myöskään tietoa, onko hän pystynyt maksamaan vuokriaan. Hänet on kerran pelastettu hädältä, joka johtui maksamattomista vuokrista. Huoltosuunnitelmassa sovittiin, että lapsi voi käydä kotona joka toinen viikonloppu. Nyt syyskuussa edellinen käynti äidin luona on ollut heinäkuussa. Äiti ei ole myöskään pitänyt yhteyttä lapseen puhelimitse.” (poika 5 v.)

”Äiti tarvitsi entistä enemmän ulkopuolista tukea aivan perusasioiden hoitamiseksi. Perhetyöntekijät yrittivät tukea

äitiä omien asioiden huolehtimiseen. Asiat jäivät usein silti hoitamatta, kun äiti ei noudattanut varattuja aikoja tai vastannut puhelimeen.” (poika 2 v 3 kk)

Alle vuoden ikäisen lapsen suunnitelmaan on kirjattu äidin vastustus liittyen sukulaissijoitukseen sekä hänen haluttomuutensa oleskella lapsen kanssa lastenkodissa. Sosiaalityöntekijä on siten kirjannut suunnitelmaan tukitoimet, joita äiti ei ole halunnut ottaa vastaan ja siten osoittaa sijoituksen olevan ainoa lapsen edun mukainen ratkaisu. Suunnitelma kuuluu vanhimpaan aineistoon vuodelta 1985.

Vuodelta 2005 olevaa viisivuotiasta poikaa koskeva pitkässä tekstilainauksessa sosiaalityöntekijä osoittaa kirjauksillaan, että puoli vuotta kestänyt avohuollon sijoitukseen ei ole mahdollistanut äidin tosiasiallisen tilanteen selvittämistä. Tekstin mukaan äiti ei hoida asioitaan eikä todellista tilannetta ole mahdollista selvittää äidin olosuhteista. Huoltosuunnitelma välittää kuvan äidistä, joka on hylännyt lapsensa eikä halua pitää häneen yhteyttä. Myös muista vuonna 2005 laaditusta suunnitelmasta välittyy väsynyt äiti, joka ei yksin selviä arjen askareista eikä pysty huolehtimaan pienestä lapsestaan. Kummassakaan suunnitelmatekstissä ei ole mainintaa lapsen isästä eikä hänen mahdollisuudestaan osallistua lapsen hoitoon.

Tutkimusaineistostani löytyi vain yksi kannustava arvio lapsen hoivasta vuodelta 2005. Huoltosuunnitelmaan on kirjattu:

”Äidille on annettu palautetta lapsen hyvästä hoidosta ja vanhemmuudesta.” (poika 2 v 3 kk)

Kodin uhanalaisia ja turvattomia olosuhteita käytetään perusteluna siihen, että sijaishuolto on välttämätön toteuttaa. Tällöin sosiaalityöntekijä pyrkii löytämään syys-seuraussuhteita perheen tilanteen ja lasten oireilun välillä. Työntekijä nojaa tosiasioihin ja samalla hän pyrkii välttämään tilanteen moraalista arviota. Kullakin sosiaalityöntekijällä on persoonallinen tapa ilmaista nämä faktat. Osa suunnitelmista on kirjattu lyhyin lausein ja pelkistetysti, osassa taas on hyvinkin yksityiskohtaisesti kirjattu ylös perheeseen kohdistuneet avohuollon tukitoimet ja niiden vaikutukset. Alla olevista suunnitelmista ensimmäinen ja viimeinen on laadittu vuonna 1985 ja keskimmäinen 1995. Vuoden 1995 suunnitelmassa on käytetty paljon määrällistämistä ja muita keinoja osoittamaan tilanteen toivottomuus. Ensimmäisessä 14-vuotiasta poikaa koskevassa suunnitelmassa ei syy-yhteyttä ole määritetty tarkemmin. Sisaruksia koskevassa tekstilainauksessa ongelmat ovat konkreettisia ja niitä on korostettu sanalla ”toistuvasti”. Kuten jo aiemmassa luvussa olen kertonut, osa suunnitelmista on kirjoitettu erilliselle liitteelle, jonka pituus saattaa olla useita sivuja. Osa taas on kirjattu huostaanottopäätöslomakkeelle, joten tekstile on varattu vain rajallinen määrä rivejä. Tästä johtuen suunnitelmatekstit eivät kaikilta osin ole vertailukelpoisia.

”Lapsen häiriökäyttäytymisellä ja kodin sosiaalisilla, taloudellisilla ja kasvatuksellisilla seikoilla on ollut syy-yhteys.” (poika 14 v.)

”Lapsen kehitys ja terveys vaarantuvat vakavasti huoltajan runsaan alkoholin käytön ja epäsosiaalisen elämäntavan seurauksena. Lapsi on ollut yhtäjaksoisesti tukiperheessä yli kaksi viikkoa eikä äidin olinpaikasta ole tietoa. Kesän aikana laadittu suunnitelma yhteistyössä huoltajan ja perhekuntoutuskeskuksen kanssa ei ole tuonut korjausta tilanteeseen. Alueen sosiaalityöntekijä on yrittänyt sosiaalityön keinoin saada perhetilannetta kohentumaan. Ongelmia on tuonut yksinhuoltajaäidin jaksamattomuus ja ajoittainen liiallinen alkoholin käyttö ja sen haittavaikutukset heijastuen lapsesta huolehtimiseen” (poika 1 v 2 kk)

”Lapsi on toistuvasti jätetty yksin tai sisarusten kanssa vailla ruokaa, puhtautta ja huolenpitoa.” (tyttö 10 v. , poika 9 v.)

Lapsen kasvaessa hänen vaikutusmahdollisuutensa omaan tilanteeseensa kasvaa. Samalla hoivan teema muuttuu siten, että nuorisoikäisten kohdalla henkilökohtaiset valinnat kuten piittaamattomuus omasta terveydentilasta ja epäsosiaalisen käyttäytymisen seuraukset näkyvät huoltosuunnitelmateksteissä. Alla olevat tekstilainaukset ovat vuosilta 1995 ja 2005. Vuoden 2005 aineistossani oli paljon murrosikäisiä nuoria, joten heitä koskevia huoltosuunnitelmia on huomattavasti enemmän kuin vuonna 1995 tai 1985. Nuoren ongelmakäyttäytymistä on kuvattu yksityiskohtaisemmin vuoden 2005 suunnitelmissa kuin aiemmin laaduissa suunnitelmissa. Vuoden 1985 aineistossa kodin olosuhteet huostaanoton ja sijoituksen syynä korostuvat enemmän myös murrosikäisten kohdalla, vaikka heidän ongelmansa ovat olleet monitahoisia ja usealla elämänalueella heijastuvia.

Sosiaalityöntekijä on kuvannut 16-vuotiaan tytön käyttäytymisen yltiöpäiseksi ja säännöistä piittaamattomaksi. Holtittomuus liittyy paitsi päihteiden käyttöön myös seksuaalisuuteen ja rajattomuuteen suhteessa sääntöihin. Edes sijaishuoltopaikka ei ole pystynyt saamaan tyttöä asettumaan sääntöihin, vaan hän on karkailut. Huoltosuunnitelma on laadittu vuonna 2005.

”Lapsi on ollut sijoitettuna LSL:n 14§:n mukaisena avohuollon tukitoimena perhekoti [Perhekodin nimi] [aika] alkaen. Hän ei ole noudattanut sopimuksia ja vanhemmat ovat olleet voimattomia. Nuori ei tottele vanhempiaan, on ollut kotilomien aikana poissa kotoa ja jättänyt palaamatta kotilomalta perhekotiin. Hän on myös karkailut perhekodista viimeisen vuoden aikana useaan kertaan viettäen aikaa pojan kanssa, johon hänellä on seksisuhde. Kotilomien aikana nuori on juonut alkoholipitoisia aineita. Hän on purkanut pahaa oloaan viiltelemällä käsivarsiaan.” (tyttö 16 v.)

Samana vuonna laadittu suunnitelmateksti osoittaa 14-vuotiaan pojan ja hänen äitinsä väliset ristiriidat. Nuori on kuvattu uhmakkaana ja välillä aggressiivisena äidin yrittäessä rajoittaa häntä. Samalla välittyy kuva pojasta, joka ei ole voinut hyväksyä sairauttaan ja yrittää unohtaa sen laiminlyömällä hoitonsa. Lapsen psykiatrisessa hoidossa annettu arvio tukee sosiaalityöntekijän omaa arviota sijoituksen välttämättömyydestä.

”Lapsi on laiminlyönyt tietoisesti diabeteksensa hoidon sekä karkailemalla sijoituspaikastaan aiheuttanut itselleen useita vaaratilanteita. Lapsi ei kykene tällä hetkellä käymään koulua omatoimisesti, vaan tarvitsee siihen vahvaa tukea. Lapsen suhde äitiin on vaikea, hän uhmaa äidin yrityksiä asettaa rajoja voimakkaasti sekä fyysisesti että psyykkisesti. Kotona sattunut vaarallisia tilanteita liittyen mm. lapsen tekemisten rajoittamiseen eivätkä vanhemman voimavarat ole tällä hetkellä riittävät lapsesta huolehtimiseen. Lapsi on rikkonut täysin ulkopuolisen henkilön omaisuutta yhdellä karkureissulla. Lapsella on vaikeuksia tunnistaa omia tunteitaan sekä hahmottaa sallittu ja ei-sallittu toiminta. Kotona asuessaan lapsen koulunkäynti normaalikoulussa oli vaikeaa ja keväällä [vuosi] hän ei käynyt koulua juuri lainkaan. Lapsi oli [nimi] sairaalan nuorisopsykiatrian osastolla hoitojaksolla ennen sijoitusta, missä todettiin myös sijoituksen välttämättömyys.” (poika 14 v.)

Lähes samanikäisen pojan kymmenen vuotta aiemmin laadittu huoltosuunnitelma kuvaa vakavasta masennuksesta kärsivää nuorta, jolla on ollut ilmeinen itsemurhavaara. Poika ei ole sitoutunut avohuoltoon, mutta psykiatrisen hoidon tarve tulee selkeästi ilmi sosiaalityöntekijän tekstistä.

”Lapsella on itsemurhavaara, joka on ilmennyt itsemurhaviesteinä sekä jäähyväiskirjeinä sekä myös levottomuutena. Lapsi kärsii vakavasta masennustilasta. Lasta on tuettu koulun oppilashuollon ja nuorisopoliklinikan keinoin. Lasta on yritetty hoitaa nuorisopoliklinikalla, mutta hoito ei ole onnistunut hänen haluttomuutensa vuoksi. Hän on käynyt lääkärin vastaanotolla ainoastaan kerran ja hänen äitinsä kaksi kertaa.” (poika 13 v.)

Päihteiden runsas käyttö ja vaikeus kiinnittyä psykiatriseen avohoitoon on kirjattu myös 16-vuotiaan tytön huoltosuunnitelmaan. Paitsi nuoren oma päihteiden käyttö myös äidin juominen ja tilanteen kärjistyminen yhteenotoksi on kirjattu suunnitelmaan. Sosiaalityöntekijä on siten halunnut osoittaa, että lapsen asuminen kotona edellä mainituissa olosuhteissa, on turvallisuusriski sekä nuorelle että vanhemmalle.

”Koulun sosiaalityöntekijällä on pitkään ollut tapaamisia nuoren kanssa ja sosiaalitoimistossa on toistuvasti järjestetty yhteisneuvotteluja. Kaksi vuotta sitten lapsi kävi muutaman kerran nuorisopoliklinikalla. Nuoren alkoholin käyttö on runsasta. Helmikuussa tilanne kärjistyi kotona niin, että nuori joutui käymään lääkärissä, joka ilmoitti asiasta sosiaaliviranomaisille. Sekä nuori että äiti olivat käyttäneet runsaasti alkoholia ja sen seurauksena käyneet toisiinsa kiinni.” (tyttö 16 v.)

Arjen hallinta

Perheiden ja lasten arkeen pääseminen ei ole aina helppoa sosiaalityöntekijällekään. Perheet elävät arkea myös toimistotyöajan ulkopuolella. Tieto ongelmista perheen arjen sujumisessa tulee usein viiveellä. Arjen hallinnalla ymmärrän kykyä selvittää arjen askareista kuten kodinhoidosta, pyykinpesusta, siivouksesta, ruuanlaitosta sekä kykyä ongelmatilanteissa pyytää apua. Perhetyö/kotipalvelu on usein ensimmäinen viranomaiskeino auttaa perhettä jäsentämään arkea ja opetella kodin toimivaan arkeen liittyviä seikkoja. Teemoina lapsen hoiva ja arjen hallinta kulkevat rinnakkain asiakirjateksteissä. Arjen hallinta perheessä näyttäytyy kaaokseksi, epärealistisina odotuksina ja kyvyttömyytenä toteuttaa normitettua arkea. Erityisesti tämä näkyy vuo-

den 2005 huoltosuunnitelmissa, joissa näkyvät lukuisat yritykset tukea perhettä avohuollollisesti. Uudemmissa suunnitelmissa perheen tilanne on kirjattu huoltosuunnitelmaan enemmän tarinamuotoon, jolloin tilanteen kehitys huostaanottotilanteeksi näkyy selvemmin kuin vanhemmissa suunnitelmissa. Syy tähän saattavat olla sosiaalityöntekijöiden saamat ohjeet siitä mitä asiakirjaan tulisi kirjata.

Alla oleva suunnitelmateksti kuvaa äitiä, jonka selviytyminen arjesta ei suju edes tuettuna. Asiat jäävät hoitamatta ja ajan myötä äiti paljastaa sosiaalityöntekijälle käyttäneensä jo pitkään huumausaineita. Kuitenkaan äiti ei luota ammattiapuun päihdehoidossa, vaan uskoo selviävänsä itse. Usean toimipisteen yhteistyöstä huolimatta hoito jää tuloksettomaksi. Huoltosuunnitelma on laadittu vuonna 2005, joka oli ensimmäinen vuosi, jolloin vanhempien huumausaineiden käyttö kirjattiin aineistossani näkyväksi huoltosuunnitelmaan.

”Äiti tarvitsi entistä enemmän ulkopuolista tukea aivan perusasioiden hoitamiseksi. Perhetyöntekijät yrityivät tukea äitiä omien asioiden huolehtimiseen. Asiat jäivät usein silti hoitamatta, kun äiti ei noudattanut varattuja aikoja tai vastannut puhelimeen. Äiti kertoi sosiaalityöntekijälle käyttäneensä huumausaineita useiden kuukausien ajan. Äiti kertoi myös yrittävänsä päästä eroon päihteitä käyttävistä kavereistaan. Neuvotteluissa äiti toi esille sen, että hän ei luota laitoshoidon tuloksellisuuteen, vaan haluaa avohoidossa saada itsensä kuntoon, ja luottaa vahvasti onnistuvansa siinä. Äitiä on tuettu päihteettömyyteen A-klinikan, perheaseman, psykiatrian poliklinikan ja sosiaalitoimen yhteistyöllä. Äiti ei kuitenkaan pystynyt pysymään päihteistä erossa.” (poika 2 v 3 kk)

Samana vuonna laaditussa toisessa huoltosuunnitelmassa sosiaalityöntekijä on kuvannut äidin, jonka lähtökohdat äitiydelle ovat heikot asunnottomuuden takia. Vaikka äiti lapsineen asuikin turvakodissa, ei äiti pystynyt huolehtimaan lapsesta. Suunnitelmaan on kirjattu vanhemmuuden arviointi, joka ajan myötä osoitti äidin kyvyttömyyden toimia vanhempana. Äidin sekavan käyttäytymisen seurauksena lapsi otettiin kiireellisesti huostaan. Teksti kuvaa myös äitiä, joka katoaa välillä pienen lapsensa elämästä. Lapsen isän tilanteesta ei tässäkään suunnitelmassa mainita mitään.

”Lapsen äiti oli ilman vakituista asuntoa lapsen syntyessä. Lapsi ja äiti siirtyivät suoraan synnytyssairaalaan ensi- ja turvakotiin [nimi], jossa he asuivat aluksi osastolla ja myöhemmin tukiasunnossa. Ensi- ja turvakodissa tehtiin vanhemmuuden arviointia. [aika] lapsi jouduttiin ottamaan kiireesti huostaan, koska äiti oli hyvin sekavassa mielentilassa ja oli syytä epäillä, että hän lähtee lapsen kanssa tietymättömään paikkaan. Äiti itse hävisi muutamaksi päiväksi, mutta palasi kuitenkin. Vanhemmuuden arviointiaikana osoittautui, että äiti ei pysty huolehtimaan lapsestaan ilman päivittäistä tukea. Hän laiminlöi lapsen neuvola- ja lääkäri-ikäkäyntejä ja lapsen syöttämisestä sekä pesemisestä jouduttiin muistuttamaan usein. Äiti katosi jälleen ennen sovittua palaveria. Hänen olinpaikastaan ei ollut tietoa eikä hänen saatu yhteyttä. Kiireellinen huostaanotto tehtiin [aika] ja lapsi siirrettiin perheasemalle. Ryhdytään valmistelemaan lapsen siirtoa sijaisperheeseen ” (tyttö 5 kk)

Alla olevassa lyhyessä tekstikatelmassa vuodelta 1985 sosiaalityöntekijä on kirjannut suunnitelmaan huoltajan kyvyttömyyden selviytyä perhetilanteesta pitkäaikaisista ja tehostetuista tukitoimista huolimatta. Suun-

nitelmaan on toisaalle kirjattu ne tukitoimet, joita perheelle on tarjottu muun muassa paremman asunnon tarjoaminen perheelle.

”Huoltaja on voimaton ratkaisemaan tilannetta pitkäaikaisista ja tehostetuista tukitoimista huolimatta.” (tyttö 10 v.)

Sosiaalityöntekijä on kuvannut perheen tilannetta yksityiskohtaiseksi mainitsemalla myös ajat kuinka kauan jonkin avohuollon tukitoimen tarjoamisesta on aikaa. Koska lapsi on pieni, alle 3-vuotias, on hänestä kerrottu erittäin vähän suoraan. Informaatio perhetilanteesta ilmaistaan äidin tekemisten ja tekemättä jättämisten kautta. Tässäkin tapauksessa esiin nousee kuva uupuneesta äidistä, jollaisia vuonna 2005 laadituissa huoltosuunnitelmissa on useita.

”Lapsi on ollut sijoitettuna LSL:n 14§:n mukaisena avohuollon tukitoimena perheasemalla. Äitiä on tuettu sosiaalityön keinoin kahden vuoden ajan. Lapselle järjestettiin päivähoitopaikka yli vuosi sitten äidin uupumisen vuoksi. Äidille tarjottiin sosiaalitoimen perhetyötä viime syksynä, johon äiti ei sitoutunut. Äiti on yrittänyt toistuvasti aloittaa tapaamiset psykiatrian poliklinikalla, mutta käynnit ovat pääsääntöisesti peruuntuneet tai jääneet käyttämättä.” (poika 2 v 3 kk)

Yhteistyö

Lastensuojelulaki (1983/683) *velvoittaa* sosiaalityöntekijää toimimaan yhteistyössä sekä vanhempien että muiden viranomaisten kanssa. Huoltosuunnitelmassa yhteistyötä kuvataan muun muassa kirjaamalla avohuollon tukitoimet, joiden avulla perheen ja lapsen tilanteeseen on yritetty saada aikaan muutosta. Huostaanoton kriteereinä on mainittu avohuollon tukitoimien mahdottomuus, riittämättömyys tai epätarkoituksemukaisuus, joita sosiaalityöntekijät perustelevat huostaanottopäätöksessä. Lastensuojelulaki ei ole olennaisesti muuttunut tutkimusjakson aikana, joten kriteerit ovat säilyneet muuttumattomina. Yleensä perheet ovat olleet tukitoimien kohteena vuosia, ja eri viranomaiset ovat tehneet yhteistyötä muutoksen aikaansaamiseksi. Hyvin usein perheiden ja viranomaisten käsitys tukitoimien hyödyllisyydestä eroaa toisistaan. Avohuollon tukitoimet ovat vapaaehtoisia eikä perheitä voi pakottaa ottamaan vastaan tukea. Sosiaalityöntekijöiden kirjauksissa näkyy vanhempien ja myös isompien lasten haluttomuus/kyvyttömyys hyödyntää tarjottua tukea koko tutkimusjakson ajan.

Suurimmassa osassa huostaanoton päätöstekstejä on mainittu käytettävissä olleet asiantuntijalausunnat ja muiden viranomaisten kanssa käydyt neuvottelut. Perheiden ongelmat arjessa heijastuvat monelle elämänalueelle, joten lausuntoja ongelmien konkretisoimiseksi on pyydetty useilta tahoilta. Sisaruksia koskevan huoltosuunnitelman laatimisaika käy ilmi maininnasta ”kasvatusneuvola”. Vanhemmissa suunnitelmissa on liitteenä määrällisesti enemmän lausuntoja. Reilun vuoden ikäisen pojan suunnitelma on laadittu vuonna 1995. Liitteenä on perhekuntoutuskeskuksen työntekijän lausunto, koska äiti ja lapsi ovat arvioitavina siellä.

”Koulupsykologin lausunto, koulukuraattorin, koulun rehtorin, kasvatusneuvolan [perheneuvola] ja kotipalvelun miehille sekä sukulaisten antamat tiedot.” (tyttö 10 v., poika 9 v.)

”Kuultu perhekuntoutuskeskuksen työntekijää sekä Lastenlinnan sairaalaa, josta kirjallinen lausunto tulossa myöhemmin.” (poika 1 v 2 kk)

Päihteitä käyttävien vanhempien käynneistä avohoidossa esimerkiksi A-klinikalle sosiaalityöntekijät pyytävät usein lausunnon päätöksen ja suunnitelman liitteeksi. Erityisesti tämä koskee pienten lasten vanhempia kuten reilun kaksivuotiaan pojan suunnitelmassa vuodelta 2005.

”A-klinikan selvitys asiakaskäynneistä, psykiatrian poliklinikalta äidin sairaskertomukset, sosiaalitoimen perhetyön lausunto, perheneuvolan lausunto.” (poika 2 v 3 kk)

Koulunkäyntiongelmista kärsivien lasten osalta opettajan ja koulukuraattorin lausunnon ovat hyvin tavallisia. Tästä esimerkkinä on 14-vuotiaan pojan huoltosuunnitelmatkaskelmavuodelta 2005. Mikäli lapsi on ollut hoidettavana lapsi- tai nuorisopsykiatrisella osastolla, pyytää sosiaalityöntekijä yleensä aina lausunnon huostaanottopäätöksen liitteeksi.

”Opettajan ja koulukuraattorin lausunto. [Nimi] sairaalan nuorisopsykiatrisen osaston lääkärin lausunto.” (poika 14 v.)

Yhteistyöstä huolimatta lopputulos on yleensä ei-toivottu, koska perhe ei ole tuesta huolimatta kyennyt saamaan aikaiseksi *pysyvää* muutosta. Tilapäisiä, lyhytkestoisia muutoksia perheen ja lapsen tilanteessa ei ole kirjattu asiakirjatesteihin. Alla kaksi huoltosuunnitelmaa vuodelta 1985. 14-vuotiaalle pojalle ja hänen perheelleen on useita vuosia tarjottu tukitoimia, jotka sosiaalityöntekijä on kirjannut suunnitelmaan. Tulokset ovat jääneet vähäisiksi. Tekstistä käy ilmi, että sijaishuoltovaihtoehtoa on harkittu jo useita vuosia sitten. Lapselle on järjestetty yksityisopetusmahdollisuus, mutta sekään ei toiminut pojan sitoutumattomuuden vuoksi. Lapsen tilanne on kuvattu epäedullisessa valossa. Viranomaisverkosto ei näe mahdollisuutta sijoittaa lasta perheeseen, vaan sijoituspaikka on lastensuojelulaitos.

”Huoltajaa on tuettu kasvatustehtävässään ohjauksen ja neuvonnan kautta. Lapsella on ollut neljä vuotta tukiperhe. Hän on ollut useaan otteeseen kasvatusneuvolan [perheneuvola] asiakkaana, mutta käynnit ovat jääneet vähäisiksi. Koulun, sosiaalitoimen ja kasvatusneuvolan [perheneuvola] kanssa sijaishuoltovaihtoehtoa on harkittu ensimmäisen kerran jo kolme vuotta sitten. Erityisopetuksen ja oppilashuollollisin keinoin on pyritty turvaamaan koulunkäynnin sujuminen. Lapselle järjestettiin yksityisopetusmahdollisuus, joka epäonnistui, koska lapsi ei noudattanut sopimusta. Perheen kanssa työskennellyt sosiaalityöntekijä, opetus- ja oppilashuoltohenkilöstö, kasvatusneuvola [perheneuvola] ja vapaaehtoistyöntekijät [tukiperhe] eivät pidä mahdollisena, että lapselle löytyisi sijaisperhe.” (poika 14 v.).

Toisessa samana vuonna laaditussa suunnitelmassa sosiaalityöntekijä kuvaa 12-vuotiasta tyttöä, joka ei halua käydä koulua. Ongelmaa on yritetty ratkaista avohuollon tukitoimisijoituksen avulla opettajaperheeseen, mutta toivottua tulosta ei ole saavutettu. Suunnitelmaan on kirjattu, paitsi lapsen kohdistuvat toimenpiteet, myös huoltajalle (äiti) tarjottava tuki ja ohjaus.

”Koulu- ja sosiaaliviranomaisten lukuisista yrityksistä huolimatta lapsi ei ole halunnut jatkaa koulunkäyntiään. Lapsen koulunkäynnin varmistamiseksi lapsi sijoitettiin LSL:n 14§:n avohuollon tukitoimena sijaisperheeseen, jonka molemmat vanhemmat ovat opettajia. Äitiä on kannustettu ottamaan vastuuta lasten tulevaisuudesta ja ohjattu näkemään oma osuutensa, jolla vaikuttaa lasten käyttäytymiseen. Lapsi on käynyt useita kertoja sekä yksin että äidin kanssa perheneuvolassa. Perhe vaatii tehostettua perhe- ja kasvatusneuvontaa, jotta voidaan selvittää lasten oirekäyttäytymiseen johtaneita syitä ja saada aikaan kohennusta.” (tyttö 12 v.)

Päihteiden käyttö

Vanhempien käyttämä päihde on yleensä alkoholi. Vain yhdessä huoltosuunnitelmassa vuodelta 2005 on mainittu äidin kertoneen käyttäneensä huumausaineita. Hänen käyttönsä tuli sosiaalityöntekijän tietoon oman kertoman kautta, ei huumeseulojen tai muun virallisen instanssin kautta. Nuorten päihdekulttuuriin liittyvät enenevässä määrin huumausaineet, mikä todennäköisesti näkyy tulevien huostaan otettujen lasten vanhempien päihteiden käyttöä kartoitettaessa. Elämänhallinta tulee olemaan entistä vaikeampaa niille vanhemmille, joiden tuttavapiiri käyttää huumeita. Käyttävistä ystävistä eroon pääseminen ja raitistuminen vaativat paljon työtä. Tutkimusaineistoni löytyy yksi äiti vuodelta 2005, joka on kertonut käyttäneensä huumeita alkoholin lisäksi.

”Äiti kertoi sosiaalityöntekijälle käyttäneensä huumausaineita useiden kuukausien ajan. Äiti kertoi myös yrittävänsä päästä eroon päihteitä käyttävistä kavereistaan. Neuvotteluissa äiti toi esille sen, että hän ei luota laitoshoidon tuloksellisuuteen, vaan haluaa avohoidossa saada itsensä kuntoon, ja luottaa vahvasti onnistuvansa siinä. Äitiä on tuettu päihteettömyyteen A-klinikan, perheaseman, psykiatrian poliklinikan ja sosiaalitoimen yhteistyöllä. Äiti ei kuitenkaan pystynyt pysymään päihteistä erossa.” (poika 2 v 3 kk)

Päihdeongelmista kärsivät vanhemmat näyttävät huoltosuunnitelmissa riitelevinä, lapsen etua huonosti huomioivina aikuisina. Toinen esille nouseva ryhmä ovat yksinhuoltajaäidit, joita aineiston vanhemmista on enemmistö kaikkien tutkimusvuosien suunnitelmissa mainituista vanhemmista. Usein äideillä on ihmissuhdeongelmia parisuhteissaan. Yhtään yksinhuoltajaisää ei tutkimusjoukon vanhempiin kuulunut koko tutkimusjakson aikana. Ensimmäinen tekstilainaus vuodelta 1985 paljastaa turvattoman alle vuoden ikäisen lapsen, jonka äidin päihteiden käyttö näkyy äidin kiertelevänä elämäntapana ja erilaisina lieveilmiöinä kuten perheriidat ja pahoinpitelyt.

”Sosiaalitoimistoon on tullut jo lapsen varhaiskuukausina epäilyjä lapsen uhanalaisuudesta. Vanhempien välit ovat

olleet kireät ja päihteiden käytön seurauksena on ollut pahoinpitelyihin johtaneita perheriitoja. Lapsen äiti on lähtenyt tuntemansa miehen mukaan asuntonsa palamisen jälkeen ja kierrellyt lapsi mukaan tuttavien luona ja yöpynyt ala-arvoisissa olosuhteissa.” (tyttö 10 kk)

Toinen huoltosuunnitelmanäyte vuodelta 1995 kuvaa äidin osalta hyvin samanlaista elämäntilannetta. Äidin kontrolloimaton päihteiden käyttö aiheuttaa lapselle turvattomuutta. Reilun vuoden ikäisen lapsen yli kaksi viikkoa kestävä sijoitus tukiperheessä ja äidin poissaolo eivät auta luomaan lapsen ja äidin kiinteää suhdetta. Suunnitelma osoittaa myös sen, että aiemmin laadittu suunnitelma ei ole toteutunut äidin ongelmista johtuen.

”Lapsen kehitys ja terveys vaarantuvat vakavasti huoltajan runsaan alkoholin käytön ja epäsosiaalisen elämäntavan seurauksena. Lapsi on ollut yhtäjaksoisesti tukiperheessä yli kaksi viikkoa eikä äidin olinpaikasta ole tietoa. Kesän aikana laadittu suunnitelma yhteistyössä huoltajan ja perhekuntoutuskeskuksen kanssa ei ole tuonut korjausta tilanteeseen. Alueen sosiaalityöntekijä on yrittänyt sosiaalityön keinoin saada perhetilannetta kohentumaan. Ongelmia on tuonut yksinhuoltajaäidin jaksamattomuus ja ajoittainen liiallinen alkoholin käyttö ja sen haittavaikutukset heijastuen lapsesta huolehtimiseen” (poika 1 v 2 kk)

Vuonna 2005 laaditun suunnitelman kohteena on 10-vuotias tyttö, jonka ristiriitaisen suhtautumisen äidin alkoholin käyttöön sosiaalityöntekijä on halunnut nostaa esille. Tekstistä on luettavissa rivien välistä myös äidin ja tyttären roolien vaihtuminen äidin päihdeongelman vuoksi.

”Äidin alkoholin käytöstä on tullut useita ilmoituksia, varsinkin syksystä [vuosi] lukien. Lapsen ja äidin suhde on ristiriitainen. Lapsi pelkää äidin käyttävän alkoholia.” (tyttö 10 v.)

Nuorilla päihteet ovat joko alkoholia tai huumeita. Ensimmäisen kerran huumeet nuoren pääpäihteenä mainitaan vuoden 2005 huoltosuunnitelmassa. Aiemmin mainintaa huumeiden käytöstä ei löydy. Aineistoni ei paljasta, eikä huumeiden käytöstä ole ollut aiemmin näyttöä vai eivätkö sosiaalityöntekijät ole olleet tietoisia nuoren mahdollisesta huumeongelmasta. Päihteiden käyttöön liittyy usein muuta epäsosiaalista käyttäytymistä eikä nuorten kiinnittyminen hoitoon ole erityisen tuloksellista. Vanhemmat ovat usein hyvin neuvottomia huomattessaan omalla lapsella päihdeongelman. Erityisesti tämä on kirjattu vuonna 2005 laadittuihin huoltosuunnitelmiin. Pohdittavaksi tässä suhteessa jää se, ovatko vanhemmat tulleet tietoisemmiksi ongelmasta vai ovatko nuorten ongelmat kärjistyneet suhteessa päihteisiin. Suhtautuminen päihteisiin yksilötasolla on Suomessa liberalisoitunut viime vuosikymmeninä. Alla olevat huoltosuunnitelmatekstit ovat kaikki vuodelta 2005. Vanhemmissa suunnitelmissa on mainintoja nuorten (yli 14-vuotiaiden) alkoholin käytöstä, mutta käyttö ei ole tarkemmin eritelty. Joidenkin nuorten osalta saattaa olla mainittu putkapädytykset alkoholin käytön haittana.

”Nuori on asioinut säännöllisesti nuorten Päihdepysäkillä, mikä ei kuitenkaan pystynyt estämään hänen huumeiden käyttöönsä.” (poika 16 v.)

Huoltosuunnitelma rakentaa kuvan nuoresta, joka on käynyt avopäihdekuntoutuksessa, mutta ei ole pystynyt rajoittamaan huumeiden käyttöään. Sosiaalityöntekijä on halunnut kirjata suunnitelmaan nuoren yrityksen säännöllisyyden, vaikka tulos ei olekaan ollut toivottu.

”Lapsi on ollut sijoitettuna LSL:n 14§:n mukaisena avohuollon tukitoimena perhekoti [Perhekodin nimi] [aika] alkaen. Hän ei ole noudattanut sopimuksia ja vanhemmat ovat olleet voimattomia. Nuori ei tottele vanhempiaan, on ollut kotilomien aikana poissa kotoa ja jättänyt palaamatta kotilomalta perhekotiin. Hän on myös karkailut perhekodista viimeisen vuoden aikana useaan kertaan viettäen aikaa pojan kanssa, johon hänellä on seksisuhde. Kotilomien aikana nuori on juonut alkoholipitoisia aineita. Hän on purkanut pahaa oloaan viiltelemällä käsivarsiaan.” (tyttö 16 v.)

16-vuotiaan tytön suunnitelmaan sosiaalityöntekijä ei ole kirjannut mitään positiivista asiaa nuoresta. Hänen käyttäytymisensä on kuvattu ei-toivottavana ja muutosta vaativana. Nuoren vanhemmat ovat kokeneet olevansa voimattomia hillitsemään nuoren rajattomuutta eikä siihen ole pystynyt sijaishuoltopaikkakaan. Nuoren naisen tilanne näyttäytyy kaoottisena.

”Rikokset nuori on yleensä tehnyt päihteiden vaikutuksen alaisena. Huumeiden käyttö on ollut lähes päivittäistä.” (poika 15 v.)

Nuoren elämä on kirjattu huoltosuunnitelmaan päihdeväritteisenä. Huumeiden käyttö on päivittäistä ja käyttöön liittyy myös rikollista toimintaa. Suunnitelmasta ei käy ilmi, onko nuori tehnyt rikoksia saadaakseen varoja aineiden käyttöön vai onko kysymys irrallisista toiminnoista. Termi ”päivittäin” paljastaa nuoren olevan pahassa huumeekoukussa.

7.2.2 Huoltosuunnitelma-aineiston kokemukselliset teemat

Huoli

Lastensuojelussa huoli lapsen tai perheen tilanteesta näyttäytyy sosiaalityöntekijän työkenttänä. Lastensuojelulain (1983/683) 40 § velvoittaa sosiaalityöntekijän reagoimaan ilmoittajan tekemään ilmoitukseen olipa ilmoittaja sitten yksityishenkilö tai viranomainen. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on ottaa vastaan huolipuhe ja selvittää onko ilmoitus aiheellinen, ja millaisiin toimenpiteisiin tulee ryhtyä. Huolipuheella tarkoitetaan asiakirjoihin kirjattuja mainintoja lapsen ja perheen huolta herättäneistä tilanteista. Yksityisellä henkilöllä on *oikeus* ilmoittaa havaitsemastaan huolesta sosiaaliviranomaisille. Lastensuojelulaki määrittelee erikseen ne henkilöt, joilla on *velvollisuus* viipymättä ilmoittaa lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta sosiaalilautakunnan (osassa kuntia on yhdistetty sosiaali- ja terveyslautakunta) alaiselle viranhaltijalle eli sosiaalityöntekijälle. Lastensuojelulain (1983) 40 §:n mukaan tällaisia henkilöitä ovat sosiaali- ja terveydenhuollon, koulutoimen, poliisitoimen tai seurakunnan palveluksessa taikka luottamustoimessa olevat henkilöt, jotka tointa tai virkaa hoitaessaan ovat saaneet tietää ilmeisestä perhe- tai yksilökohtaisesti lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta. Vuoden 2008 alussa voimaan tullut uusi lastensuojelulaki laajentaa entisestään ilmoitusvelvollisten joukkoa.

Koska tutkimusaineistoni koostuu sosiaalityöntekijän laatimista huoltosuunnitelmista, näkyvät aineistossani vain sosiaalityöntekijän kirjaamat huolet. Muiden henkilöiden kautta tulleet huolet ovat sosiaalityöntekijän tulkinnan kautta kirjattuja. Huoli saattaa liittyä asiakkaan omaan pelkoon päihteiden käytön hallinnasta tai kyvyttömydestä huolehtia perheestä ja lapsista. Myös lapset viestivät huolta vanhemmistaan erityisesti päihteiden käyttöön ja vanhemman terveydentilaan liittyen. Huoltosuunnitelmassa huoli on usein ”sisään kirjoitettu” erilaisiin toimenpiteisiin. Alkuperäiset huolipuheet ja niihin liittyvät yhteydenotot kirjataan muistiinpanoteksteihin, jotka eivät ole kuuluneet tutkimusaineistooni. Huolipuheen vastaanottaminen on minulle tuttua sosiaalityöntekijän työhöni kautta. Huoltosuunnitelmateksteissä kuvataan perheen lähtötilannetta ennen huostaanottoa sekä ne ongelmat, jotka vaativat toimenpiteitä. Perheiden tilanteet näyttäytyvät asiakirjateksteissä erittäin ongelmakeskeisinä. Vaikka syyt huostaanotto- ja sijoituspäätökseen ovat jonkin verran vaihtuneet kahdenkymmenen vuoden aikana, esimerkiksi kodin olosuhteiden osalta, ei perheiden tilanteiden kuvauksessa ole tapahtunut muutosta. Perheen vahvuuksia ei ole kirjattu näkyviin huoltosuunnitelmateksteihin uusimpiin huoltosuunnitelmiinkaan.

”Opetus- ja oppilashuoltohenkilöstö on tuonut esille lapsen huomattavat luvattomat poissaolot ja heikon koulumenestyksen ja tiedossa oli myös lapsen syyllistymiset useisiin lainvastaisiin tekoihin. Kotioloissa ei saatu aikaan kokenusta ja lapsen nuoremmalla sisarella oli kärjistyneitä sopeutumisvaikeuksia” (poika 14 v.)

Sosiaalityöntekijä on kuvannut suunnitelmaan nuoren ei-toivotun käyttäytymisen piirteet samoin kuin perheen kyvyttömyyden saada aikaan muutosta ja kotitilanteen vaikutuksen myös perheen muihin jäseniin, tässä tapauksessa sisareen. Suunnitelma on kirjattu 1985.

”Lapsen huolenpidon ja kasvatuksen laiminlyöntiin on kiinnitetty huomiota koulutoimen ja useiden sosiaali- ja terveystoimen työntekijöiden taholta jo useiden vuosien ajan.” (tyttö 10 v.)

Suunnitelmaan on kirjattu lapsen huolenpidon ja kasvatuksen pitkäaikainen laiminlyönti. Hieman ihmetystä toisaalta herättää se, että tilanteeseen ei ole puututtu jo aiemmin. Tämäkin suunnitelma on laadittu 1985, joten jäin miettimään sitä, ovatko sosiaalityöntekijän saamat ohjeet sijoituksen ajoituksesta olleet toiset kuin nyt.

”Huoli äidin jaksamisesta kasvoi kesän aikana. Joulukuussa tuli ensimmäinen lastensuojeluilmoitus äidin huumeiden käytöstä ja huolesta kuinka äiti pystyy hoitamaan lastaan.” (poika 2 v 3 kk)

Vajaa kolmevuotiaan pojan huostaanotto ja huoltosuunnitelma on tehty vuonna 2005. Ajallinen etäisyys huolen synnystä toimenpiteisiin on huomattavasti lyhempi kuin edellisessä 20 vuotta aiemmin laaditussa suunnitelmassa. Sosiaalityöntekijöihin kohdistuvat paineet varhaiseen puuttumiseen lapsen edun nimissä voivat olla syy muutokseen.

”Lapsella alkanut syksyn aikana rikoskierre, jossa hän useampien reissujen yhteydessä syyllistyi rikoksiin, pääasiassa varkauksiin.” (poika 15 v.)

Lapsen toistuva syyllistyminen rikoksiin lyhyen ajan sisällä, on saanut sosiaalityöntekijän huolestumaan nuoren tilanteesta ja ryhtymään toimenpiteisiin kuten vuonna 2005 laaditusta suunnitelmasta on nähtävissä.

”Äidin sairaus ja epäselvä elämäntilanne.” (poika 5 v.)

Sosiaalityöntekijä on tässä vuoden 2005 aineistoon kuuluvassa huoltosuunnitelmassa halunnut osoittaa 5-vuotiaan lapsen riippuvuudesta vanhemmastaan. Äidin sairas ja se, että hänen todellista tilannettaan ei pystyvä selvittämään, edellyttävät lastensuojelun puuttumista asiaan.

”Hänellä [lapsen äidillä] ei ole asuntoa ja hänen mielentilansa on masentunut eikä hän jaksa huolehtia lapsesta.” (tyttö 5 kk)

Alle puolivuotiaan lapsen suunnitelmaan vuodelta 2005 sosiaalityöntekijä on kirjannut samansuuntaisen huolen kuin yllä olevaan 5-vuotiaan pojan suunnitelmaan. Huoli korostuu entisestään, koska lapsi on täysin aikuisen hoidon varassa. Äidin masennusoireet vaarantavat hänen kykynsä huolehtia lapsen perustarpeista.

Äidin asunnottomuus lisää lapsen riskiä jäädä ilman tarvittavaa huolenpitoa.

Vaikka huolen esiintuoja on usein joko suoraan tai välillisesti sosiaalityöntekijä, on ilmoittajina myös vanhempia. Vanhemmat kokevat voimavarojensa ja keinonsa huolehtia lapsesta olevan rajalliset, jolloin he näkevät parhaaksi tehdä yhteistyötä viranomaisten kanssa lapsen edun nimissä. Näitä huolipuheita löysin kaikilta tutkimusjaksooni kuuluvilta vuosikymmeniltä. Mielestäni nämä kertoo vanhempien kyvystä nähdä tilanne ja oma rajallisuutensa tilanteen ratkaisemiseksi. Lapsen itsetuhoisen käyttäytyminen oli yleisin syy vanhemman huoleen lapsensa tilanteesta. Seuraavat esimerkit ovat vanhempien ilmaisemia huolia lastensa tilanteesta:

”Huoltaja kokee tilanteen käyneen ylivoimaiseksi [lapsen päihteiden käyttö, toistuvat rikokset, oppivelvollisuuden laiminlyönti] eikä näe avohuollon tukitoimilla saavutettavan tulosta.” (poika 14 v.)

Monella elämäntilanteella oireilevan 14-vuotiaan pojan huoltosuunnitelmateksti on laadittu vuonna 1985. Sosiaalityöntekijä on kirjannut vanhemman kyvyttömyyden saada itse muutosta aikaan lapsensa tilanteessa.

”Äiti kertoo syvästä huolesta ja pelosta, että lapsi toteuttaa itsetuhoaikeensa.” (poika 13 v.)

Sosiaalityöntekijän vuonna 1995 kirjaamaan suunnitelmaan on kirjattu äidin huoli lapsen itsetuhoisuudesta ja mahdollisesta itsemurhavaarasta. 13-vuotias oli jättänyt itsemurhaviestejä, joissa hän ilmaisi ajatuksiaan omasta elämäntilanteestaan.

”Lapsen käyttäytyminen muuttui kotona itsetuhoiseksi ja äiti oli tilanteesta erittäin huolissaan.” (poika 14 v.)

Myös viimeisin huoltosuunnitelmakirjaus vuodelta 2005 koskee murrosikäistä poikaa ja vanhemman huolta lapsen käytöksen muutoksesta. Jostakin syystä kaikki vanhempien pelot lapsen halusta tahallisesti vahingoittaa vakavasti itseään liittyvät poikiin. Erään tytön kohdalla on maininta viiltelystä, mutta sen sosiaalityöntekijä näkee vain oireena pahasta olost.

Vastuu

Huoltosuunnitelmateksteissä vanhempia on usein yritetty turhaan saada kantamaan vastuunsa perheestä ja näkemään itsensä aktiivisena toimijana. Huolen ja vastuun teemat vuorottelevat asiakirjateksteissä vuosikymmenestä toiseen. Avohuollon tukitoimien avulla on yritetty myös korjata vääristyneitä rooleja perheessä. Usein perheen vanhin lapsi tai vanhin tytär on perheen aikuisen roolissa, ja joutuu ottamaan ikätasoonsa nähden liikaa vastuuta. Erityisesti uudemmissa asiakirjateksteissä tämä teema on korostunut. Yleensä perheen äiti on joko päihde- tai mielenterveysongelmainen. Hyvin usein huoltaja käyttää alkoholia samalla, kun hänen kykynsä huolehtia arjen askareista on alentunut. Teksteissä korostuvat vastuun teemat yrityksenä vas-

tuuttaa vanhempaa suhteessa lapsen hoitoon ja kasvatukseen. Yleensä yritykset on tuomittu epäonnistumaan, josta tekstit kertovat karua kieltään vuodesta toiseen.

”Äidin päihteiden käytön vuoksi lapsen ja äidin suhteet perheessä osittain vaihtuneet. Tytär on tähän asti ollut kiltti ja sopeutuvainen ja huolehtinut äidistä. Nyt [lapsi] tullut murrosikään ja tarvitsee tukea oman identiteettinsä muodostamisessa. Äidin tarjoama malli ja tuki tähän riittämättömät. Äidin malli saattaa jopa pelottaa [lasta]. Lapsi oireilee pahaa mieltään koulupinnauksella” (tyttö 12 v.)

Huoltosuunnitelma vuodelta 1985 kuvaa päihteiden käytön vaikutusta perheeseen ja aikuisen ja lapsen roolien vaihtumista. 12-vuotias tyttö on ottanut sosiaalityöntekijän kuvauksen perusteella vastuun perheestä ja oireilee ikätasoonsa nähden liiallista vastuuta ja pahaa mieltä koulupinnauksella. Äidin mahdollisuudet tukea tyttären tervettä kasvua eivät sosiaalityöntekijän kuvauksen perusteella ole riittävät ja herättävät murrosikäisessä tytössä ristiriitaisia tunteita.

”Äiti katosi lapsen kanssa ensi- ja turvakodista lapsen ollessa vajaa 5 kk.” (tyttö 5 kk)

Huoltosuunnitelmatekstikatkelma vuodelta 2005 kertoo karua kieltään äidin kyvyttömyydestä kantaa aikuisen vastuuta lapsesta ja toimia suunnitelmallisesti. Lyhyt lause kertoo myös äidin ymmärtämättömyydestä vauvaikäisen tarpeista.

”Äidin ja tyttären suhteen tukeminen siten, että suhde pystyy auttamaan tyttären myönteistä kehitystä aikuisuuteen ja tuottamaan myös äidille positiivisia tuntemuksia.” (tyttö 14 v.)

Jo toinen lähes identtinen huoltosuunnitelma vuodelta 1985 liittyen äidin vaikeutuu auttaa murrosikäistä tyttärtään kasvamaan aikuiseksi ja samalla hyväksymään oma vastuunsa aikuistuvan tyttären äitinä. Sosiaalityöntekijä on halunnut korostaa myönteistä kehitystä ja positiivisten tuntemusten syntymistä molemmille osapuolilla.

Yhteys

Yhteyden löytämisen vaikeutta vanhempiin ja myös osaan lapsista on kuvattu erityisesti arvioitaessa avo-
huollon tukitoimien onnistumista tai mahdottomuutta. Avohuollon tukitoimet ovat aina vapaaehtoisia eivätkä niiden kohteena olevat henkilöt ja sosiaalityöntekijä ole aina samaa mieltä niiden mielekkyydestä tai laajuudesta. Huoltosuunnitelmateksteistä näkyvät vuodesta toiseen sosiaalityöntekijän yritykset saada asiakas mukaan asioiden hoitoon. Asiakas ei useinkaan koe hyötyvänsä työntekijän tarjoamasta avusta, vaan kieltäytyy siitä. Tähän ongelmaan lienee törmännyt jokainen sosiaalitoimistossa sosiaalityötä tehnyt henkilö. Asiaan ei ole löytynyt ratkaisua, vaan tilanne toistuu vuodesta toiseen. Lastensuojelulain (1983/683) velvoite yhteistyöhön sitoo työntekijää eikä hän voi jättää tarjoamatta avohuollon tukitoimia muutoin kuin kiireellisen

huostaanoton kriteerien täytyessä.

”Tämän jälkeen äiti pyydettiin neuvotteluun, johon hän ei tullut. Hän ilmoitti olevansa sairaalassa, mistä hän ei kuitenkaan pyynnöistä huolimatta toimittanut lääkärintodistusta. Äidin tilanne on hyvin epäselvä. Hän kertoo sairastavansa ja olleensa useaan otteeseen sairaalassa. Koska hän ei ole toimittanut lääkärinlausuntoja, hänen sairaudestaan ei ole tarkkaa tietoa.” (poika 5 v.)

Sosiaalityöntekijän kuvaamana äiti vaikuttaa yhteistyökyvyttömältä ja yhteistyöhaluttomalta vanhemmalta, joka on kykenemätön näkemään lapsen etua. Äidin tilanteen kartoittaminen tilanteessa, jossa hän ei halua sitä selvittää, on työntekijän kannalta mahdoton. Suunnitelma on tehty vuonna 2005.

”Sijoituksen syynä on ollut äidin alkoholinkäyttö ja jaksamattomuus. Äitiä on ohjattu päihdehuollon palveluihin. Hän katsoo, että hänellä ei ole ongelmaa alkoholin kanssa eikä hän siten katso tarvitsevansa apua siihen.” (tyttö 10 v.)

Äidin ja sosiaalityöntekijän käsitykset ongelmasta ja sen ratkaisukeinoista ovat eriävät vuoden 2005 huolto-suunnitelmassa. Äiti ei koe olevansa päihdeongelmainen, joten hän ei tarvitse siihen apua. Yhteistyön edellytyksiä ei juuri ole ilman yhteistä näkemystä tilanteesta. Kirjaustapa antaa viitteitä siitä, että sosiaalityöntekijä on keskustellut äidin kanssa asiasta ja äiti on kieltäytynyt hakeutumasta hoitoon, vaikka lapsi on sijoitettu sijaishuoltoon.

”Neuvotteluissa äiti toi esille sen, että hän ei luota laitoshoidon tuloksellisuuteen, vaan haluaa avohoidossa saada itsensä kuntoon, ja luottaa vahvasti onnistuvansa siinä.” (poika 2 v 3 kk)

Pienen pojan äiti on vuoden 2005 suunnitelmassa esittänyt epäluottamuksensa laitoshoidon tuloksellisuuteen. Äidillä vahva usko avohoidossa raitistumiseen, mutta huumeiden käyttäjien toipuminen avohoidossa on erittäin harvinaista. Tässäkin tapauksessa on selkeä ristiriita työntekijän ja asiakkaan käsityksissä asiasta.

”Koulu- ja sosiaaliviranomaisten lukusista yrityksistä huolimatta lapsi ei ole halunnut jatkaa koulunkäyntiään.” (tyttö 12 v.)

12-vuotias tyttö ei ole halunnut toimia viranomaisten toivomalla tavalla vuonna 1985 laaditussa suunnitelmassa. Suunnitelmatekstistä ei käy ilmi, mitä vaihtoehtoja lapselle on tarjottu oppivelvollisuuden täyttämiseksi.

”Lasta on yritetty hoitaa nuorisopoliklinikalla, mutta hoito ei ole onnistunut hänen haluttomuutensa vuoksi.” (poika 13 v.)

Murrosikäisen nuoren hoito avohoidossa ei ole toteutunut hänen vastuksensa vuoksi vuoden 1995 tekstin mukaan. Nuorella on mahdollisuus estää vapaaehtoinen hoito, mutta lastensuojelun viimesijaisuus mahdollistaa hoidon toteuttamisen vaikka vastentahtoisesti, mikäli se on lapsen edun mukainen. Tässäkin tekstilainauksessa sosiaalityöntekijä on kirjannut nuoren kyvyttömyyden/haluttomuuden toimia sosiaalityöntekijän näkemyksen mukaisesti.

”Äidin kanssa on neuvoteltu myös sukulaissijoitusvaihtoehdosta, mutta äiti on kieltäytynyt avohuollon tukitoimena järjestettävästä sijoituksesta.” (tyttö 10 kk)

Sosiaalityöntekijän kuvaus osoittaa vanhemman olleen haluton keskustelemaan lapsen sijoittamisesta sukunsa yhteyteen. Koska tämä vaihtoehto ei ollut mahdollinen, lapsi sijoitettiin myöhemmin sijaisperheeseen. Pienen tytön huoltosuunnitelma on laadittu vuonna 1985.

Ongelmia yhteydenpidossa saattaa ilmetä myös vanhemman ja lapsen välillä silloin, kun lapsi on sijoitettu pois kotoa esimerkiksi avohuollon tukitoimena. Tällöin osa vanhemmista konkreettisesti hylkää lapsen eikä pidä häneen yhteyttä. Aineistani löytyi yksi tällainen tapaus vuodelta 2005. Muissa aineistoni huoltosuunnitelmassa ei ollut mainintaa vanhemman puuttuvasta yhteydenpidosta lapseen sijoitusvaiheessa. Lastensuojelulaki (1983) velvoittaa sosiaaliviranomaisia tukemaan lapsen yhteydenpitoa vanhempiin ja muihin lapselle läheisiin henkilöihin.

”Neuvottelussa sovittiin, että lapsi voi käydä äidin luona joka toinen viikonloppu. Nyt syyskuussa edellinen käynti äidin luona on ollut heinäkuussa. Äiti ei ole myöskään pitänyt yhteyttä lapseen puhelimitse.” (poika 5 v.)

Vaikka yhteydenpito lapsen ja vanhempien välillä on usein ainakin alkuvaiheessa hankalaa, löytyy aineistosta myös huoltosuunnitelma, joissa korotettiin lapsen ja vanhempien toimivaa yhteistyötä. Tämäkin huoltosuunnitelma on laadittu 2005. Yleisesti uudemmissa huoltosuunnitelmissa on enemmän kirjauksia lasten ja vanhempien yhteydenpidon toteuttamisesta. Vanhemmissa asiakirjateksteissä on usein vain maininta yhteydenpidon tukemisesta. Sitä, miten asia käytännössä hoidetaan, ei ole kirjattu suunnitelmateksteihin.

”Lapsella on hyvät suhteet sekä äitiin että isään [vanhemmat ovat eroamassa]. Yhteydenpitoa molempiin vanhempiin tullaan tukemaan.” (tyttö 16 v.)

Huoltosuunnitelmaan sosiaalityöntekijä on voinut kirjata myös maininnan sijoituspaikan ja vanhempien yhteistyön toimivuudesta. Tämä on mahdollista vain sellaisissa tilanteissa, jossa lapsi tai nuori on sijoitettu avohuollon tukitoimena ennen huostaanottoa ja sijoituspäätöstä. Alla oleva sitaatti on vuoden 2005 huoltosuunnitelmatekstistä.

”Perhekodin ja lapsen vanhempien yhteistyö on toiminut hyvin.” (tyttö 15 v.)

Vanhempi voi myös tiedostaa ongelmansa ja toivoa lapselle parempaa elämää jossakin muualla kuin kotona. Aineistostani löytyi yksi suunnitelma vuodelta 1985, jossa äiti toivoi pienen tyttärensä saavan muualla kuin kotonaan paremmat elämisen edellytykset.

”Äiti toivoo lapsen saavan hyvän perheen.” (tyttö 10 kk)

Moraali

Perheen tilanteet näyttävät yrityksen ja erehdyksen loppumattomina jonoina. Vanhemmat yrittävät epätoivoisesti selvittää ongelmista käytettävissä olevilla keinoillaan. Sosiaalityöntekijät puolestaan kirjaavat perheen ongelmia ja esittävät perusteita tehtäville ratkaisuille. Vaikka suoranaista moralisointia ei huoltosuunnitelmateksteissä ole, on teksti perusteltu sellaisin retorisin keinoin, joiden avulla perheen elämäntapa ja heidän tekemänsä ratkaisut osoitetaan ei-toivotuiksi. Erityisesti tämä koskee pienten lasten yksinhuoltajaäitejä. Teksteissä näkyvät vanhempien tuhoon tuomitut yritykset muuttaa tilannettaan samoin kuin heidän kyvyttömyytensä ottaa vastaan viranomaisten mielestä oikeanlaista tukea oikeaan aikaan. Tekstit välittävät työntekijän pettymystä siihen, että vanhemmat eivät kykene suunnittelemaan omaa ja lastensa elämää eivätkä he kykene sitoutumaan aikatauluihin. Huostaanottopäätöksen viimesijaisen luonteen vuoksi tilanne on toistunut toimenpiteiden kohteeksi joutuneiden perheiden osalta vuodesta toiseen. Tekstikatkelmissa huoltajat ovat kaikki yksinhuoltajaäitejä eikä tekstin perusteella voi päätellä sitä onko suunnitelma tehty 2000-luvulla vai sitä ennen. Perheen omista voimavaroista tai heidän elämäänsä liittyvistä positiivisista asioista on erittäin vähän kirjauksia uusissakin asiakirjoissa. Lapsia koskevissa tekstilainauksissa on kuultavissa murrosikäisten nuorten aikuisten päätösvallan kyseenalaistava asenne ja riippumattomuudenhalu. 14-vuotiasta poikaa koskevassa tekstissä näkyy suunnitelman laatimisaika, sillä enää poikakoti-nimitystä ei käytetä lastensuojelulaitoksesta. Viimeisin asiakirjateksti on vuodelta 2005, mikä näkyy mainintana internetistä. Vaikka tekstien sisältö ei vuosien varrella olekaan juuri muuttunut, näkyy ajan kulku tekniikan kehitymisessä ja nimikkeistön muutoksissa.

”Äiti itse hävisi muutamaksi päiväksi, mutta palasi kuitenkin. Vanhemmuuden arviointiaikana osoittautui, että äiti ei pysty huolehtimaan lapsestaan ilman päivittäistä tukea. Hän laiminlöi lapsen neuvola- ja lääkärissäkäyntejä ja lapsen syöttämisestä sekä pesemisestä jouduttiin muistuttamaan usein. Äiti katosi jälleen ennen sovittua palaveria. Hänen olinpaikastaan ei ollut tietoa eikä häneen saatu yhteyttä.” (tyttö 5 kk)

”[Lapsi] ilmaisee asian siten, että ei tarvitse kenenkään eikä mitään apua. Asiallista keskustelua vaikea saada syntymään [lapsen kanssa]. Lapsi välttelee kontakteja sosiaaliviranomaisiin ”poikakotiin joutumisen pelosta.” (poika 14 v.)

”Hän [lapsi] on ollut seksuaalisessa kanssakäymisessä perhekodissa aiemmin sijoitettuna olleen nuoren kanssa. Hänellä on pakonomainen tarve miellyttää vastakkaista sukupuolta. Lapsi on laittanut nettiin kuvia itsestään. Kuvissa hän on alusvaatteissa ja epämääräisissä asennoissa. Lapsi ei ota kantaa huostaanottoon eikä sijoituspaikkaan. Hänestä on aivan sama missä hän on, jos hän ei voi olla [paikkakunta] pojan kanssa.” (tyttö 15 v.)

Mahdollisuus

Aino Kääräinen (2003) löysi tutkimuksessaan päätösasiakirja-aineistostaan myös mahdollisuuden teeman, jota hän ei muistiinpanoteksteistään löytänyt. Mahdollisuuden teema liittyy tilanteisiin, jolloin sosiaalityöntekijät esittelevät erilaisia toimintamuotoja, joita perheelle on tarjottu huostaanoton vaihtoehtona. Joskus ehdotus on tullut vanhemmalta itseltään kuten viimeisessä tekstilainauksessa. Aineistostani en löytänyt kovinkaan monta teeman alle sopivaa tekstiä. Alla olevista huoltosuunnitelmateksteistä kaksi on vuodelta 1985 ja yksi vuodelta 2005. Vuoden 1995 huoltosuunnitelmista on teemaa löytänyt, mutta toisaalta myös kyseisen vuoden aineisto oli suppeampi kuin edellä mainitut.

”Äidille ja lapselle on myös tarjottu mahdollisuutta oleskella tilapäisesti lastenkodissa. Äidin kanssa on neuvoteltu myös sukulaissijoitusvaihtoehdosta, mutta äiti on kieltäytynyt avohuollon tukitoimena järjestettävästä sijoituksesta.” (tyttö 10 kk)

”Marraskuussa [vuosi] äidille ehdotettiin yhteistyötä perheaseman kanssa. Perheasemalla poika voisi olla sovitusti viikonlopun silloin tällöin, jolloin äiti saisi kerätä voimia arkeen.” (poika 2 v 3 kk)

”Viimeksi huostaanotto on ollut harkittavana reilu kuukausi sitten. Tuolloin huoltaja esitti toivomuksen entistä tiiviimmästä yhteistyöstä sosiaali- ja perheneuvonnan palvelujen kanssa.” (tyttö 10 v., poika 9 v.)

Prosessin analyysissä aineiston teemat näyttäytyvät hyvin negatiivisessa valossa vuodesta toiseen. Sosiaalityöntekijät ovat kirjanneet huoltosuunnitelmateksteihin tietoja perheen heikkouksista ja ei-toivotuista käyttäytymismalleista. Asiakirjoihin kirjattavat seikat eivät ole vuosien varrella muuttuneet. Arjen hallinnan ongelmat näkyvät erityisesti pienten lasten suunnitelmateksteissä vuodesta toiseen. 2000-luvulla esiin nousee väsyneiden äitien ryhmä, joka ei jaksakaan selviytyä arjen haasteista edes avohuollon tukitoimien avulla.

Koska lastensuojelulaki (1983) määrittelee huostaanoton kriteerit, tulee sosiaalityöntekijän huoltosuunnitelmatekstissä perustella päätökset samoin kuin se, miksi avohuollon vaihtoehtoja ei enää voida soveltaa. Perheen positiivisille ominaisuuksille tai lähiverkon vahvuuksien kuvaukselle ei juuri jää tilaa. Viranomaisten ja vanhempien yhteistyössä on ongelmia eikä yhteisiä tavoitteita ole aina helppo löytää. Murrosikäisten nuorten ja heidän vanhempiansakin yhteys ei välttämättä ole toimiva, koska nuori ei halua noudattaa sopimuksia eikä vanhempi jaksakaan tai koe muutoin pystyvänsä hillitsemään nuoren ei-toivottua käyttäytymistä.

Huolen ja hoivan teemat liittyvät erityisesti pienten lasten tilanteen kuvaamiseen. Tällöin vanhempien elämänhallinnan ongelmat ovat painavia perusteluita huostaanotolle ja sijaishuollolle. Vanhempien lasten osalta kuvaukset sisältävät enemmän lapsen omaan käyttäytymiseen ja omiin valintoihin liittyvää informaatiota. 2000-luvulla laadituissa huoltosuunnitelmissa murrosikäisten nuorten omaa puhetta enemmän kuin 1985 tai 1995 laadituissa lastensuojelun huoltosuunnitelmissa.

7.3 Selittäminen eli yhteiskunnallinen analyysi

Tässä alaluvussa pyrkimyksenäni on tarkastella diskurssikäytäntöjen ja sosiokulttuurisen ympäristön suhdetta. Tutkimisaineistoni ei mahdollista syvällistä asian tarkastelua, joten pohdinta jää jokseenkin yleiselle tasolle.

7.3.1 *Tekstien kontekstuaaliset ulottuvuudet*

Yksinkertaisimmallaan kontekstilla tarkoitetaan sitä välitöntä tekstuaalista ympäristöä, jossa asia sanotaan tai teksti kirjoitetaan (esim. Vuori 2001, 93). Norman Fairclough (1997b, 85) on erotellut erilaisia kontekstitasoja analysoidessaan viestintätilanteen sosiokulttuurisia ulottuvuuksia. Hänen mukaansa analyysiin voi sisältyä joko välitön tilannekonteksti (*tilanne*) tai tilannetta ympäröivien institutionaalisten käytäntöjen konteksti (*puitteet*) tai jopa yhteiskunnan ja kulttuurin kokonaisuus (*yleinen olosuhde*). Fairclough toteaaakin, että jonkin tietyn tilanteen ymmärtämiseksi voi olla tarkoituksenmukaisempaa selvittää kaikkien tasojen kontekstit.

Tekstin tilannekonteksti

Asiakirjatekstit laaditaan aina jotakin tiettyä tarkoitusta varten tietyssä tilanteessa. Huostaanottopäätöstä tehdessään sosiaalityöntekijä laatii ja perustelee huostaanoton tätä tarkoitusta varten vaaditulle lomakkeelle. Aiemmin lomake oli erillinen Kunnallispainon painama lomake, jonka täyttämiseen käytettiin kirjoituskonetta. Tietokoneaikaan siirtymisen seurauksena myös lomake on muuttanut muotoaan. Lomakkeen sisältö on kuitenkin sama, sillä huostaanottopäätöksen laillisuuden täyttäminen edellyttää tiettyjen asioiden kirjaamista. ATK-järjestelmien kehittyminen on mahdollistanut sen, että lomakkeen pituus ei aiheuta rajoitteita laadittavalle tekstile. Vanhan lomakkeen ongelma oli juuri tilan vähyys tiettyjen lomakkeen kohtien osalta. Jotta oleelliset asiat päätöserusteluineen sai mahtumaan, joutui sosiaalityöntekijä miettimään tarkasti, miten hän asiat ilmaisee. Monet vanhemmat päätösasiakirjatekstit vaikuttavat jäykiltä ja niukasti perustelluilta juuri edellä mainituista syistä. Mikäli päätöserustelut olivat monimutkaisia, lomakkeeseen oli mahdollista lisätä liite. Useat aineistoni huoltosuunnitelmat onkin laadittu erilliselle lomakkeelle vapaamuotoisena tekstinä.

Eri kunnissa on samankin ohjelmistotuottajan ohjelman eri versioita. Ohjelman käyttöohjeet löytyvät joko

ohjelman sisäisenä käsikirjana tai ne on tulostettu erilliseksi kansioksi. Uudet ATK-ohjelmat rajoittavat tekstien kirjoittamista siten, että ohjelma vaatii etenemistä määrättyssä järjestyksessä. Koska Suomessa on vain kaksi ohjelmistovalmistajaa, jotka tekevät ohjelmistoja sosiaalitoimelle, ei ohjelmiston käyttömukavuus ole aina hyvä. Erityisesti tämä ongelma nousee esille kunnissa, joissa sosiaalitoimella ei ole omaa ATK-tukihenkilöä. Uudet tietokoneohjelmat ovat, ainakin omassa työyhteisössäni, aiheuttaneet ongelmia. Ohjelmistot tulevat lyhyellä aikavälillä eikä niihin perehtymiseen ole aikaa. Koulutuksen järjestämisen ajoitus ontuu, sillä ohjelmat ovat joko keskeneräisiä tai ne on jo hankittu työnantajan toimesta, vaikka niiden toimivuutta ei juuri ole testattu autenttissa olosuhteissa. Yleensä ohjelmistot laatii henkilö, joka ei niitä käytä, mikä näkyy ohjelman kankeutena ja toimivuusongelmina.

Työpaineet hankaloittavat myös päätösasiakirjatekstien ja huoltosuunnitelmien tekemistä. Lastensuojelulain vaatimat määräajat lisäävät kiirettä. Huostaanottoon liittyvä valmistelutyö ja tekstien tuottaminen päätöspäätöseluineen vaatii paljon aikaa. Työntekijän henkilökohtaisista ominaisuuksista riippuu, miten helppoa tekstin tuottaminen ja päätöspäätöseluiden kirjaaminen hänelle on. Työkokemus ja asiakkaan tilanteen tarkka selvittäminen auttavat tässä asiassa. Monet muut henkilökohtaiset ominaisuudet ja persoonallisuuden piirteet voivat vaikuttaa siihen, millainen sosiaalityöntekijän tuottama asiakirjateksti on. Erityisesti vastavalmistuneet ja äskettäin työpaikalle tulleet työntekijät tarvitsevat riittävän työnohjauksellisen tuen kyetäkseen perehtymään toimintaan asianmukaisesti.

Institutionaalisten käytäntöjen konteksti

Lainsäädäntö määrittelee tarkasti tietyn huostaanottopäätöksen valmisteluun ja huoltosuunnitelman kirjaamiseen liittyvät seikat. Eri lait kuten asiakaslaki, hallintomenettelylaki ja laki asiakirjojen julkisuudesta asettavat omalta osaltaan säännöksiä lastensuojelutekstien tuottamiseen. Erityisen tärkeä laki on lastensuojelulaki (683/1983), joka sitoo sosiaalityöntekijän kirjaamaan tarkasti huostaanottopäätökseen kriteerien täyttyminen ehdot. Päätöksen valmistelijan on ottava kantaa seuraaviin seikkoihin: 1) miten puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä taikka, jos lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään ja kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään, 2) otettava kantaa avohuollon tukitoimien tarkoituksenmukaisuuteen, riittävyys tai mahdollisuuteen sekä 3) arvioitava sijaishuolto lapsen edun kannalta.

Asiakirjatekstien kirjoittaminen tapahtuu sosiaalitoimistoympäristössä, jossa tekstien ulkoasulle on yleensä annettu joitakin suosituksia. Osassa kuntia ohjeet ovat hyvinkin yksityiskohtaisia. Osassa kunnissa taas varsinaiset tarkat ohjeet puuttuvat. Uudet työntekijät kysyvät neuvoa vanhemmilta työntekijöiltä ja tutustuvat aiemmin dokumentoituihin teksteihin. Jälkimmäinen tapa on aikakin minulle henkilökohtaisesti tuttu. Rutiini auttaa tekstien tuottamisessa. Lastensuojelutekstejä kirjoitettaessa pätevät yleiset eettiset ohjeet, dokumentointitilanteessa sosiaalityöntekijä välttää liian leimaavien ja loukkaavien kuvausten käyttöä. Teksteihin kerä-

tään tosiasioita, joita perustellaan retorisesti. Kirjoittajalle jää kuitenkin hyvin paljon vaihtoehtoja päättää itse siitä, millaisen tekstin hän kirjoittaa. Yksityiskohtaisia ohjeita esimerkiksi huoltosuunnitelmatekstin kirjoittamiseen ei ole, mutta pyrkimys selkeäsanaisuuteen ja riittävän tiivistettyyn ilmaisuun lienee yksi hyvän tekstin ominaisuus. Kirjoittaja joutuu myös pohtimaan sitä, miten lukija ymmärtää tekstin. Sosiaalityöntekijän tulisikin miettiä tekstiä kirjoittaessaan kenelle hän sen kirjoittaa ja kenen hän haluaa ymmärtävän sen. Onko hänen laatimansa teksti tarkoitettu asiakkaan vai viranomaisen ymmärrettäväksi? Erityisesti tilanteissa, joissa tekstit on tarkoitettu monenlaisten henkilöiden luettavaksi, kuten esimerkiksi vastentahtoiset huostaanotot, on ymmärrettävyyteen kiinnitettävä vielä tavallista enemmän huomiota.

Sosiokulttuurinen konteksti

Yhteiskunnassa vallitsevat yleiset arvot heijastuvat myös lastensuojelun sosiaalityöhön. Sosiokulttuurinen konteksti sisältää erilaisia yleisiä arvoja ja arvostuksia kuten yhteiskunnassa vallitsevat yleiset arvot, lasten ja perheiden yhteiskunnallinen asema, työllisyystilanne ja ajassa liikkuvat julkiset keskustelut. Myös julkisen talouden tilanne ja palveluiden rahoitus ovat niin sanottuja yleisiä olosuhteita. Olen käsitellyt yllämainittuja aihealueita jo aiemmissa tutkielmani luvuissa. Työllisyysnäkömät ja julkisen talouden tilanne liittyen palvelujen rahoitukseen vaikuttavat suoraan useiden suomalaisten jokapäiväiseen selviytymiseen. Lastensuojelussa perheiden ongelmia suhteessa taloudelliseen tilanteeseen ja perheen kykyyn selvitä itsenäisesti arjen haasteista otetaan kantaa perusteltaessa erilaisia päätöksiä.

Yhteiskunnallista arvokeskustelua sosiaalityöstä ja sen asemasta käydään vaihtelevasti. Välillä kritiikki lastensuojelun puuttumiseen perheiden asioihin on musertavaa. Hyvin harvoin esimerkiksi lehdistö esittää asiallisia kommentteja lastensuojelusta. Yleensä lehtiartikkelit liittyvät väärin perustein tehtyihin huostaanottoihin. Koska vaitiolovelvollisuus sitoo sosiaalityöntekijää, ei hän voi antaa ”korjaavia” lausuntoja huostaanoton syistä. Asiakastapausten julkinen käsittely on myös eettisesti kyseenalaista. Lastensuojelun sosiaalityöntekijää sitovat eettiset ohjeet. Sosiaalityöntekijän toimenkuvan arvostus näkyy kehnossa palkkauksessa, jonka korotusta on vuosia yritetty turhaan perustella myös tiedotusvälineiden kautta. Asiaan ei ole tullut korjausta, vaikka sosiaalityöntekijät ovatkin tulleet ulos toimistoistaan ja antaneet sosiaalityölle kasvot.

Hyvinvointiyhteiskunta on pitkään korostanut kansalaisten yhdenveroisuutta ja kaikkien yksilöiden tasapuolista mahdollisuutta saada tarvitsemansa palvelut yhteiskuntaluokasta riippumatta. 2000-luvulle tultaessa on yhä enenevässä määrin esitetty hyvinvointipalvelujen alasajoa ja alettu korostaa henkilökohtaista vastuunottoa ja omien valintojen seurauksia. Vesa Puuronen (2004, 11-16) on esitellyt erilaisia hyvinvointivaltiota horjuttavia tai vaarantavia kriisejä. Hänen mukaansa liian kalliin hyvinvointivaltion on oletettu johtavan korkeaan veroasteeseen ja työn hintaan, suomalaisen teollisuuden kilpailukyvyn alenemiseen ja koko järjestelmän taloudellisen perustan rapautumiseen. Tätä hän nimittää hyvinvointivaltion rahoituskriisiksi. Olipa kriisi nimeltään mikä tahansa jako hyvin toimeentulevien ja erilaisia yhteiskunnan palveluita tarvitsevien välillä on kasvanut.

Huoli julkisen talouden tilanteesta ja palveluiden rahoituksesta on noussut yhä useammin keskusteluun. Kuntien erilaisten palvelujen järjestämisvelvollisuus on noussut koko ajan samalla, kun valtion kunnille palauttamien valtionosuuksien määrä on vähentynyt. Eri hallintokunnat kilpailevat rahoituksesta myös kunnan sisällä. Monien pienien kuntien osalta puhe kassakriisistä on aiheellinen. Kunnat ovat yrittäneet järjeistää talousongelmiaan yhdistymällä tai alueellisen yhteistoiminnan avulla. 1980-luvulla kuntien määrä Suomessa oli nykyistä suurempi ja kuntien määrä laskee myös tulevaisuudessa, koska kannattava toiminta edellyttää suuria yksiköitä. Toistaiseksi on hyvin vähän käyty keskustelua siitä, miten kuntalaisille turvataan riittävät palvelut alueellisesti valtavissa kunnissa, joista puuttuu esimerkiksi julkinen liikenne.

7.3.2 *Tekstien intertekstuaaliset ulottuvuudet*

Intertekstuaalisuudella viitataan tekstien välisiin suhteisiin. Norman Fairclough (1997a) toteaa intertekstuaalisuuteen liittyen, että siinä, missä kielellinen analyysi osoittaa, kuinka teksti muodostuu kielellisistä systeemeistä, intertekstuaalinen analyysi osoittaa, kuinka teksti muodostuu diskurssijärjestyksistä eli tietyistä sovinnaisista kielenkäytön muodoista, joita tekstin tuottajat ja tulkitsijat käyttävät tavallisissa sosiaalisissa yhteyksissään. Intertekstuaalisen analyysin kohteena on se, kuinka tekstejä tuotettaessa ja käytettäessä nojautaan tarjolla oleviin tekstilajeihin ja kielenkäytön tapoihin, sekä se, kuinka tekstit muuntuvat ja sisältyvät edelleen toisiin teksteihin. Tekstin intertekstuaaliset ominaisuudet löytyvät kielellisistä piirteistä (Fairclough 1997a, 100, 189.) Tarkastelen asiakirjatekstien intertekstuaalisuutta kahden eri tekstilajin lakitekstin ja huostaanottopäätösasiakirjan perustelutekstien välillä. Huoltosuunnitelma on osa huostaanoton päätösasiakirjaa. Kuten jo aiemmin totesin, osa huoltosuunnitelmista oli kirjattu päätösasiakirjalomakkeelle eikä erillistä huoltosuunnitelmaa tehty. Erityinen mielenkiinnon kohteeni päätöksen perusteluissa oli käsite lapsen etu. Lastensuojelulaissa ei ole yksilöityä määrittelyä lapsen edusta. Lain 1 pykälässä määritellään lapsen oikeudet ja toisessa pykälässä lastensuojelun tarkoitus ja tavoitteet:

1§. *Lapsen oikeus.* Lapsella on oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen ja etusija erityiseen suojeluun.

2 §. *Lastensuojelu.* Lastensuojelun tarkoituksena on turvata lapsen 1 §:ssä mainitut oikeudet vaikuttamalla yleisiin kasvuolosuhteisiin, tukemalla huoltajia lapsen kasvatuksessa sekä toteuttamalla perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua.

Tavoitteena on, että lapsi saa kaikissa olosuhteissa sellaisen huollon kuin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa (361/83) on säädetty.

Lastensuojelulain (1983) 2 §:n 2 momentissa viitataan lapsen huoltoon ja tapaamisoikeutta koskevaan lakiin (LHL 361/83), jossa määritellään lapsen huollon ja kasvatuksen päämäärä ja jota voidaan pitää lainsäädän-

töön kirjattuna *lapsen etuna* (Mikkola & Helminen 1994,20). Laki määrittelee lapsen huollon pykälässä 1:

1 §. *Lapsen huolto*. Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä.

Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatus sekä ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä turvaamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus.

Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää.

Lapsen etua lastensuojelussa tulee siten arvioida samoin perustein kuin yksityisessä perheessä. Lapsen etuun viitataan lastensuojelulaissa myös silloin, kun määritellään sosiaalilautakunnan velvollisuus ottaa lapsi huostaan ja sijoittaa sijaishuoltoon (LSL 16§).

Huoltosuunnitelmateksteissä lapsen etua on kuvattu seuraavalla tavalla:

Puutteet lapsen huolenpidossa ja muut olosuhteet ovat aiheuttaneet sen, että lapsi on ollut välittömässä vaarassa ja kiireellisen huostaanoton ja sijoituksen tarpeessa.

Lapsen edun mukaista on tässä vaiheessa turvata perushoito ja turvalliset ihmissuhteet. Äiti toivoo lapsen saavan hyvän perheen. Nykyinen sukulaissijoitus jatkuu toistaiseksi. Järjestetään pikaisesti yhteisneuvottelu vanhempien kanssa yhteydenpidon sopimisesta jatkossa. Valmistellaan sijoitusta toiseen sijaisperheeseen tai lastenkotiin.

Lapsen terveys ja kehitys vaarantuvat vakavasti huoltajan runsaan alkoholin käytön ja epäsosiaalisen elämäntavan seurauksena. Lapsi on ollut yhtäjaksoisesti tukiperheessä yli kaksi viikkoa. Kesän [aika] aikana toteutettu suunnitelma yhteistyössä huoltajan ja perhekuntoutuskeskuksen kanssa ei ole tuottanut korjausta tilanteeseen.

Äidin tilanteesta ja päihteiden käytöstä riippuen arvioidaan tapaamisten mahdollisuus. Mikäli äiti menee hoitokotiin, kuten on sovittu, tapaamiset aluksi kaksi päivää viikossa viikon hoitokodissa olojakson jälkeen. Äitiä tuetaan sosiaalityön keinoin ja päihdeongelman hoitamisessa että [nimi]toimintakeskuksesta käsin. Sijaishuollon kesto on tässä vaiheessa vaikea arvioida, mutta ainakin muutama kuukausi äidin hoidon onnistumisesta riippuen.

Lapsi tarvitsee selkeitä rajoja levottomuutensa ja turvattomuutensa vuoksi. Äiti ei omien ongelmiansa takia kykene niitä laittamaan. Äidin alkoholin käytöstä on tullut useita ilmoituksia, varsinkin syksystä [vuosi] lukien. Äidin ja

lapsen suhde on ristiriitainen. Lapsi pelkää äidin käyttävän alkoholia.

Sijoitetaan lapsi ryhmäkoti [Nimi][aika] lukien. Tuetaan sijoituksen aikana lapsen yhteydenpitoa hänen vanhempiinsa (kotilomat joka toinen viikonloppu, äiti voi käydä sijoituspaikassa myös parillisina viikkoina keskiviikkoina). Kotilomat sovitaan laitoksen kanssa erikseen. Järjestetään lapselle tukea perheneuvolasta. Sijoituksen kesto arvioidaan sijoituksen kuluessa. Toimitaan yhteistyössä lapsen huoltajan ja lapsen isän kanssa sijoituksen onnistumiseksi.

Huoltosuunnitelmassa sosiaalityöntekijä ottaa kantaa huostaanoton kriteereihin ja vastaa huostaanottopäätökseen liittyvän lainsäädännön haasteisiin koskien muun muassa lapsen ja vanhempien yhteydenpitoa. Lakitekstin ja suunnitelman teksti ovat sisällöltään yhteneväisiä. Yhteydenpidosta on kirjattu tarkemmin uudempiin huoltosuunnitelmiin (2005). Vuoden 2008 alussa voimaan tullut uusi lastensuojelulaki määrittelee vuoden 1983 lakia tarkemmin ennaltaehkäisevän toiminnan lastensuojelussa, huostaanoton ja sijaishuollon keston sekä asiakassuunnitelman (nykyinen huoltosuunnitelma) tarkoituksen ja tavoitteet.

8 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Lastensuojelu on pitkään painottunut työskentelyyn aikuisten, erityisesti äitien kanssa. Lapsi on lastensuojelulain mukaan täysivaltainen asianosainen omassa asiassaan, mutta häntä ei kohdella tasaveroisena aikuisten kanssa. Lapsen osallisuus omassa asiassaan ja hänen mielipiteensä selvittäminen on noussut entistä enemmän keskiöön 2000-luvulle tultaessa. Lapsen kuuleminen on eettisesti hyvin haastavaa työtä eikä sosiaalityöntekijöiden koulutuksessa, ainakaan aiemmin, ole kiinnitetty siihen erityistä huomiota. Lapsen kuulemiseen on kehitetty erilaisia apuvälineitä kuten kortteja. Vuoden 2008 alusta voimaan tullut uusi lastensuojelulaki edellyttää lapsen mielipiteen selvittämistä lapsen iästä riippumatta. Tutkimusaineistoni huoltosuunnitelmat on tehty entisen vuonna 1983 tulleen lastensuojelulain säännösten aikaan, jolloin 12 vuotta tai nuorempaankin riittävän kehittyntä lasta sosiaalityöntekijä oli velvollinen kuulemaan, mutta lapsen mielipiteen selvittämiseen liittyen laissa ei ollut säädöksiä. Kuulemiseen liittyvät ikäraajat ovat pysyneet ennallaan myös lakiuudistuksen jälkeen.

Tutkielmani ”viitekehyksenä” on 31.12.2007 saakka voimassa ollut lastensuojelulaki, joka määrittelee huostaanoton kriteerit ja huoltosuunnitelman laatimisen reunaehdot. Tutkimusaineistoni koostui 17 lapsen huoltosuunnitelmista, jotka oli tehty lapsen ensimmäisen varsinaisen huostaanoton yhteydessä. Yksi lapsista oli ollut aiemmin toisen kunnan huostaan ottama ja kotiuttama. Lapsen vaihdettua kotikuntaa, ongelmat kärjistyivät ja huostaanottoon päädyttiin uudelleen. Huoltosuunnitelmat koskivat yksittäisiä lapsia, sillä vain yksi sisaruspari kuului aineistoon. Huoltosuunnitelmat on laadittu vuosina 1985, 1995 ja 2005. Yhteiskunnallinen tilanne Suomessa on muuttunut, mikä näkyy esimerkiksi perheiden asumistason nousuna. Vuonna 1985 laadituissa huoltosuunnitelmissa useammassa mainittiin perheen asuvan puutteellisissa asumisololoissa. Yleensä tämä tarkoitti asumista puutalossa, jossa ei ollut mukavuuksia kuten juoksevaa vettä.

Lapsen osallisuudella ymmärrän lapsen mahdollisuutta kertoa mielipiteensä ja saada olla vaikuttamassa asioihinsa. Lastensuojelulaki (1983) määrittelee huostaanoton edellytykset samoin kuin ikäraajat ja määrääjat. Tästä johtuen lapsen toivetta esimerkiksi sijoituspaikasta ei ole aina mahdollista toteuttaa. Tämä näkyy vanhempien lasten kuulemisessa ja heidän käsityksissään huostaanoton ja sijaishuollon vaikutuksesta heidän elämäänsä. Murrosikä lähestyvien tai hieman vanhempien lasten kanssa sosiaalityöntekijät olivat keskustelleet asiasta ja nuoren mielipiteen muutos onkin kirjattu useaan suunnitelmaan.

Avohuollon tukitoimien osalta 12 vuoden ikäraja on merkitsevä päätettäessä siitä voiko sijoitusta jatkaa avohuollon tukitoimena vai onko lapsi otettava sosiaalilautakunnan huostaan. Vuonna 2005 laadituissa huoltosuunnitelmateksteissä on pienten lasten osalta mainittu avohuollon tukitoimisijoituksen jatkamisen mahdollisuus aikarajojen täyttymisen vuoksi. Kuvauksen tasolla vuoden 1985 huoltosuunnitelmissa nuorempien lasten mielipiteiden kirjaaminen oli niukempaan kuin myöhemmin laadituissa suunnitelmissa. Toisaalta kyseisenä vuonna pienten lasten määrä oli aineistossa vähäinen. Usein nuorimpien lasten suunnitelmissa vielä 2000-luvulla mainittiin lapsen ikä ja kehitystaso ilman minkäänlaista persoonallista luonnehdintaa lapsesta.

Pienten lasten turvallisuutta vaarantavia kodin olosuhteita on eniten kuvattu vuonna 2005 tehdyissä suunnitelmissa. Sosiaalityöntekijät ovat sekä vuonna 1985 että 2005 liittäneet lapsen mielipiteen kohtaan kuvauksia lapsen ja vanhemman suhteesta.

Hyvin usein nuorimmat lapset olivat todella pieniä alle 3-vuotiaita, joten heidän mahdollisuutensa esittää mielipiteitään on jokseenkin mahdoton jo puheen kehittymättömyydenkin takia. Aineistoni kuvauksissa sosiaalityöntekijät ovat käyttäneet vähän lapsen havainnointia informaation keräystapana. Muutamiiin huoltosuunnitelmiin oli kirjattu havaintoja pienestä lapsesta. Nämä suunnitelmat on laadittu 2005. Vaikka lapsen suora mielipidetä ei ole kuvattu huoltosuunnitelmassa, on lapsi kuitenkin läsnä. Pienempien lasten osalta sosiaalityöntekijän kuvaamana objektina. Tämä tutkimustulos poikkeaa esimerkiksi Sini Salokankaan tutkimuksesta, jonka aineistoni olivat Hämeenlinnan kaupungissa tehdyt huoltosuunnitelmat.

Sekä vanhempien että nuorten päihteiden käyttö on säilynyt suurimpana syynä huostaanottoon ja sijoitukseen tutkimusaikana. Vanhempien käyttämä päihde on yhtä tapausta lukuun ottamatta alkoholi. Tosin tämänkin äidin muut ongelmat ja alkoholin käyttö on mainittu syinä lapsen sijoittamiseen pois kotoa. Nuorten huumeiden käyttö sijoitukseen johtavana tekijänä on kirjattu huoltosuunnitelmaan ensimmäisen kerran vasta vuonna 2005. Saman vuoden huoltosuunnitelmatekstien yksinhuoltajaäidit ovat yhä useammin niin sanottuja väsyneitä äitejä, jotka eivät kykene huolehtimaan perheen arjesta edes avohuollon tukitoimien avulla. Perheen lapsiluvulla ei ole vaikutusta äidin jaksamiseen.

Arvio lapsen edun mukaisesta sijoituksesta on kirjattu jokaiseen huoltosuunnitelmatekstiin. Vanhimmissa teksteissä asiaa on yksilöity vähemmän kuin uudemmissa suunnitelmissa. Lastensuojelulaki (1983/683) velvoittaa sosiaalityöntekijän arvioimaan asiaa sijoituspäätöstä tehdessään.

Prosessin analyysin osalta sosiaalityöntekijäin kirjaamat teemat näyttävät erittäin negatiivisessa valossa. Työntekijät pyrkivät perustelevaan päätöksiä lain velvoitteiden mukaisesti eikä perheen positiivisille ominaisuuksille tai vahuuksille jää tilaa. Vain yhdessä vuodelta 2005 olevassa huoltosuunnitelmassa oli kirjattu äidille annettu positiivinen palaute pienen lapsen hoidosta. Viranomaisten ja vanhempien yhteistyö osoittautuu suunnitelmien kautta ongelmalliseksi erilaisten käsitysten vuoksi. Myös lasten ja vanhempien yhteys saattaa olla kadoksissa, koska nuori ei halua noudattaa sääntöjä eivätkä vanhemmat jaksa tai muutoin pysty hillitsemään nuoren ongelmakäyttäytymistä. Tutkimusjoukossani oli näitä nuoria erityisen paljon vuonna 2005.

Huolen ja hoivan teemat liittyvät erityisesti pienten lasten elämän kuvaamiseen. Tällöin vanhempien elämänhallinnan ongelmat ovat syitä sijaishuollon järjestämiselle. Vanhempien lasten osalta heidän omaa käyttäytymistään ja siihen liittyviä valintoja on kuvattu syynä huostaanottoon. 2000-luvulla laadituissa huoltosuunnitelmissa on enemmän nuorten omaa puhetta elämäntilanteestaan kuin 1985. On myös huomioitava se, että 1980-luvulla sosiaalityöntekijöiden saamat ohjeet huostaanottopäätöksen valmisteluun ja huoltosuunni-

telman laatimiseen ovat voineet olla erilaisia. Päätösten delegointi on tuolloin ollut vähäisempää kuin vuonna 1995 tai 2005.

Lapsen iällä on ollut suuri vaikutus siihen, miten hyvin hän on saanut oman äänensä kuuluville huoltosuunnitelmaa tehtäessä. Vanhemmilla lapsilla on paremmat mahdollisuudet tähän ja lapsen osallisuuden korostaminen näkyy myös uusimmissa huoltosuunnitelmateksteissä. Sosiaalityöntekijöiden valmiudet pienten lasten mielipiteen selvittämiseen ovat paljon riippuvaisia heidän henkilökohtaisista ominaisuuksistaan. Koulutuksessa ei aiemmin tähän ole juuri annettu valmiuksia.

Vanhempien lasten mielipiteitä on huoltosuunnitelmissa kuvattu enemmän, mutta usein informaatio on niukkaa. Suunnitelmassa saattaa olla maininta keskustelusta lapsen kanssa, mutta keskustelun sisältöä ei ole kirjattu. Usein on vain maininta siitä onko lapsi suostuvainen vai ei. Kouluikäiset lapset ovat aluksi suhtautuneet kielteisesti ajatukseen sijaishuollosta, mutta ovat sosiaalityöntekijän kanssa käytyjen keskustelujen seurauksena suostuneet huostaanottoon ja sijoitukseen. Lastensuojelulain mukaan 12 vuotta täyttänyttä lasta tulee kuulla häntä koskevassa asiassa. Kuuleminen koskee myös nuorempaa lasta, mikäli tämä on riittävän kehittynyt. Siitä kuka tekee arvion lapsen kehitysasteesta, ei ole erillisiä säännöksiä. Alle 12-vuotiaiden osalta ei yhdessäkään huoltosuunnitelmassa ollut mainintaa lapsen vastustavasta mielipiteestä. Vaikka lasten kanssa oli käyty keskusteluja huostaanottoon ja sijoitukseen liittyen, ei heillä useinkaan ollut selkeää käsitystä siitä, mitä tapahtui ja miksi. Huoltosuunnitelmat paljastavat selvästi sen, että vielä 2000-luvullakaan sosiaalityöntekijät eivät kiinnittä tarpeeksi huomiota lapsen kanssa käytäviin keskusteluihin.

Vanhempien osalta vain aineiston ainoan sisarusparven äiti vastusti huostaanottoa ja sijoitusta (vuonna 1985), minkä vuoksi päätös oli alistettava lääninoikeudessa. Yleensä perheiden elämään liittyi päihdeongelma, jonka vuoksi aikuiset näkivät lapsen sijoittamisen pois kotoa lapsen edun mukaisena vaihtoehtona. Lapsen kasvuolosuhteet kotona ovat olleet monenlaisten ongelmien uhkaamia. Tämä lienee ollut yksi syy myös siihen, että vanhemmat halusivat lapsen saavan turvatummat kasvuolosuhteet kuin mitä kotona oli mahdollista tarjota. Lapsen ja vanhemman yhteydenpidon tärkeys korostui uusimmissa huoltosuunnitelmissa. Vanhimmissa huoltosuunnitelmissa yhteydenpidosta ei juurikaan kirjattu mitään näkyville. Lastensuojelulain säännökset ovat kuitenkin olleet samat koko tutkimusjakson ajan, joten jäin miettimään sitä, onko sosiaalityöntekijöiden toimintakulttuurissa tapahtunut muutoksia.

Koska huoltosuunnitelmat on laadittu kahden vuosikymmenen aikana, ovat niitä laatineet lukuisat sosiaalityöntekijät. Ajanjaksoon olisi mahtunut myös omia laatimiani suunnitelmia, mutta jätin ne tarkoituksellisesti aineiston ulkopuolelle. Vaikka työntekijät ovat vuosien varrella vaihtuneet, tapa kirjoittaa lapsesta on säilynyt hyvin samankaltaisena. Huostaanotto- ja sijaishuoltopäätöslomake määrittelee sen, mihin asioihin päätöstekstin laatijan on otettava kantaa. Samoja asioita on kirjattu myös huoltosuunnitelmaan. Osassa asiakirjoista erillistä huoltosuunnitelmaa ei ole, vaan suunnitelmateksti on kirjoitettu päätösasiakirjaan. Informaatio lapsesta, hänen tilanteestaan ja tulevaisuudesta sijaishuollossa on yleensä niukkaa, koska vain pääasiat on kirjat-

tu. Tällöin lapsen elämäntilanne ennen huostaanottoa ja kaavailtu tulevaisuus antavat suppean kuvan lapsen kokonaistilanteesta. Mikäli aineistoni olisi kattanut myös muistiinpanotekstit, olisi kuva lapsesta ollut paljon monipuolisempi.

Avohuollon tukitoimisijoituksen määräajasta alle 12-vuotiaan lapsen osalta on kirjauksia vuoden 2005 huoltosuunnitelmissa. Täten sosiaalityöntekijä perustelee sitä, miksi lapsen sijoitusta ei voida jatkaa ilman huostaanottoa. Usein perhettä, ja sitä kautta lasta, on yritetty tukea avohuollon tukitoimien kautta jopa vuosia. Erityisesti tämä näkyy vuonna 1985 laadituissa suunnitelmissa. Lastensuojelulaissa (1983/683) ei ole määräyksiä siitä, mikä on riittävä määrä avohuollon tukitoimia. Laki velvoittaa ainoastaan järjestämään tarvittavat tukitoimet avohuollon palveluina. Lapsen etu on myös perusteltu kaikissa aineistoni huoltosuunnitelmissa. Käsitettä lapsen etu on välttämättä kirjata suoraan, vaan lapsen etua on perusteltu erilaisten toimenpiteiden kautta. Lähes kaikissa huoltosuunnitelmissa viitattiin asiantuntijalausuntoihin kuten kouluun ja oppilashuoltoon, lastenpsykiatriaan, perheneuvolaan tai Lastenlinnan sairaalaan. Suoranaisten lausuntojen lisäksi useissa huoltosuunnitelmissa oli viittauksia muiden viranomaisten kanssa käytyihin neuvotteluihin. Lausuntoja päätösehdotuksen liitteenä oli enemmän vanhimmissa huostaanotoissa.

Lapsen osallisuutta korostetaan entistä enemmän ja sosiaalityöntekijöille järjestetään koulutustilaisuuksia, joissa heille annetaan valmiuksia keskustella lapsen kanssa ja selvittää hänen mielipiteensä. Toimenpide ei ole mikään helppo, sillä lapsen tapa jäsentää elämää ei ole samanlainen kuin aikuisten. Lisäksi tulee aina muistaa, että lapsella on oikeus sanoa mielipiteensä, mutta häntä ei voi velvoittaa siihen. Jäänkin odottamaan suurella mielenkiinnolla sitä, miten uusi lastensuojelulaki vaikuttaa lapsen osallisuuteen. Ainakin tavoitteet ovat kunnianhimoisia ja asettavat uusia haasteita paitsi sosiaalityöntekijöille myös muille kunnan viranomaisille ennaltaehkäisevän työn painotuksen vuoksi.

LÄHTEET

Ahteneva, Seppo (2000) Perheen vai viranomaisen totuus? Ongelmanmääritykset lastensuojelun asiakkaiden huoltoselosteissa. Sosiaalityön pro gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto; Yhteiskunta-tieteellinen tiedekunta.

Araneva, Mirjam (2001) Lapsen oikeuksien yleissopimus. Teoksessa Maritta Törrönen (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Pelastakaa Lapset. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino, 100-107.

Arnkil, Tom & Eriksson, Esa (1996) Kenelle jää kontrollin Musta Pekka-kortti? Sosiaalitoimi verkostoissa. Stakes. Tutkimuksia 63. Helsinki: Stakes.

Bardy, Marjatta (2001) Pikkulapsen sijoitus oman kodin ulkopuolelle – syrjäytymisen ja liittymisen risteyskohta. Teoksessa Irmeli Järventie & Hannele Sauli (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Helsinki: WSOY, 47-81.

Burr, Vivian (1995) An Introduction to Social Constructionism. London: Routledge.

de Saussure, Ferdinand (1983) Course in General Linguistics. London: Duckworth.

Eräsaari, Leena (2000) Sosiaalityötä "linssien" takaa. Teoksessa Synnöve Karvinen & Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.) Sosiaalityön tutkimus - metodologisia suunnistuksia. SoPhi. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 117–145.

Fairclough, Norman (1992) Discourse and Social Change. Cambridge: Polity Press.

Fairclough, Norman (1997a) Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language. Language in Social Life Series. New York: Longman Group Limited.

Fairclough, Norman (1997b) Miten media puhuu. Tampere: Vastapaino.

Forsberg, Hannele (1998) Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Forsberg, Hannele, Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006) Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia,

menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia. Juva: PK-Kustannus, 5-18.

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia. Jyväskylä: PS-kustannus.

Forssen, Katja (1993) Suojaverkon lapsiperheet. Tutkimus kasvuolopuutteiden takia lastensuojelun asiakkaana olevien perheiden elämänhallinnan ongelmista ja perheiden kanssa tehdystä sosiaalityöstä. Turku: Turun yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja. Sarja A:2.

Garfinkel, Harold (1967) *Studies in Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.

Gergen, Kenneth (1994) *Realities and Relationships. Soundings in Social Constructionism*. Cambridge: Harvard University Press.

Gottberg-Talve, Eva (1988) *Perhe, lapsi ja yhteiskunta*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Granfelt, Riitta & Jokiranta, Hannu & Karvinen, Synnöve & Mathies, Aila-Leena & Pohjola Anneli (1999) *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto.

Hall, Cristopher (1997) *Social Work as Narrative. Storytelling and Persuasion in Professional Texts*. Vermont: Ashgate Publishing Company.

Hammerslay, Martyn & Atkinson, Paul (1996) *Ethnography. Principles in Practice*. London: Routledge.

Heino, Tarja (1997) *Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa*. Stakes: Tutkimuksia 77. Helsinki: Stakes.

Heritage, John (1997) *Conversation Analysis and Institutional Talk. Analysing Data*. Teoksessa David Silverman (toim.) *Qualitative Research. Theory, Method and Practice*. London: Sage, 161-182.

Hirvelä, Päivi (1997) *Lapsi rikosprosessissa. Erityisesti inestinin todistamisen ongelmat*. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto Oy.

Holland, Sally (2004) *Child and Family Assessment in Social Work Practice*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Honkanen, Jussi & Syrjälä, Jaana (toim.)(2000) *Lapsen oikeudet*. Suomen YK-liiton julkaisusarja nro 31. Helsinki: Edita.

Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemassa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perheyön käytännöissä. Acta Universitatis Lapponiensis 60. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Jackson, Sonia & Preston-Shoot, Michael (toim.)(1996) Educating Social Workers in a Changing Policy Context. London: Whiting & Birch Ltd.

Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.)(2004) Puhua vastaan ja vaieta: neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1999) Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 54-97.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.)(1995) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993a) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993b) Diskursiivinen maailma. Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino, 17-47.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (toim.)(2000) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Jokinen, Arja & Suoninen, Eero & Wahlström, Jarl (2000) Miten tavoittaa auttamistyön ydintä? Teoksessa Arja Jokinen & Eero Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Jones, Martyn & Jordan, Bill (1996) Knowledge and Practice in Social Work. Teoksessa Sonia Jackson & Michael Preston-Shoot (toim.) Educating Social Workers in a Changing Policy Context. London: Whiting & Birch Ltd., 254-268.

Juhila, Kirsi (2000) Neuvot ja pulmat lastensuojelukeskustelussa. Teoksessa Arja Jokinen & Eero Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 105-129.

Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) Kymmenen kysymystä diskurssianalyysistä. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 233-252.

Julkunen, Raija (2001) Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino.

Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.)(2001) Eriarvoinen lapsuus. Helsinki: WSOY.

Kajava, Mirja (1997) Lapsen etu huostaanottoprosessissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista. Acta Universitatis Ouluensis, Scientiae Rerum Socialium E 26. Oulu: Oulun yliopisto.

Kalela, Jorma (2000) Historian tutkimus ja historia. Helsinki: Gaudeamus.

Karvinen, Synnöve & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.)(2000) Sosiaalityön tutkimus – Metodologisia suunnistuksia. SoPhi. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Kaivosoja, Matti (1996) Pakko auttaa. Tutkimus mielenterveyslain säätämisen heijastumisesta alaikäisten pakkoauttamiskäytäntöihin vuosina 1991-1993. Julkaisuja 2. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Kananoja, Aulikki & Turunen, Merja-Maaria (1996) Tähän suuntaan lastensuojelu. Teoksessa Johanna Mäenpää & Marita Törrönen Dokumentoitu lapsi. Stakes: Aiheita 4: Helsinki: Stakes, 73-92.

Kartovaara, Leena & Sauli, Hannele (2000) Suomalainen lapsi. SVT, Väestö 2000:7. Helsinki: Tilastokeskus.

Kivinen, Tarja (1994) Lastensuojelun määrälliset ja laadulliset muutokset vuosina 1970-1992. Teoksessa Suomalainen perhe. Suomen virallinen tilasto. Väestö 1994:5. Helsinki: Tilastokeskus, 173-183.

Kivinen, Tarja & Sallila, Seppo & Seppälä, Heikki (1995) Lastensuojelulain nojalla tehdyt ratkaisut lääninoikeuksissa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Kulmala, Anna & Vanhala, Anni (2004) Vanhemmuus marginaalissa: kulttuurinen mallitarina osana henkilökohtaista vanhemmuutta. Teoksessa Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta: neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 98-114.

Kähkönen, Päivi (1994) ”Vanhemmuuden murtuminen”. Lapsen huostaanotto sosiaalitoimen asiakirja-aineiston valossa. Jyväskylä: Jyväskylän opetussosiaalikeskuksen julkaisusarja 2/1994.

Kääriäinen, Aino (2003) Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Helsingin yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2003. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kääriäinen, Aino (2006) Lapset sosiaalityön asiakasdokumenteissa. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 49-67.

Kääriäinen, Aino & Leinonen, Ansa & Metsäranta, Hannele (2006) Lastensuojelun dokumentointi. Opastusta ja ideoita käytäntöön. Helsinki: Yliopistopaino.

Laakso, Riitta & Saikku, Peppi (1998) Hyvä huostanotto? Stakes: Aiheita 28/1998. Helsinki: Stakes.

Lapsen oikeuksien sopimus (1994). Suomen ensimmäinen raportti. Ulkoasianministeriön julkaisuja 3/94. Helsinki: J-Paino Ky.

Lapsioikeudellista päätöksentekomenettelyä selvittäneen toimikunnan mietintö (1995) Komiteamietintö 12. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Mahkonen, Sami (2003) Lastensuojeluilmoitus. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Metteri, Anna (2000) Sosiaalityön vaikeiden tilanteiden tutkiminen. Teoksessa Synnöve Karvinen & Tarja Pösö & Mirja Satka Sosiaalityöntutkimus – metodologisia suunnistuksia. SoPhi. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 237-261.

Mikkola, Matti & Helminen, Jarkko (1994) Lastensuojelu. Jyväskylä: Karelactio.

Miller, Gale (toim.)(1991) Studies in Organizational Sociology. Greenwich: Jai Press Inc.

Miller, Gale (1997) Towards Ethnographies of Institutional Discourses. Proposals and Suggestions. Teoksessa Gale Miller & Robert Dingwell (toim.) Context and Method in Qualitative Research. London: Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 155-171.

Miller, Gale & Dingwell, Robert (toim.)(1997) Context and Method in Qualitative Research. London: Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Miller, Gale & Holstein, James A. (1991) Social Problems Work in Street-level Bureaucracies. Rhetoric and

Organisational Process. Teoksessa Gale Miller (toim.) *Studies in Organizational Sociology*. Greenwich: Jai Press Inc., 177-199.

Miller, Gale & Silverman, David (1995) *Troubles Talk and Counselling Discourse. a Comparative Study*. *The Sociological Quarterly* 4(94), 725-747.

Mutka, Ulla (1998) *Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen*. SoPhi27. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Mäenpää, Johanna & Törrönen, Marita (1996) *Dokumentoitu lapsi. Miten lapsi näkyy lastensuojelun asiakirjoissa? Stakes: Aiheita 6*. Jyväskylä: Stakes.

Nieminen, Liisa (2000) *Lapsen oikeuksien sopimus - huomioita Suomen lainsäädännössä*. Teoksessa Jussi Honkanen & Jaana Syrjälä (toim.) *Lapsen oikeudet*. Suomen YK-liiton julkaisusarja nro 31. Helsinki: Edita, 26-45.

Parton, Nigel & O'Byrne, Patrick (2000) *Constructive Social Work. Towards a New Practice*. New York: Palgrave.

Parton, Nigel & Thorpe, David & Wattam, Corinne (1997) *Child Protection. Risk and the Moral Order*. London: Macmillan Press Ltd.

Payne, Malcolm (1991) *Modern Social Work Theory. A Critical Introduction*. Hong Kong: MacMillan Press Ltd.

Pellonpää, Matti (1996) *Euroopan ihmisoikeussopimus*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Petersson, Gunilla (2003) *Med hänsyn till barnets vilja? Socialtjänstlagens barnperspektiv och den nya välfärdsstatens villkor*. Teoksessa Bengt Sandin & Gunilla Halden (toim.) *Barnets bästa - en antologi om barnomens innebörder och välfärdens organisering*. Stockhom/stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 139-176.

Pohjola, Anneli (1999) *Asiakas sosiaalityön määrittäjänä*. Teoksessa Riitta Granfelt & Hannu Jokiranta & Synnöve Karivinen & Aila-Leena Mathies & Anneli Pohjola *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 53-95.

Potter, Jonathan (1996) *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London: Sage.

- Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret (1987) *Discourse and Social Psychology*. London: Sage.
- Prince, Katie (1996) *Boring Records? Communication, Speech and Writing in Social Work*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Puuronen, Vesa (2004) *Suomalainen hyvinvointiyhteiskunta tienhaarassa*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen raportteja 8/2004. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.
- Pösö, Tarja (1993) *Kolme koulukotia. Tutkimus tyttöjen ja poikien määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa*. ActaUniversitatis Tamperensis ser A vol 388. Tampere: Tampereen Yliopisto.
- Pösö, Tarja (1997) *Lastensuojelu – uudet teemat, vanhat kysymykset*. Teoksessa Viialainen, Riitta & Maaniittu, Maisa (toim.) ”Tehdä itsensä tarpeettomaksi?” *Sosiaalityö 1990-luvulla*. Stakes, Raportteja 213. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 145-159.
- Pösö, Tarja (2004) *Erontekojen ristiriitainen välttämättömyys – esimerkkinä lastensuojelu*. Tutkimusliite Johanna Kiili & Kati Närhi (toim.) *Tutkiva sosiaalityö*. Helsinki: Talentia-lehti, Sosiaalityön tutkimuksen seura, 18-20.
- Qvortrup, Jens (1994) *A New Solidary Contract? The Significance of a Demographic Balance for the Welfare of Both Children and Elderly*. Teoksessa Jens Qvortrup & Marjatta Bardy & Giovanni Sgritta & Helmut Wintersberger (toim.) *Childhood Matters: Social Theory, Practice and Politics*. European Centre Vienna, vol. 14. Hants: Avebury, 319-334.
- Salokanta, Sini (2003) *Miten lapsi näkyy lastensuojelussa? Tutkimus Hämeenlinnan lastensuojelun huolto-suunnitelmista*. Sosiaalityön pro gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Saatavilla www-muodossa: <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu00190.pdf>.
- Sandin, Bengt & Hallden, Gunilla (2003) (toim.) *Barnets bästa – en antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Stockholm/Stephag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Satka, Mirja (2000) *Käsitteellistyneet käytännöt sosiaalityön teoretisoinnin välineenä*. Teoksessa Synnöve Karvinen & Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.) *Sosiaalityön tutkimus – metodologisia suunnistuksia*. SoPhi. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 35-67.
- Sauli, Hannele & Kainulainen, Sakari (2001) *Yhteiskunnan muutos ja lapsiperheet*. Teoksessa Maritta Törönen (toim.) *Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro*. Pelastakaa Lapset. Vantaa:

Tummavuoren kirjapaino, 42-57.

Shotter, John (1994) *Conversational Realities Constructing Life throughout Language*. London: Sage Publications.

Silverman, David (toim.)(1997) *Qualitative Research. Theory, Method and Practice*. London: Sage.

Silverman, David (1998) Harvey Sacks. *Social Science and Conversational Analysis*. New York; Oxford University Press.

Sinko,Päivi (2001) Lastensuojelu, juridisoituminen ja lasten oikeudet. Teoksessa Marita Törrönen (toim.) *Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Pelastakaa Lapset*. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino, 128-149.

Sinko, Päivi (2004) *Laki ja lastensuojelu. Juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä*. Helsingin yliopisto, Koulutus- ja kehittämiskeskus Pamenia, Helsinki: Yliopistopaino.

Sipilä, Jorma (1989) *Sosiaalityön jäljillä*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 1995. Kerava: Keravan kaupunki.

Stakes: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus: Tilastotiedote 14/2006 Saatavilla www-muodossa: <http://www.stakes.fi/FI/tilastot/aiheittain/Lapsuusjaperhe/lastensuojelu.htm>. Viitattu 22.1.2007.

Stakes: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus: Tilastotiedote 14/2006 liitetaulukko 2 (pdf) Saatavilla www-muodossa: <http://www.stakes.fi/FI/tilastot/aiheittain/Lapsuusjaperhe/lastensuojelu.htm>. Viitattu 22.1.2007.

Suomalainen perhe. Virallinen tilasto. Väestö 1994:5. Helsinki: Tilastokeskus.

Suomen säädöskokoelma:

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361), LHL.

Lastensuojeluasetus (16.12.1983/1010), LSA.

Lastensuojelulaki (5.8.1983/683), LSL.

Lastensuojelulaki (5.2.1999/546).

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812.

Laki suurten kustannusten tasausjärjestelmästä 5.2.1999/123.

Perustuslaki (11.6.1999/731).

Taskinen, Sirpa (toim.) (1999) Huostaanotto. Lastensuojelun asiantuntijaryhmän suositus huostaanotto-
prosessin laatua ohjaaviksi yleisiksi periaatteiksi. Stakes Oppaita 33. Helsinki: Stakes.

Törrönen, Maritta (1992) Vanhempien velvollisuudet ja lapsen oikeudet korostuvat Englannin uudessa las-
tensuojelulaissa. Sosiaaliturva 7/1992, 4-7.

Törrönen, Maritta (2000) Lapset arjen subjekteina. Reflektiivisen etnografian mahdollisuudet. Teoksessa
Synnöve Karvinen & Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.) Sosiaalityön tutkimus – Metodologiasia suunnistuk-
sia. SoPhi. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 146-167.

Törrönen, Maritta (2001) Eri-ikäiset ja -arvoiset lapset. Teoksessa Maritta Törrönen (toim.) Lapsuuden hy-
vinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Pelastakaa Lapset. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino, 58-98.

Törrönen, Maritta (toim.)(2001) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Pelastakaa
Lapset. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino.

Viialainen, Riitta & Maaniittu, Maisa (1997) ”Tehdä itsensä tarpeettomaksi?” Sosiaalityö 1990-luvulla. Sta-
kes, Raportteja 213. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Vuori, Jaana (2001) isät, äidit ja ammattilaiset. Sukupuoli, toistot ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituk-
sissa. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, sosiologian ja psykologian laitos. Tampere: Tampereen
yliopistopaino Oy.

Yleissopimus lapsen oikeuksista (LOS) 21.8.1991. Saatavilla www-muodossa:
<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060>. Viitattu 21.3.2007.